

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE ULUSAL ÇIKAR:
1990–2010**

**MUHAMMED HÜSEYİN MERCAN
08716004**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. BURAK ÜLMAN**

**İSTANBUL
2011**

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE ULUSAL ÇIKAR:
1990–2010**

**MUHAMMED HÜSEYİN MERCAN
08716004**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. BURAK ÜLMAN**

**İSTANBUL
2011**

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SURIYE DIŞ POLİTİKASI VE ULUSAL ÇIKAR:
1990–2010

MUHAMMED HÜSEYİN MERCAN
08716004

Tezin Enstitü'ye Verildiği Tarih 15/07/2011..
Tezin Savunulduğu Tarih ...30/06/2011
Tez Oy birliği / ~~Oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyadı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç Dr. Burak Ülman

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. FULYA ATAÇAN
: Öğr. Gör. Dr. EUREN BALTA
:

İmza

İSTANBUL
Temmuz- 2011

ÖZ

SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE ULUSAL ÇIKAR: 1990–2010

Muhammed Hüseyin Mercan

Mayıs, 2011

Bu çalışmada Orta Doğu'nun en önemli aktörlerinden birisi olan Suriye'nin 1990–2010 yılları arasındaki dış politikası bazı örnek olaylar üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. 1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye'nin bağımsızlık sonrası tarihinin en önemli kırılma noktası şüphesiz Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara gelmesidir. Bu durumun gerçekleşmesiyle modern Suriye tarihine damgasını vuracak olan Esad ailesinin hâkimiyeti başlamış ve Hafız Esad'ın öncelikleri bağlamında Suriye'de iç ve dış politika öncelikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada ilk olarak Hafız Esad'ın inşa ettiği dış politikanın temel parametreleri ele alınarak dış politikanın öncelikli alanları tespit edilmiştir. Bunun ardından özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan yeni uluslararası sistemde Suriye'nin benimsediği siyaset şekli “ulusal çıkar” kavramı üzerinden belirli örnek olaylar üzerinden incelenmiştir. Dış politikada oldukça pragmatik bir tavra sahip olan Hafız Esad'ın “ulusal çıkar” algısı ve bu bağlamda 1990–2000 yılları arasında dış politikada ne tür adımlar attığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hafız Esad'ın ardından devlet başkanı olan Beşar Esad'ın 2000 sonrası süreçte nasıl bir dış politika algısına sahip olduğu ve ulusal çıkar çerçevesinde Suriye dış politikasını nasıl şekillendirdiği çalışmada ele alınmıştır. Buna ek olarak incelenen örnek olaylar çerçevesinde Hafız Esad dönemine göre ne tür değişimleri ya da sürekliliklerin meydana geldiği de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada çalışma, Suriye tarihinin en önemli lideri olan Hafız Esad'ın son on yılı ve oğul Beşar Esad'ın ilk on yılı üzerinden Suriye dış politikasının ve ulusal çıkar algısının dönüşümünü genel hatlarıyla incelemekte ve ulusal çıkarlar doğrultusunda Suriye'nin dış politikada ne tür pratikler ortaya koyduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Suriye Dış Politikası, Ulusal Çıkar, Hafız Esad, Beşar Esad, Baas, Orta Doğu, İsrail, Lübnan.

ABSTRACT

SYRIAN FOREIGN POLICY AND NATIONAL INTEREST: 1990-2010

Muhammed Hüseyin Mercan

May, 2011

In this study, foreign policy of Syria which is one of the leading actors in the Middle East will be examined through some cases between 1990 and 2010. After independence of Syria in 1946, turning point of post-independence history was certainly Hafez al Assad's accession to power in 1970. With the realization of this situation, the dominance of al Assad Family that put his brand on the modern Syrian history has started where the priorities of internal and foreign policy of Syria were determined at the context of priorities of Hafez al Assad. In this regard, main parameters of foreign policy constructed by Hafez al Assad were firstly taken into consideration and his privileged areas of foreign policy are determined. Then, adopted political shape of Syria in a new international system that was established following end of Cold War is determined via "the term of national interest" and specific examples. Perception of national interest of Hafez al Assad who has very pragmatic attitude in his foreign policy and what kind of steps he has taken in foreign policy between 1990 and 2000 is analyzed. The study also deals with which foreign policy perception had new president of the country Bashar al Assad in the post 2000 process and how he shaped foreign policy of Syria within the framework of national interest. In addition, it examines what kind of changes and continuities as per Hafez al Assad's administration in context of case studies. At this point the study aims to look through transformation of Syrian foreign policy and perception of national interest in the last decade of Hafez al Assad who was the most important Syrian leader and the first decade of his son Bashar Assad in general terms as well as revealing what kind of practices put in the country's foreign policy in line with national interest.

Key Words: Syria, Syrian Foreign Policy, National Interest, Hafez al Assad, Bashar al Assad, Baath, the Middle East, Israel, Lebanon

ÖNSÖZ

Orta Doğu'daki Arap devletleri içinde Mısır ile birlikte en etkin ve önemli konuma sahip olan ülke Suriye'dir. Suriye'nin sahip olduğu tarihsel derinlik, entelektüel birikim, coğrafi konum ve siyasal alandaki aktif rolü ülkeyi bölgenin kurucu iradeye sahip olan aktörlerinden birisi hâline getirmiştir. Baas Partisi'nin 1963 yılından itibaren Suriye siyasetinde etkin olmaya başlaması ve 1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelişi Orta Doğu'da daha aktif ve güçlü bir Suriye imajının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Esad'ın Arap milliyetçiliği üzerinden tüm Arapları birleşmeye çağıran siyaseti ve İsrail karşıtlığı üzerinden inşa ettiği dış politika anlayışı Araplar nezdinde Esad'ın saygın bir lider olmasını sağlamıştır. Soğuk Savaş'ın siyasal yapısı içinde Sovyet Bloğu'na yakın olmakla birlikte Batı ile ilişkileri de ihmal etmemeye çalışan Esad, ülkenin ve rejimin çıkarları doğrultusunda farklı dinamikler çerçevesinde şekillenen politikalar üretmiştir. Liderin kendi şahsı üzerinden inşa edilen bir dış politika anlayışına sahip olunması Hafız Esad'ın Suriye dış politikasının ana mimarı yapmıştır.

Hafız Esad'ın Suriye'nin yegâne karar alıcı ve uygulayıcı mekanizması hâline gelişi Suriye'de her alanın merkezinde yer almasına ve bu bağlamda iç ve dış siyaseti şekillendirirken benmerkezci bir anlayış çerçevesinde siyaset üretmesine neden olmuştur. Bu durum özellikle Esad'ın ulusal çıkar anlayışı çerçevesinde dış politikada farklı zamanlarda farklı siyasetleri pragmatik bir refleksle uygulamasını da beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte Esad'ın ABD'ye yaklaşması, İsrail ile barış görüşmeleri gerçekleştirmesi dış politikadaki çıkar algısının dönemsel gelişmelere göre değişebildiğini ve görece bir esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ölümünün ardından yerine geçen oğlu Beşar Esad'ın izlemiş olduğu siyaset de babasına nazaran belirli farklılıklar göstermiş olmakla beraber Suriye'nin dış politikada benimsediği çıkar algılamasına paralel olarak gelişme eğilimi göstermiştir. Bu bağlamda bu çalışma Orta Doğu'nun ve özellikle de Arap coğrafyasının en önemli güçlerinden birisi olan Suriye'nin son yirmi yılını dış politikadaki algılamalar üzerinden ve belirli olayları inceleyerek açıklamaya

çalışmaktadır. Bu inceleme girişimi uluslararası ilişkiler kuramları çerçevesinde ele alınarak Suriye dış politikasına kuramsal bir açıklama getirme gayretiyle olacaktır. Ortaya konan her eserde olduğu gibi şüphesiz bu çalışmanın da ortaya çıkmasında büyük emeği geçen ve teşekkürün aslında yetersiz olduğu kimseler var. Bu bağlamda öncelikle tez süreci boyunca danışmanlığımı yürüten saygıdeğer hocam Burak Ülman Bey'i zikretmek istiyorum. Tez yazımının bir süreç olduğunu, inişli-çıkışlı dönemlerin olabileceğini ve asıl olan şeyin vazgeçmeden yola devam etmek olduğunu bana öğrettiği için kendisine minnettarım. Bu noktada sabrıyla ve anlayışıyla bana vermiş olduğu destekten ötürü kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Özellikle bu çalışmanın oluşum sürecinde öğrencisinin fikirlerine, önerilerine, incelediği konuya yaklaşımına karşı nazik yaklaşımı ve esnekliği bu çalışmanın tamamlanmasında şüphesiz en önemli gerekçedir. Olaylara teorik perspektiften bakarak açıklamanın ne kadar önemli olduğunu bana gösterdiği için kendisine şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tez yazım sürecinde ihtiyacım olan hususlarda yardımını esirgemeyen, bazı tartışmalarıyla tezin ilerlemesine katkı sağlayan Dr. Muhammed Ali Ağcan Bey'e de medyun-u şükranım.

Tezle ilgili araştırma ve yazma döneminde bana her türlü kolaylığı sağlayan, engin tecrübesi ve derin bilgisiyle her türlü anlamda işimi kolaylaştıran ve araştırma izni istediğim zamanlarda her daim hoşgörülü davranan kıymetli hocam Prof. Dr. Haluk Alkan Bey'i de mutlaka zikretmem gerekmektedir. Onun hoşgörülü tavrı olmasa tez yazım sürecimin çok daha sıkıntılı geçeceğini düşünüyorum. Bu çalışmanın sonunda teşekkür etmeden geçemeyeceğim bir kişi de dostluğu ve yakınlığı ile her daim yanımda olan ve kendisinden Arapça öğrenme şansına sahip olduğum için onur duyduğum Suriyeli hocam Ghazwan al-Ahmad. Kendisinin eşsiz sabrı ve öğretimiyle Arapça öğrenme sürecime sağladığı katkıyı açıklamak için kelimeler yetersiz kalacaktır.

Tez araştırmam için Şam'da bulunduğum zamanlarda orasını bana kendi evim gibi hissettiren ve karşılaştığım her türlü sorunu gidermem için bana yardımcı olan Dr. Anwar Qasem'a ve kıymetli dostum Ahmad Qasem'a nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Ayrıca Suriye ziyaretlerim esnasında yardımlarıyla işlerimi kolaylaştıran değerli arkadaşım Üzeyir Göksun'a müteşekkirim. Ayrıca hayatımın çok önemli bir kısmında yanımda yer alan, aynı evi paylaştığım, sıkıntılı zamanlarımda telkinleriyle beni rahatlatan ve tez araştırmanın zorlaştığı

dönemlerde bir liman misali sığındığım kıymetli dostum Taha Eğri'yi burada anmak benim için bir borçtur. Onun soğukkanlı ve ileri görüşlü yaklaşımı akademik çalışmalar esnasında karşılaştığım maddi ve manevi zorlukları aşmamda büyük katkı sağlamıştır. Son olarak ise kitap okumayı çok küçük yaşlarda bana sevdiren ve ilmi çalışmaların parayla kıyaslanamayacak kadar değerli olduğunu bana öğreten aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Onların maddi ve manevi destekleri olmasaydı bugün bu satırların yazılması mümkün olmazdı. Bu nedenle anne ve babama bana desteklerinden ötürü nasıl teşekkür etmem gerektiğini bilemezken bu zorlu süreçte onlara verdiğim rahatsızlıktan ve onları ihmal etmemden ötürü de her ikisinden özür diliyorum.

Tezin yazılması esnasında görüldüğü üzere tezin yazarından daha çok ona destek olanların emeği bulunmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmanın kusurları bulunduğu da aşikâr bir durumdur. Danışmanımın ve bana destek olanların tüm çabalarına rağmen ortaya çıkan kusurlar da tamamen tezin yazarı olarak şahsıma aittir.

İstanbul: Mayıs, 2011

Muhammed Hüseyin MERCAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUSAL ÇIKAR	8
2.1. Ulusal Çıkarın Tanımı	8
2.2. Realizm ve Ulusal Çıkar.....	12
2.3. Liberalizm ve Ulusal Çıkar.....	17
2.4. Konstrüktivizm ve Ulusal Çıkar.....	21
3. TARİHSEL ARKA PLAN: BAĞIMSIZLIKTAN 1990'A SURİYE DIŞ POLİTİKASI	26
3.1. Bağımsızlıktan Esad Dönemine	26
3.1.1. Bağımsızlık ve Darbeler Dönemi	26
3.1.2. Mısır ve Suriye Birleşmesi: Birleşik Arap Cumhuriyeti.....	28
3.1.3. Baas Rejiminin İnşası	31
3.2. Suriye'de Hafız Esad'lı Yıllar: 1970–1990	35
3.2.1. Esad İktidarı ve Suriye Dış Politikası	35
3.2.2. Filistin ve İsrail Meselesi	39
3.2.3. Lübnan Müdahalesi	42
3.2.4. Bölgesel ve Küresel İlişkiler	44
4. YENİ DÜNYA DÜZENİ ve SURİYE DIŞ POLİTİKASINDA ULUSAL ÇIKAR: 1990–2000.....	48
4.1. Suriye-ABD İlişkilerinde Yeni Dönem: Körfez Savaşı ve Sonrası	48
4.1.1. Körfez Savaşı Öncesi İlişkiler.....	48
4.1.2. Körfez Savaşı Süreci	51
4.1.3. Savaş Sonrası Suriye- ABD İlişkileri	53
4.2. Dış Politikada Bir Kırılma: Madrid Barış Konferansı.....	55
4.2.1. Madrid Konferansına Giden Süreç.....	55
4.2.2. Madrid Barış Konferansı ve Sonraki Görüşmeler.....	58
4.3. Suriye-Lübnan Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması	64
4.3.1. Lübnan'da Suriye Nüfuzunun Teşekkülü	64
4.3.2. Taif Anlaşması	66
4.3.3. Kardeşlik, Dayanışma ve Koordinasyon Anlaşması	68

5. YENİ LİDER ve SURİYE DIŞ POLİTİKASINDA ULUSAL ÇIKAR: 2000–2010.....	73
5.1. 2003 Irak İşgali	73
5.1.1. Suriye’de Yeni Dönem	73
5.1.2. İşgal Öncesi Suriye-ABD İlişkileri	75
5.1.3. Irak’ın İşgali ve Suriye-ABD ilişkilerine Etkisi.....	77
5.2. Hariri Suikastı	81
5.2.1. Suikasta Giden Süreç.....	81
5.2.2. Hariri Suikastının Suriye-Lübnan İlişkilerine Etkisi	85
5.2.3. Hariri Suikastı Sonrası Suriye Dış Politikası	88
5.3. Temmuz Savaşı	90
5.3.1. Suriye-Hizbullah İlişkisi	90
5.3.2. 2006 Temmuz Savaşı.....	93
5.3.3. Temmuz Savaşı’nın Suriye Dış Politikasına Etkisi.....	97
6. SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA.....	109
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

age: Adı Geçen Eser

BM: Birleşmiş Milletler

Bkz: Bakınız

c: Cilt

çev: Çeviren

der: Derleyen

ed: Editör

s: Sayı

1. GİRİŞ

Suriye Arap Cumhuriyeti 1946 yılında bağımsızlığını kazanan ve o günden itibaren yönetimin birçok kez el değiştirmesi nedeniyle istikrarlı bir yapıya ulaşması hayli zaman alan bir ülkedir. Dünyanın en önemli merkezlerinden olan Orta Doğu'nun en etkili aktörlerinden birisi olan Suriye sadece günümüz Orta Doğu'sunda değil aynı zamanda geçmiş asırlarda da bölgenin en hâkim güçlerinden birisi olmuştur. Ülkenin sahip olduğu tarihsel arka plan, entelektüel birikim, coğrafi konumun getirmiş olduğu stratejik önem ve siyasi irade bağımsızlık sonrası Suriye'nin Arap dünyasının liderliğine oynamasının en başat faktörüdür.

Suriye'nin coğrafi konumunun ve Orta Doğu'nun önemli devletleriyle komşuluk yapmasının yanı sıra¹ ülke içindeki etnik ve dini farklılıklar da onu bölgede çok daha hassas bir konuma getirmektedir. Ülkede Araplar, Kürtler, Ermeniler, Türkmenler ve Çerkezler yaşamaktadır. Etnik yapının çeşitli olmasının yanı sıra modern Suriye tarihinin şekillenmesinde en önemli unsur dini ve mezhepsel grupların yönetim üzerindeki etkinliğidir. Ülkedeki Sünni nüfus % 68,7 ile çoğunluğunu oluştururken Alevilerin² oranı % 11,5, Hristiyanların oranı % 14,1, Dürzîlerin oranı % 3 ve son olarak da İsmaililerin oranı da % 1,5'dir³. Ülkedeki bu farklılık iç dengelerin sürekli değişmesine ve yönetimlerin yapıların tesirine göre şekillendiği Suriye tarihinde gözlemlenmektedir. 1963 yılında gerçekleşen Baas Darbesi ve 1970 yılında Hafız Esad'ın yönetime el koyması ile ülke içinde başta Aleviler olmak üzere azınlıkların etkisi oldukça artmıştır.

¹ Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak, Lübnan, Ürdün ve İsrail'dir.

² Suriye Alevileri aslında Nusayri mezhebine mensupturlar. Nusayrilik Hicri 3. ve Miladi 9. yüzyılda ortaya çıkan ve Şii inancının bir kolu olarak kabul edilmektedir. Suriye ile ilgili yapılan çalışmalarda Alevilik kullanımına sıkça rastlandığı için bu metinde de Alevilik kavramı tercih edilmiştir. Bu noktada metin içinde geçen Alevi kelimelerinin Nusayrilik'i işaret ettiği ve bu kavrama yönelik atıfların Suriye şartları dâhilinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmek bir zorunluluktur. Nusayrilik hakkında daha detaylı bilgi için, Bkz. İlyas Üzümlü, "Nusayrilik", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 9, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007): 270–274.

³ Nikolaos van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık, (İstanbul: İletişim, 2000), 17–18.

Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte siyasi yapıyı yeniden şekillendirdiği ve merkeze kendisini alarak kolektif liderlik prensibini benimsediği görülmektedir⁴. Bu nedenle Esad iktidarının başlamasının ardından sadece Suriye halkının kendi iradesi ya da taleplerinden değil aynı zamanda devlet başkanının da algılamaları ve taleplerinden bahsetmek mümkün olmaktadır. Özellikle Esad'ın iktidarını daha da kuvvetlendirmesiyle birçok zaman liderin önceliklerinin halkın önceliklerinin önüne geçtiği de görülmektedir. Bu bağlamda iç politikada Esad, etnik ve mezhepsel farklılıklar üzerinden bir denge kurarken ve kendi yönetiminin bir azınlık yönetimi olduğunun farkında olarak hareket ederken dış politikada daha bağımsız ve kendi çıkar algılaması çerçevesinde politikalar üretmiştir. Özellikle Arap milliyetçiliğine sık vurgu yapması, İsrail karşıtlığını dış politikanın öncelikli konusu haline getirmesi ve farklı kartları sürekli elinde bulundurarak Soğuk Savaş'ın çift kutuplu dünyasında hassas bir denge politikası gütmesi Esad'ın dış politika anlayışına yönelik en genel tanımlamalardır.

Ulusal çıkar, dış politikanın üretiminde temel ve öncelikli role sahip olarak kabul edilmektedir. Devletlerin her türlü politikasının ulusal çıkar çerçevesinde geliştiği yönündeki inanç bu kavramın uluslararası politikayı yönlendirici bir tarafının olduğunu göstermektedir. Çıkar kavramının yorumlanması ve çıkar algılamalarının farklılaşmasına göre de uygulamaya konan politikalar farklı kuramsal çerçevelerde ele alınmaktadır. Uluslararası sistemde devletlerin kendi ulusal çıkar algıları doğrultusunda politikalar izlediği varsayımından hareketle Suriye'de de Esad'ın 'ulusal çıkar'ı öncelikli konuma getirdiğini görmekteyiz. Hafız Esad'ın dış politika anlayışının en temel özelliği merkezi otoriteyi elinde bulundurarak kendi çıkar algılamaları üzerinden aktif bir rol izlemektir. Ulusal çıkarın tüm ulusun çıkarına hizmet edip etmediği tartışmalı bir konu olurken Suriye örneğinde bakıldığında sadece devletin ya da ulusun değil aynı zamanda rejimin çıkarlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Baas rejiminin güvenliğini ve sürekliliğini muhafaza etmeye çalışan Esad'ın dış politika tercihlerini çıkar açısından incelediğimizde "ulus" ve "rejim" arasında ince bir çizgi bulunmaktadır. Bu nedenle Suriye dış politikasının incelenmesinde en kilit kavramlardan birisi ulusal çıkar olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴ Hans Günter Lohmeyer, "Suriye: Leviathan'ın Diyarı", **Orta Doğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, der. Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, çev. Erol Özbek, (İstanbul: İletişim, 2007), 93.

Suriye ile ilgili literatüre bakıldığında Suriye dış politikasının genelde realist kuram üzerinden okunduğu görülmektedir. Suriye'nin bölgesel ve küresel ölçekteki hedefleri, bu hedefleri gerçekleştirmek için uyguladığı politikalar, güç mücadelesi ve çıkar algılamaları realist yaklaşım üzerinden Suriye'nin dış politika okumasını haklı göstermektedir. Bununla birlikte realist kuramın öncelikli argümanlarının Suriye dış politikasında hayati bir öneme ve önceliğe sahip olmasının yanı sıra Suriye'nin kendine has şartları nedeniyle dış politikanın realist bir okuma ekseninde gerçekleştirilmesi yapılacak analizlerde bazı hataların meydana gelmesine neden olacaktır. Dış politikada daha fazla güçlü bir ülke ideali çerçevesinde hareket eden Suriye'nin yönetim yapısı ve bu yapının kendine has özellikleri dış politikadaki kararların sadece devlet merkezli olarak ele alınmadığını göstermektedir. Gerek liderin baskın kişiliği, gerek Baas rejimin dış politika yapım ve karar alma sürecindeki etkin rolü ve Suriye'nin çıkar algılamasında rejimin çıkarlarının muhafazasının önceliği realizmin kendi imkânlarıyla açıklanabilecek bir özelliğe sahip değildir. Bu anlamda bu çalışmanın en temel amaçlarından birisi Suriye dış politikasını sadece realist kuram çerçevesinde okuma gibi bir hataya düşmeden Suriye'nin kendi iç dinamiklerini de göz önünde bulundurarak dış politikadaki gelişmelere açıklama getirmektir. Aynı zamanda çalışmada realist kuramla örtüşen hususlar bir taraftan vurgulanırken diğer taraftan da realizmin kuramsal sınırlamalarından ötürü açıklayamadığı hususlar da ifade edilecek ve bu olaylar farklı bir kuramsal çerçevede tartışılmaya çalışılacaktır.

Hafız Esad ve Beşar Esad dönemlerindeki örnek olaylar incelenirken bilgiye ve kaynaklara ulaşma hususunda çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Suriye ile ilgili yazılan eserlerde savunmacı ya da muhalif bir dilin hakim olması eserlerin içeriğinin her durumda taraflı bir bakış açısı ile oluşturulmasına neden olmuştur. Bu nedenle Suriye içinden ve dışından yazarların “taraflılıkları” göz önünde bulundurularak bu kaynaklar incelenmiş ve onların yaklaşımı üzerinden analizler yapılmaya çalışılmıştır. Suriye dış politikasının son yirmi yılını belirli olaylar üzerinden ulusal çıkar algısı çerçevesinde ele alan bu çalışmada imkânlar dâhilinde birincil kaynaklar kullanılmaya çalışılmıştır. Hafız Esad ve Beşar Esad'ın resmî beyanatları, röportajları ve konuşmaları incelenmiş ve bunun üzerinden olaylara yönelik yaklaşımları açıklanmaya çalışılmıştır. Suriye'nin özellikle dış politikası ile ilgili bilgi verme hususunda oldukça kısır bir ülke olması çalışmanın içeriğini doğrudan

etkileyen en önemli faktör olmuştur. Suriye basını taranırken ya da Suriye’de basılmış olan kitaplar incelenirken Suriye rejimi yanlısı bir bakış açısının hâkim olduğu ve eleştirel bir perspektiften uzak bir anlayış dâhilinde bilgi üretildiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle çalışmada Suriye merkezli kaynaklardan yararlanılırken karşılaşılan en büyük sorun eleştirel bir bakış açısı olmaması nedeniyle olayların farklı boyutlarını ortaya koyacak eser bulma sıkıntısı olmuştur. Suriye’nin 1970 öncesi tarihi ya da siyasetine yönelik daha geniş perspektife ve detaylı bilgilere sahip kaynak bulmak daha kolay iken Hafız Esad’ın iktidara gelmesiyle birlikte Suriye içinden iç ya da dış politikayı eleştiren bir bilgiye ulaşmak oldukça zor bir durumdur.

Arap dünyasında özellikle Beyrut ve Kahire merkezli olarak basılan kitaplar ya da yayımlanan yazılar dikkate alındığında ise Suriye muhaliflerinin rejimi her yönden eleştiren eserleriyle karşılaşılmaktadır. Özellikle Suriye’den sürgün edilmiş ya da kaçmak zorunda kalmış Suriyeli muhalifler ile Lübnan üzerindeki nüfuzu dolayısıyla Suriye rejimine muhalif ve eleştirel tavır alan düşünür ve araştırmacıların eserleri ise Suriye karşıtlığı üzerine temellenmiş ve yine bilimsel yaklaşımdan görece uzak bir hâl almıştır. Bu durum da Arap dünyasındaki basılan ve yayımlanan eserler içinde Suriye ile ilgili tarafsız kaynağa ulaşma hususunda önemli kısıtlamaların olmasına sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte özellikle Suriye tarihi ile ilgili bilgiler verilirken Arapça kaynaklara metin içinde mümkün mertebe yer verilmiştir.

Tezin yazım aşamasında yararlanılan Arap dünyasının dışındaki akademisyen ve araştırmacılardan ise bölgeyi tanıyanlar ve Suriye siyaseti üzerine uzman olanların çalışmaları esas alınmıştır. Bu anlamda bu sınıfa girenlerin çalışmaları tezin ana iskeletinin oluşmasına ve Suriye rejimini savunanlar ile rejim muhaliflerinin yazdıklarının değerlendirilmesi hususunda önemli ipuçlarıyla katkı sağlamışlardır. Bununla birlikte Batı merkezli olarak Suriye’yi çalışan akademisyenlerin bakış açılarında ve olaylara yaklaşımlarındaki tutumları ve dayanak noktaları da göz önünde bulundurularak bu eserlerin eleştirel okunmasına çalışılmıştır.

Tezin yazım aşamasında yararlanılan ama metin içerisinde gösterilemeyen mülakat ve konuşmalar olmuştur. Suriye’ye yapılan ziyaretler esnasında⁵ birçok akademisyen, düşünür, diplomat ve bürokratla konuşulmuş ve Suriye dış politikasının temel parametreleri ve Esad rejiminin çıkar algılamasına yönelik önemli

⁵ Tez konusu ile ilgili araştırmalar yapmak üzere 2010 yılı Nisan ayında ve 2011 yılı Mart ayında Suriye’nin başkenti Şam’da bulunulmuştur.

kazanımlar sağlanmıştır. Bununla birlikte rejimin içeride uyguladığı politikalar yüzünden eleştirilerin yüksek sesle yapılamadığı bir ortam olması sebebiyle bu konuşmaların hiçbirinde kayıt yapılmasına ve isimlerinin kullanılmasına izin verilmemiştir. Bu nedenle akademik etiğe uygun davranmak için görüşmelerin yapıldığı kişilerin isim ve bilgileri hiçbir şekilde metin içinde verilmemiştir. Bununla beraber içeriden bakış açısını önemli ölçüde yansıtan bu bilgi kaynağı her ne kadar atıf yapılabilecek bir nitelikte olmasa da olayların anlaşılması ve yorumlanmasında çok büyük yarar sağlamıştır. Kuramsal çerçeve ve tarihsel arka plan üzerinden Hafız Esad ve Beşar Esad'ın on yıllık dönemleri üzerinden Suriye dış politikasında ulusal çıkarın rolünü inceleyen bu çalışmada yararlanılan kaynaklar bu çerçevede şekillenmiştir.

Dört ana bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde uluslararası ilişkiler kuramları çerçevesinde ulusal çıkar kavramı tartışılacaktır. Kavramın literatürdeki tanımının ardından realist, liberal ve konstrüktivist yaklaşımlarda ulusal çıkarın nasıl algılandığı ve dış politika yapım süreçlerini nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. Ulusal çıkar kavramına ek olarak bu üç kuramın uluslararası ilişkilere genel bakışı ve disipline olan katkısı da genel hatlarıyla verilmeye çalışılacaktır.

Kavramsal çerçevenin sunulacağı ilk bölümün ardından ikinci bölümde ise tarihsel arka plan bağlamında modern Suriye tarihi dış politika üzerinden ele alınacaktır. Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından başlanarak Soğuk Savaş dönemi Suriye dış politikası olaylar, algılar ve yaklaşımlar üzerinden incelenecektir. Bu süreç 1946'dan Hafız Esad'ın iktidara geldiği 1970 yılına kadar olan dönem ve Hafız Esad'ın iktidarının başlangıcından ki kutuplu sistemin çözüldüğü 1990'a kadar olan dönem olmak üzere ele alınacaktır. Tarihsel arka plan sunulurken Suriye dış politikasının temel parametreleri ve öncelikleri tespit edilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise tezin ana sorunsalı olan ulusal çıkarın Suriye dış politikasındaki rolünün ele alındığı olay tahlillerinden meydana gelmektedir. Bu bölümde ilk olarak Hafız Esad'ın iktidardaki son on yılına tekabül eden 1990–2000 yılları arasındaki dönem incelenecektir. Bu dönemde Suriye dış politikasında ulusal çıkarın rolü üç temel örnek olay üzerinden tartışılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde incelenecek olan ilk örnek olay Suriye'nin 1991'deki Körfez Savaşı esnasında izlediği siyasettir. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'ye oldukça uzak bir görünüm çizen Suriye'nin hangi tür nedenlerden ötürü Körfez Savaşı esnasında ABD'yi

desteklediği sorgulanacak ve ulusal çıkar algısındaki dönüşüm tartışılacaktır. İkinci olarak ise dış politikanın en önemli sütununu İsrail karşıtlığının oluşturduğu Suriye’de Madrid Barış Konferansı’na dâhil olarak İsrail ile barış müzakerelerinin kabul edilmesinin gerekçeleri üzerinde durulacak ve bu bağlamda özellikle Hafız Esad’ın ulusal çıkar algısı bağlamında 1990 sonrası süreçte Suriye dış politikasının evrimi gözlemlenecektir. Son olarak, özellikle 1976’da patlak veren Lübnan iç savaşından bu yana ülke üzerinde ciddi bir nüfuza sahip olan ve “Büyük Suriye” ideali çerçevesinde Lübnan’ı kendi parçası gören Suriye’nin Lübnan ile imzaladığı “Dayanışma, Kardeşlik ve İşbirliği Anlaşması” çerçevesinde Suriye-Lübnan ilişkileri ele alınacaktır. Bu anlaşmanın üzerinden Suriye’nin ne tür bir algı üzerinden Lübnan ile anlaşma imzaladığının üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Hafız Esad’ın 2000 yılındaki ölümünün ardından yerine geçen oğul Beşar Esad’ın 2010 yılına kadar olan süreçte benimsediği dış politika anlayışı üç örnek olay üzerinden incelenecektir. Bu bağlamda Beşar Esad döneminin Hafız Esad dönemine göre olaylara nasıl yaklaştığı ve oğul Esad’ın ne tür bir çıkar algısına sahip olduğu ortaya konulacaktır. İlk olarak 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgal etmesi esnasında Suriye’nin izlediği siyaset Körfez Savaşı esnasında Hafız Esad’ın siyasetiyle kıyaslamalı olarak ele alınacak ve dış politikada bir çıkar algısı değişiminin olup olmadığı açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci örnek olay olarak Suriye’nin Lübnan üzerindeki nüfuzu üzerinden 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri’ye düzenlenen suikast sonrası süreç incelenecek ve Suriye’nin Lübnan’a yönelik siyasetinde ne tür değişimlerin gerçekleştiği belirtilecektir. Son olarak ise 2006 yılı Temmuz’unda gerçekleşen Hizbullah ve İsrail arasındaki savaşta Suriye’nin rolü ve ulusal çıkar algısı Hizbullah’a verilen destek üzerinden tartışılacaktır. Hafız Esad dönemiyle paralel örnek olayların seçildiği Beşar Esad dönemindeki olaylar incelenirken aynı zamanda Hafız Esad dönemiyle kıyaslanarak bir süreklilik ve değişim analizi de yapılmaya çalışılacaktır.

Tez içerisinde kullanılan Arapça kaynaklar ve isimler yazıya aktarılırken Arapça telaffuzları dikkate alınarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Arap alfabesinde yer almakla birlikte alfabemizde bulunmayan bazı seslerin aktarımında ise dilimize en yakın olan ses ile karşılığı verilmeye çalışılmıştır. Bu aktarımın tek sesle mümkün olmadığı durumlarda ise noktalama işaretleri kullanılarak bu sorun giderilmeye çalışılmıştır. Arapça kelimelerde bazı seslerin uzun okunması gerektiği durumlarda

ise o sese karşılık gelen harf iki defa yazılarak anlamın orijinal hâline sadık kalacak şekilde ifade biçimi benimsenmiştir. Metin içindeki Arapça isimlerin telaffuzunda Arapça aslına uygun şekilde telaffuzun kullanılmadığı istisnai durumlar Suriye devlet başkanlarının ve Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin isimlerinin kullanımıdır. Arapça aslına göre Hafız el-Esed, Beşşar el-Esed ve Refik el-Hariri şeklinde olması gereken telaffuz yerine metinde Türkçe literatürde sıkça kullanılan ve Türkiye Cumhuriyeti resmî makamlarının açıklamalarında da yerleşik bir biçimde yer alan Hafız Esad, Beşar Esad ve Refik Hariri kullanımı tercih edilmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUSAL ÇIKAR

2.1. Ulusal Çıkarın Tanımı

Modern bir bilim dalı olarak karşımıza çıkan ve 20. yy.da kurumsallaşan uluslararası ilişkiler disiplini kuram ve pratik ilişkisi bağlamında hassas bir yerde durduğu için bir tanımlama sorunuyla yüz yüzedir. Uluslararası ilişkilere dair tanımlama yapılırken “ulus” ve “devlet” kavramlarının ön plana çıkması ve bunun üzerinden bu disipline bir açıklama getirilmeye çalışılması bazı kısıtlamalara yol açmaktadır. Uluslararası sözcüğünde yer alan “ulus” kelimesinin etkin olması ulus-devlet etrafında şekillenen ya da var olan bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Farklı milletlerin, devletlerin ya da imparatorlukların tarih boyunca sürekli olarak karşılıklı ilişki içinde olmalarına rağmen modern dönemdeki ilişkileri farklı kılan şeyin ulus-devlet yapısı olduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda “uluslararası ilişkilerin diğer toplumsal birimler arasındaki ilişkilerden farkının ulus-devlet temelinde açıklanabileceği”⁶ gerçeği uluslararası ilişkilerin ulus-devlet düzleminde meydana gelen ve yine aynı düzlemde tartışılması gereken bir disiplin olduğunun da en önemli göstergesidir.

1919 yılında Edward Hallet Carr tarafından Aberystwyth’deki Galler Üniversite’sinde kurulan uluslararası ilişkiler kürsüsü daha sonrasında müstakil bölümlere dönerek farklı üniversitelerde de yer almaya başladı. Açılan ilk bölümler genel itibarıyla uluslararası ilişkilerin tarihini, kökenini ve tartışmaya ve devletlerin diplomatik ilişkilerinin etkilerini ortaya çıkarmaya yönelikti.⁷ Savaş, dış politika ve gücün kullanımı gibi tüm konularla yöneticilerin, diplomatların ya da askerlerin ilgilendiği geçmiş dönemlerin aksine uluslararası ilişkiler biliminin doğuşu devlet ricali dışında kalan insanların da bu konulara dair ilgi duyması ve tartışması sonucu

⁶ A. Nuri Yurdusev, “‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der. Atilla Eralp, (İstanbul: İletişim, 2006), 20.

⁷ Torbjon L. Knutsen, **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, çev. Mehmet Özay, (İstanbul: Açılım Kitap, 2006), 286.

ortaya çıkmıştır⁸. Böylece yönetici, diplomat ve askerlerin tekeli bir bakıma kırılmış ve uluslar arasındaki ilişkilere bilimsel bir form kazandırılmaya çalışılmıştır. Uluslar arası ilişkilerin tarihine daha fazla ağırlık verilmekle beraber dışarıdan insanların da bu alana ilgi göstermesi uluslararası ilişkiler disiplininin popülerleşmesine ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum disiplinin gelişimi ve kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya çıkışının ilk yıllarında meydana getirilen çalışmalarda “siyaset teorisinin liberal geleneğince desteklenen hukuki argümanların egemen olduğu” göze çarpmaktaydı⁹. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı ile birlikte idealist bir yaklaşım üzerinden uluslararası politikayı açıklama ve şekillendirme düşüncesi başarısızlığa uğrayınca uluslararası ilişkiler disiplinde realist düşünce hâkim olmaya başladı. Savaşın sona ermesinin ardından meydana gelen siyasal yapı güç ve güvenlik ekseninde bir anlayışın hâkim olmasını beraberinde getirdi. ABD ve Sovyet Bloğu etrafında şekillenen çift kutuplu dünya sistemi hegemon güçlerin öncelikleri doğrultusunda bir anlayışın benimsenmesine neden oldu. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki güç dengesi ve mücadelesi uluslararası ilişkilerin realist bir perspektiften okunmasına yol açtı. Bu süreçte özellikle hâkim güçlerin birbirleriyle olan mücadelelerine ve dış politikalarına odaklanılması ve diğer unsurların göz ardı edilmesi uluslararası politikanın güç ekseninde şekillenen tek taraflı bir okuma biçimiyle ele alınmasına neden oldu. II. Dünya Savaşı sonrası güç kavramı etrafında şekillenen uluslararası sistemin hem açıklanması hem de hakim bir paradigma üzerinden okunmasında realist kuramın kurucularından olan Hans Morgenthau’nun önemli etkisi olmuştur. Uluslararası politikanın bir güç mücadelesinden ibaret olduğunu ve tüm devletlerin daha fazla güce ulaşmak için çaba sarf ettiklerini ifade eden Morgenthau¹⁰ çift kutuplu dünya sisteminde hegemon güçlerin nasıl hareket etmesi gerektiği yönünde rehberlik etmeye çalışmıştır. Bu nedenle Morgenthau’nun kurucu bir düşünür olarak sadece realizmin temel ilkelerini

⁸ E. H. Carr, **The Twenty Years’s Crisis 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations**, (Eastbourne: Palgrave, 2001), 4.

⁹ Knutsen, **age**, 286.

¹⁰ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, (New York: McGraw-Hill, 1993), 29.

benimsemekle kalmadığı aynı zamanda ABD'nin savaş sonrası dünyada oynayacağı role dair entelektüel manada destek sağladığını da belirtmek gerekmektedir¹¹.

Bu bağlamda güç ve çıkar kavramlarından daha fazla söz edilmeye başlanan bir yapı da ortaya çıkmış oldu. Uluslararası ilişkilerin II. Dünya Savaşı sonrasında evirildiği boyut devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin analiziydi. Bu noktada dış politika kavramı üzerinden devletlerin birbirleri ile olan ilişkileri incelenerek uluslararası politikada bunun nereye tekabül ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Dış politika analizleri “devletlerin harici davranışları ve özellikle de bu davranışları oluşturan ve yürüten devletin resmî organları (hükümetler) ve yetkili temsilcilerinin davranışları üzerine odaklanmakta”¹² ve bu bağlamda devletlerin davranışları ve algıları üzerinden bir açıklama getirmektedir. Dış politikanın devletin harici ilişkileri üzerinden açıklanması devletin uluslararası alanda çıkarları için mücadele vermesi yönündeki inancı da peşi sıra getirdi.

Hans Morgenthau çıkar kavramını tanımlarken bu kavramın bir devletin dış politikasının özü olduğunu ve zaman ve mekândan etkilenmeyen bir yapıya sahip olduğunu ifade eder¹³. Uluslararası sistemin ulus-devletlerden müteşekkil bir yapıdan meydana gelmesi ve ulus-devletlerin bu sistem içinde çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri uluslararası sistemin aktörlerinin davranışlarını ulusal çıkarları üzerinden anlaşılmasını beraberinde getirmiştir¹⁴. Bu bağlamda ulusal çıkar dış politikanın anlaşılmasında ve analizinde en önemli anahtar kavram hâline gelmiştir.

Çıkar kavramı sözlükte “dolaylı biçimde elde edilen kazanç, menfaat, yarar”¹⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin dolaylı biçimde elde ettikleri kazançları ifade etmek için kullanılan çıkar kavramı uluslararası sistem de ulus-devletlerin dış politikaları aracılığıyla ulaşmaya çalıştıkları kazanımları yansıtmaktadır. Modern ulus-devletin egemenliği elinde tutan ve bu bağlamda merkeziyetçi yapısı iktidarın tahakkümü altındakiler hakkında karar alma ve uygulama mekanizmasını elinde tutmasını

¹¹ Scott Burchill, “Realism and Neo-realism”, **Theories of International Relations**, ed. Scott Burchill, (China: Palgrave MacMillian, 2001), 77.

¹² M. Fatih Tayfur, “Dış Politika”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atilla Eralp, (İletişim: İstanbul, 2007), 73–74.

¹³ Morgenthau, **age**, 10.

¹⁴ Atilla Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der. Atilla Eralp, (İstanbul: İletişim, 2006), 74.

¹⁵ “Çıkar Maddesi”, **Türkçe Sözlük (A-J)**, c. 2, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), 470.

sağlamaktadır¹⁶. Bu durum devletin çıkarlarının artık üzerinde hükümdarlık yaptıklarının da çıkarı olarak algılanması anlayışını doğurmuştur. Uluslararası ilişkiler literatüründe çıkar kavramının “ulusal” olarak ele alınıyor olması devleti merkeze alan realist paradigmanın bu kavramın literatüre dâhil olmasındaki etkin rolünden kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak modern ulus-devletin vatandaşları üzerindeki konumu ve yetkisi de çıkarın ‘ulusal’ oluşunu sağlayan bir diğer dayanak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ulusal çıkar kavramı uluslararası ilişkiler disiplinde ilk olarak Charles Beard tarafından realist düşünce çerçevesinde ele alınmıştır. Beard eserinde, ulusal çıkar kavramının oluşumu ve gelişiminden bahsederek uluslararası sistemde nereye tekabül ettiğini açıklamaya çalışmıştır. Kavramın gelişimi hanedanlıktan itibaren ele alınarak modern devlete kadar getirilmiştir. Hanedanın çıkarından yola çıkarak ulusun çıkarına ulaşılan bu süreçte halkın siyasal sürece katılımı ile çıkarın daha geniş kimseleri kapsadığı belirtilmiştir. Hanedanlıklarda hâkim zümrenin çıkarı için mücadele verilirken ulus-devlet yapılanmasını ortaya çıkmasıyla halkın siyasal sürece daha fazla müdahil olduğunun ve böylece ulusun tümünü kapsayan bir algının oluştuğu Beard tarafından vurgulanmıştır¹⁷.

Ulusal çıkar kavramının dış politikada alınan kararların altında yatan en önemli etken olması iktidarın aldığı kararlar ve uyguladığı politikalar ile ulusal çıkara muhalif hareket etmesinin mümkün olamayacağı sorununu doğurmaktadır. Çünkü bir iktidarın aldığı kararların tamamının ulusal çıkara uygun olduğu varsayımı ulusal çıkar kavramının tartışılmasının önüne bazı engeller de çıkarmaktadır. “Siyasal iktidarın, her zaman doğrudan ulusal çıkara atıfta bulunması, bulunduğu konum itibarıyla, ulusal çıkarı koruyacağı ve geliştireceği beklentisi”¹⁸ bu varsayımın en büyük dayanağıdır. Nitekim ABD’nin Dışişleri Bakanlığı görevini yapmış olan Charles E. Hughes’ın bir konuşmasında; “Dış politikalar soyut şeyler üzerine inşa edilmez. Onlar ani zorunluluklardan neşet eden ya da tarihsel perspektiften temeyyüz etmiş ulusal çıkarın pratik alandaki tasavvurlarıdır.” ifadesi ulusal çıkarın dış

¹⁶ Yurdusev, **age**, 20–21.

¹⁷ Charles A. Beard, **The Idea of National Interest**, (New York: The MacMillian Company, 1934), 30–34.

¹⁸ İlhan Uzgel, **Dış Politika ve Ulusal Çıkar**, (Ankara: İmge, 2004), 54.

politikadaki önemini ve devletlerin bütün politikalarının onun üzerinden gerçekleştirdiği iddiası üzerine temellenmektedir¹⁹.

Bütün ülkelerin dış politikalarında ulusal çıkarlarını gözettikleri varsayımının yanı sıra ulusal çıkarların ne kadar geniş ya da dar anlamda tanımlanacağı ise devlet erkinin elinde olan bir durumdur²⁰. Bu bağlamda çıkarlarını mümkün mertebe geniş bir alanda tanımlayan bir devletin uluslararası sistemde etkin alanını genişletmesi ve liderlik pozisyonuna ya da olayları etkileyici ve yönlendirici bir konuma talip olması mümkün olacaktır. II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu sistemde ABD ve Sovyetler Birliği'nin verdiği güç mücadelesinde etkin alanını genişletme yönündeki rekabet açıkça görülmektedir. Özellikle ABD'nin uluslararası ilişkiler disiplini ve disiplinin önceliklerini şekillendiren politikası bu süreçte çıkar kavramının da nasıl algılandığı ve algılanması gerektiği yönünde önemli bir etkiye sahiptir.

Devletlerin benimsedikleri dış politika anlayışlarının analizinde onların çıkar tanımlamaları önemli ipuçları verecektir. Bu nedenle başta realist perspektif olmak üzere idealist ve konstrüktivist yaklaşımın ulusal çıkara bakışları ve uluslararası sistemi açıklama girişimleri devletlerin dış politikalarını oluştururken sahip oldukları önceliklerin anlaşılmasını büyük ölçüde kolaylaştıracaktır.

2.2. Realizm ve Ulusal Çıkar

Yukarıda da kısaca değinildiği üzere realist perspektif II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve idealist akımının krize girmesi sonucu uluslararası ilişkilerde hâkim olmaya başladı. Özellikle Morgenthau'nun güç mücadelesi etrafında şekillenen bir uluslararası sistem tarifi ve bu bakış çerçevesinde ABD'nin dış politikasını etkilemesi realist yaklaşım üzerinden dünya siyasetinin okunmasını daha genel bir kabul haline getirdi. Devleti mutlaklaştıran ve bu bağlamda güç üzerinden bir anlayış getiren realist perspektif, çatışmanın hâkim olduğu uluslararası sistemde ulusal çıkarı öncelikli hâle getirmektedir. Devletin birleştirici bir aktör olarak algılandığı realist yaklaşımda devletin ülke içi dinamikleri göz ardı etme eğilimi gözlemlenmektedir²¹. Bu nedenle realist perspektif üzerinden devletin daha çok dış politikası bağlamında açıklandığı görülmektedir.

¹⁹ Beard, **age**, 1.

²⁰ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç**, çev. Rayhan İnan Aydın, (Ankara: Elips, 2005), 65.

²¹ Knutsen, **age**, 336.

Realistlerin uluslararası sistemin doğasına yönelik en öncelikli varsayımları uluslararası ilişkileri bir anarşi hâli olarak görmeleridir. Bu anarşi hâlinin en önemli nedeni ise kendinden daha başka üst bir otoriteyi kabul etmeyen egemen devletlerin varlığıdır. Çünkü egemen devletlerin ilişkileri rekabet ortamı ve çatışma çözümü çerçevesinde düzenlenmekte ve bunda da önemli faktör olarak güç kavramı karşımıza çıkmaktadır²². Çünkü uluslararası ilişkilerde devletlerin güce yaklaşımı onu korumak, artırmak ya da gücü göstermek üzerine şekillenmiştir²³. Bu nedenle ulus devletlerin en önemli aktör olduğu uluslararası ilişkilerde güç üzerinden bir yapının inşa edilmiş olması oldukça doğal karşılanmaktadır.

Realist yaklaşımın öncü isimlerinden olan Hans J. Morgenthau güç üzerine oldukça yoğunlaşmış ve bu bağlamda uluslararası politikayı açıklamaya çalışmıştır. Morgenthau'ya göre uluslararası politika bir güç ve iktidar mücadelesinden müteşekkildir. Bu bağlamda güç, ulus-devlet için uluslararası politikaya aktif olarak katılabilme noktasında bir zorunluluktur. Aksi takdirde bir devletin uluslararası politikada bir taraf olması Morgenthau'ya göre mümkün değildir. Çünkü o devletlerin sadece modern dönemde değil tüm tarih boyunca sahip olduğu şartlar ne olursa olsun gücü elde etmek için mücadele ettiğini belirtmektedir²⁴.

Güç üzerinden ilerleyen bir uluslararası sistemde devletin önceliğinin gücü elde etme olduğu inancı bu bağlamda güç ve çıkar ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Morgenthau'nun ulusal çıkarı güç ile tanımlaması bunun en önemli örneğidir. Morgenthau, devletlerin birbirleriyle rekabet ettiği ve güce sahip olmak için mücadele verdiği dünyada en temel çıkarın diğer devletlerin saldırılarına karşı fiziki, siyasi ve kültürel bütünlüklerini korumaları olduğunu ileri sürmüştür²⁵. Bu anlamda Morgenthau ulusal çıkarı uluslararası politikanın merkezine koymakta ve onun her alanda geçerli olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda bakıldığında ulusal çıkar kavramı realist perspektif için dış politikanın belirlenmesinde ana rehber niteliğindedir²⁶.

²² Yurdusev, **age**, 43.

²³ Oktay F. Tanrıseven, "Güç", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atilla Eralp, (İstanbul: İletişim, 2007), 57.

²⁴ Morgenthau, **age**, 29–35.

²⁵ Hans J. Morgenthau, "Another "Great Debate": The National Interest of the United States", **The American Political Science Review**, c. 46, s. 4 (1952): 972.

²⁶ Uzgel, **age**, 56.

Realist perspektifte ulusal çıkarı mutlaklaştıran en önemli göstergelerden birisi de Morgenthau'nun siyasal süreç içinde ulusal çıkarın muhafazasının asıl olduğunu ifade eden yaklaşımıdır. Ulus-devlet yapısı içinde şu anda siyasal sürecin devletin çıkarlarını korumakta olduğu uluslararası sistemin en aşikâr durumlarında biridir. Bununla birlikte Morgenthau gelecekte ulus-devlet yapısının yerine başka bir siyasi yapının ikame edilmesi hâlinde bu defa siyasal sürecin yeni yapının çıkarlarını koruma üzerine işleyeceğini öne sürmüştür²⁷. Bu durum realistler nazarında zaman ve mekân farkı olmaksızın ve aynı şekilde siyasi yapıda da değişiklikler olması hâlinde de ulusal çıkarın muhafaza edileceği inancını ortaya koymaktadır.

Morgenthau'nun uluslararası ilişkiler disiplinine katkısı hem teorik zeminde hem de ABD dış politikasını etkilemesi bakımından pratik olarak da açık bir şekilde görülmektedir. Bu anlamda Morgenthau egemenlik, güç mücadelesi, ulusal çıkar gibi kavramlar üzerine yoğunlaşmış ve akademik sahada uluslararası sistemin açıklanmasında hâkim söylem olarak kendini kabul ettiren realizmin öncüsü olmuştur²⁸. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde realist düşüncenin sadece Morgenthau etrafında şekillenmediği de önemli bir gerçekliktir. Bu bağlamda özellikle neo-realizmin kurucusu olarak kabul edilen Kenneth Waltz'da uluslararası sistemin açıklanmasında oldukça önemli düzeyde teorik katkı sağlamıştır.

Kenneth Waltz uluslararası sistemin öncelikle yapı üzerinden açıklamaya çalışır. Ona göre uluslararası sistem bir yapı ve karşılıklı etkileşim halindeki birimlerden meydana gelmiştir²⁹. Bu nedenle Waltz uluslararası ilişkileri birimlerin kendi aralarındaki ilişkileri üzerinden açıklayan klasik teorileri kabul etmeyerek uluslararası sistemin 'yapı' üzerinden açıklanabileceğini ifade eder³⁰. Waltz uluslararası ilişkilerde etkileşim halindeki birimlerin varlığını kabul etmekle birlikte itirazını tüm sistemin bu birimlerin etkileşimi üzerinden açıklanması yönündeki genel kabule sunmaktadır. Bu nedenle Waltz'ın yaklaşımı uluslararası ilişkilerin daha bütüncül bir perspektif üzerinden açıklanmaya çalışılmasıdır. Siyasi yapıların siyasi süreci şekillendiren ana unsur olduğunu ifade eden Waltz³¹, sisteme yönelik tüm açıklamalarını siyasi yapı üzerinden getirmektedir. Bu bağlamda Waltz

²⁷ Morgenthau, 1952, 973.

²⁸ Burak Ülman, "Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Realizm", **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar**, der. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul: Bağlam, 2003), 38–39.

²⁹ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, (the USA: McGraw-Hill, 1979), 79.

³⁰ Burchill, **age**, 90-91.

³¹ Waltz, **age**, 82.

uluslararası sistemin anarşik olduğu yönündeki genel inanışa klasik realistler gibi birimler ya da parçalar üzerinden değil doğrudan siyasal yapının kendisi üzerinden ulaşır.

Waltz'ın klasik realistlerden ayrıldığı bir başka hususta güç ve gücün kullanımına yönelik yaklaşımıdır. Waltz gücü bir amaç olarak değil bir araç olarak ele almaya çalışır ve uluslararası sistemin yapısının devletlerin güç dengesine göre hareket ettiklerini ifade eder³². Bu bağlamda Waltz'a göre “anarşik bir düzen ve bu düzenin hayatta kalma mücadelesi veren birimlerce meydana getirilmesi” güç dengesi politikasının iki temel şartı olarak karşımıza çıkmaktadır³³. Waltz güç dengesine ve anarşik düzenin doğasına yönelik bazı yeni yaklaşımlar getirmiş olmakla beraber uluslararası sistemin güç ve ulusal çıkar etrafında şekillenen bir çerçevede ve devlet merkezli olarak okumaya devam etmiş ve bu bağlamda klasik realistlerin bazı açmazlarını da sistem üzerinden getirmiş olduğu okuma sayesinde aşmaya çalışmıştır.

Ulusal çıkarın devletlerin uluslararası politikada kendilerini konumlandıkları yer ve taleplerin merkezinde yer aldığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda realist kuramın ulus-devlete aşırı önem vermesi ve devlet dışındaki unsurları dikkate almaması bu kurama yöneltilebilecek en önemli eleştirilerdendir. Uluslararası sistemin yapısının ulus-devletlerden müteşekkil olduğu yönündeki kabul realistlerin temel aktör olarak ulus-devlet yapısını görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle realistlerce yapılan değerlendirmelerde analiz düzeyi değişse bir analiz birimi sabit kalarak temel aktör yine ulus-devlet olarak ele alınmaktadır³⁴. Uluslararası politikanın sadece ulus-devlet yapısı üzerinden okunmaya çalışılması ve devletlerin ana aktörler olarak kabul edilmesi realizmin alanını oldukça sınırlayan bir konuma sahiptir. Nitekim uluslararası politikayı etkileyen devlet dışı unsurların günden güne daha da etkin olması realist yaklaşım üzerinden sistemin ve küresel olayların doğru bir şekilde analiz edilmesini zorlaştıracak en önemli gerekçedir. Ayrıca devletlerin diğer aktörlerden daha önemli olduğunun realistlerce vurgulanması sadece devletler etrafında şekillenen bir uluslararası politika anlayışının da meydana getirilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum devlet dışı

³² Ülman, **age**, 40.

³³ Waltz, **age**, 121.

³⁴ Eralp, **age**, 77.

küresel aktörlerin konumunun göz ardı edilmesine ve meydana gelen küresel gelişmelerin daha basit bir düzeyde ele alınmasına sebep olmaktadır.

Realizmin devletlerin sadece kendilerini merkeze alan ve ana aktör olarak kabul edilen yaklaşımının eksik kaldığı hususlardan birisi de iç siyasetin dış politikaya etkisini ve dış politikada karar alıcıların çıkar algılamalarının da oldukça önemli bir role sahip olduğunu göz ardı etmeleridir. Çünkü bir liderin sahip olduğu kişisel özellikleri dış politikada kararların alınması, uygulanması ve anlaşılmasında önemli bir değişken hâline gelebilmektedir³⁵. Bu bağlamda liderin ideolojisi ve devletin yönetim şekli hem dış politikanın oluşmasında hem de bu bağlamda çıkar algılamasının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Devletlerin izledikleri dış politikaların karar alma yetkisini elinde bulunduranların algılamaları çerçevesinde oluşturulduğu uluslararası ilişkilerde karşımıza çıkan bir durumdur. Bu bağlamda karar alıcıların tutumları ve ruh hâlleri çevreden etkilenme derecelerine göre incelendiğinde ulusal çıkarın bu karar alıcıların algılamalarını yansıttığı görülecektir³⁶. Bu nedenle ulusal çıkarın egemen devletlerin verdiği güç mücadelesinde uluslararası sistemde kendilerine daha iyi bir yer edinme gayretiyle oluşturdukları politikaların dayanağı olduğundan yola çıkarak aynı zamanda bu durumun liderlerle de doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Özellikle yüksek özgüvene sahip liderlerin diğerlerine nazaran daha fazla güvenilir oldukları ve bu durumun dış politika yapım sürecinde olumlu göstergelere sahip olması³⁷ liderin karar alma sürecindeki etkisine yönelik önemli tartışma unsurudur.

Sistemin çatışmacı özelliği göz önünde alındığında iktidarın mutlak surette kişi üzerinde bulunduğu siyasi yapılarda ulusal çıkarın ulusun iradesinden ziyade liderin tercihlerini yansıtacağı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle realistlerin bütün devletleri tek bir parça olarak gören yaklaşımı, dâhili ve harici siyasi sistemle ilgili keskin ayrımı ve devletler arasındaki güç dengesine odaklanmadan kaynaklanan dâhili yapının uluslararası sistemi nasıl etkilediğinin göz ardı edilmesi uluslararası sistemin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Uluslararası politikayı ulus-devletleri merkeze alarak açıklamaya çalışan realist yaklaşımın devlet dışı unsurları dışarıda bıraktığı müddetçe uluslararası yapıya yönelik yaklaşımında açmazlardan kurtulması mümkün görülmemektedir. Özellikle de iç siyasetin dış siyaseti doğrudan etkilediği ya da

³⁵ Tayfur, **age**, 85.

³⁶ Uzgel, **age**, 57.

³⁷ Lloyd Jensen, **Explaining Foreign Policy**, (the USA: Prentice-Hall, 1982), 29.

liderin ideolojik önceliklerinin veya bireysel tercihlerinin dış politika yapım sürecinin en belirgin unsuru olduğu siyasi yapıların realizm üzerinden okumasının bütüncül bir açıklama getirmesi mümkün görülmemektedir. Bu bağlamda özellikle bu tür siyasi yapıları incelerken realizmin güç, güvenlik, çıkar gibi ana argümanlarının kullanılmasının sistemin doğrudan realist perspektiften okunacağı anlamına gelmeyeceği göz önüne alınmalı ve devlet dışı faktörlerin süreçteki rolü de hesaplanarak analiz edilmelidir.

2.3. Liberalizm ve Ulusal Çıkar

Uluslararası ilişkilerin en hâkim paradigması olan realizmin güç ve mücadeleyi öne çıkaran tavrı ve mücadele üzerinden inşa ettiği çıkar algısından farklılaşan bir başka önemli paradigma da liberalizmdir. Literatürde aynı zamanda idealizm olarak da nitelendirilen ve iki dünya savaşı arası süreçte dünya siyasetini oldukça etkileyen fakat II. Dünya Savaşı'nın cereyan etmesinin ardından uluslararası politikadaki hâkimiyetini realizme kaptıran liberalizm gerek dünya siyasetini gerekse çıkar kavramını açıklamakta realizmden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Uluslararası ilişkilerin en önemli ve geleneksel tartışmalarından birisi olan realizm-liberalizm tartışması bu bağlamda uluslararası sistemin anlaşılmasında önemli çıktılar elde edilmesini sağlamıştır. Liberalizmin çıkar algısı da güç ve mücadele üzerine temellendirilmemeye çalışılmıştır.

Liberalizm uluslararası ilişkiler disiplinin en önemli ana akımlarından birisi olmakla beraber genel olarak değerlendirildiğin Batı düşüncesinin en temel paradigması olarak konumlanmaktadır. İki dünya savaşı arasındaki süreçte uluslararası politikada etkin olan liberalizmin uluslararası ilişkilerdeki karşılığı ise “sosyal refah ve demokrasiden serbest ticarete muhtelif alanlarda siyasal toplumların dış politikadaki ilişkilerinin yörüngesini ve algısını şekillendiren kurumsal yapılar bütünü ve özgün ideolojik çerçevedir”³⁸. Bu anlamda liberalizm uluslararası ilişkilere yönelik yaklaşımını doğrudan devletler üzerinden değil devlet dışı unsurların da farklı sahalardaki konumlarını ele alarak gerçekleştirmektedir.

İki dünya savaşı arasında oldukça etkin olan liberal ya da bir başka deyişle idealist paradigma bir bakıma toplumların iş birliği içinde yaşamasını sağlayacak bir yeryüzü

³⁸ Michael W. Doyle, **Ways of War and Peace: Realism, Liberalism and Socialism**, (New York: W. W. Norton & Company, 1997), 252.

cenneti oluşturma düşüncesine sahipti. Bir dünya barışının sağlanması gerektiği yönündeki kuvvetli inanç sonucunda Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını beraberinde getirmişti. Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte ona yüklenen görev devletler arasında güç dengesini sağlayacak bir yapıda olması ve ulusal egemenliğin meşrulaşmasını sağlamasıydı³⁹. Bu bağlamda uluslararası sistemde toptan güvenliğin sağlanması da amaçlanmaktaydı. Özellikle ABD'nin eski başkanlarından ve idealist düşünceyi önemli ölçüde etkileyen Woodrow Wilson'ın meşhur ilkeleri barış havasının oluşmasını daha da kuvvetlendirmekteydi. Uluslara kendi kaderlerini tayin hakkını tanıyan bu ilkeler çatışmadan ziyade iş birliğini hâkim olduğu bir dünya sistemi oluşturma girişiminde önemli bir adımdı. Başta Wilson olmak üzere barış anlayışlarının diğer mimarları “kendi kaderini tayin hakkını” dünya barışının oluşturulmasında anahtar rol olarak görmüşlerdi⁴⁰. Bununla birlikte böylesine olumlu bir havanın oluşturulmasına rağmen II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi tüm bu girişimlerinde sona ermesine neden olmuştur.

İdealistlerin ortaya çıkışı, aslında bir bakıma “yaratılışı” realistlerle olan geleneksel tartışma sonucu meydana gelmiştir. Realistlerin kendi görüşlerini sistematik bir hâle getirirken iki savaş dönemi arasındaki muhalif görüşleri “idealizm” ve “ütopyacılık” şeklinde nitelendirmeleri sonucu realistler tarafından bir nevi yaratılmış bir grup meydana gelmiştir⁴¹. Realizm ve idealizm arasındaki tartışmanın uluslararası ilişkilerin en temel tartışması olduğu göz önüne alındığında kendisini idealist olarak nitelendiren bir taraftan ziyade karşıt görüştekileri idealist olarak nitelendiren bir yapının olması mümkün görünmektedir.

Uluslararası sistemde en önemli ilişki tarzının güç dengesi üzerinden olduğu noktasından hareketle realistler bu güç dengesinin sadece savaşlar yoluyla değişebileceğini göstermeye çalışmışlardır⁴². Bununla birlikte liberallerin barışı önceleyen bir noktadan hareket ettikleri göze çarpmaktadır. Liberallere göre “dünya siyaseti savaş ve barışın birlikte olduğu bir yapıya sahiptir. Bu nedenle savaşın ortadan kaldırılması halinde küresel çapta bir barış durumu tesis edilebilecektir”⁴³. Liberallerin bu bağlamda uluslararası ilişkilere yaklaşımı doğrudan barış ve barışın

³⁹ Scott Burchill, “Liberalism”, **Theories of International Relations**, ed. Scott Burchill, (China: Palgrave MacMillian, 2001), 47.

⁴⁰ Carr, **age**, 46.

⁴¹ Eralp, **age**, 60.

⁴² **age**, 87.

⁴³ Doyle, **age**, 210.

tesisi üzerindendir. Çünkü liberal devletlerin kendi aralarında barışı hayata geçirecekleri ve liberal devletlerin sayısının arttıkça küresel barışın tesisinin çok daha mümkün olacağı⁴⁴ yönündeki inanç yukarıda belirtilen durumun en önemli göstergelerinden birisidir.

Liberallere göre mutlak krallıkların, otoriter yönetimlerin saldırgan tutumları uluslararası sistemin savaş durumunda olması olarak algılanmaktadır⁴⁵. Buna ek olarak liberaller, uluslararası sistemin doğasını tıpkı realistler gibi anarşik bir yapı üzerinden açıklamakla birlikte önemli bir ayrışma noktası da barındırmaktadırlar. Liberaller sistemin doğasının anarşik olduğunu ifade etmekle birlikte realistler gibi bu durumu savaşın ve çatışmanın olması şeklinde algılamamakta aksine uluslararası ilişkilerde bir toplumsallık durumundan bahsederek güçten ziyade geleneğe vurgu yapmaktadırlar⁴⁶. Bu anlamda sistem içerisinde güçten ziyade iş birliğini vurgulayan bir yaklaşım benimseyen liberaller bir bakıma realistlerin devletin önceliği konusundaki varsayımlarına bir çeşit meydan okumayla farklı aktörleri ve uluslararası örgütleri sisteme dâhil etmeye çalıştılar⁴⁷. Bu anlamda liberallere göre devletin asıl görevi kendisi için iyi olanı değil halkın kendisini için iyi olanı gerçekleştirmesi yönünde adımlar atmaktır⁴⁸.

Liberallerin uluslararası ilişkilere yaklaşımında ön plana çıkan en önemli unsurlardan bir tanesi de serbest ticarete verdikleri önemdir. Dünya üzerinde meydana gelen çatışmalardan birçoğunun devletlerin meydana getirdiği ve doğal bir konuma sahip olan çıkarların uyumunu engelleyen bariyerler nedeniyle gerçekleştiği yönündeki kabul⁴⁹ uluslararası alanda sınırların kaldırılması ve serbest hareket edilmesi gerekliliği yönündeki liberallerin tavrını gözler önüne sermektedir. Bu anlamda liberaller uluslararası ilişkilerde serbest ticaretin daha da artmasını ve uluslararası sermayenin güçlenmesini arzulamaktadırlar. Çünkü liberallere göre uluslararası sermaye sahipleri ile uluslar üstü ve hükümetler üstü yapılar uzlaşının oluşmasını sağlarlar⁵⁰. Bu nedenle liberallerin uluslararası sisteme bakışları ve uluslararası

⁴⁴ Michael W. Doyle, "Liberalism and World Politics Revisited", **Controversies in International Relations Theory**, ed. Charles W. Kegley Jr., (New York: St. Martin's Pres, 1995), 89–92.

⁴⁵ Doyle, **1997**, 206.

⁴⁶ Yurdusev, **age**, 48.

⁴⁷ Knutsen, **age**, 326.

⁴⁸ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, (İstanbul: Alfa, 2006), 365.

⁴⁹ Burchill, **age**, 38.

⁵⁰ Doyle, **1997**, 283.

politikayı okumalarında ekonomik kaygıların ve kârı maksimize etmenin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Liberallerin dış politika ve bu bağlamda çıkar anlayışına bakıldığında da devleti önceleyen realistlerden farklılaştıkları görülmektedir. Bu anlamda liberaller uluslararası sisteme devlet haricindeki aktörleri de dâhil ederek dış politikanın alanını ve muhataplarını genişletmişlerdir⁵¹. Bu anlamda uluslararası ilişkilere liberal perspektiften yakalaşanlar uluslararası örgütlerin güçlendirilmesini uygun bulmaktadırlar. Çünkü böylece çatışmaları önleyecek yöntemlerin geliştirileceğini düşünmektedirler. Bu durum sonucunda uluslararası barış ve güvenlik tesis edileceği için uluslararası örgütlerin güçlendirilmesi ulusal çıkara uygun olarak görülmektedir⁵². Liberal akademisyenlere göre uluslararası finansörler ve uluslar üstü yapılar uzlaşma etrafında şekillenen çıkarları oluşturmaktadırlar⁵³. Bu anlamda liberal kuramın çıkar algısı realist yaklaşımda olduğu gibi sadece devletlerin kendi tercihleri ve öncelikleri şeklinde şekillenmemektedir.

Realist yaklaşımdan farklı olarak liberaller, devletin iş birliğini savunmakta ve hatta uluslararası ya da ulus aşırı yapılarla da iş birliğinin mümkün olduğunu vurgulamaktadırlar. Liberallere göre bir devletin egemenliğinden ödün vererek başka bir devletle iş birliğini tercih etmesi ya da ulus aşırı konularda devletlerin birbirleriyle iş birliği içinde olması bu durumun onların çıkarına olmadığı anlamına gelmemektedir⁵⁴. Bu nedenle liberal yaklaşım realistlerin yaptığı gibi devleti ve bu anlamda devletin çıkarlarını değil bireyi, bireyin ve toplumun çıkarlarını ve bunun sağlanmasında da uluslararası sistemde iş birliğinin hâkim olmasını amaçlamaktadır. Buna ek olarak liberal yaklaşımda uluslararası ilişkiler rekabetçi bir yapı olarak kabul edilmekte karşılıklı çıkarlar dâhilinde işbirliği fırsatlarının anarşinin etkilerini azaltacağına inanılmaktadır⁵⁵.

Liberalizm uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktörleri de hesaba katmakta ve ekonomik bağlar üzerinden bir çıkar algısı oluşturmaktadır. Serbest ticarete ve

⁵¹ Kemal İnat, Ali Balcı, “Dış Politika: ‘Geleneksel’den ‘Post-modern’e Teorik Perspektifler”, **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye**, der. Zeynep Dağı, (İstanbul: Alfa, 2007), 225.

⁵² Uzgel, **age**, 57.

⁵³ Doyle, **1995**, 100.

⁵⁴ Arı, **age**, 365.

⁵⁵ Steven L. Lamy, “Contemporary Mainstream Approaches: Neo-realism and Neo-liberalism”, **The Globalization of World Politics**, ed. John Baylis, Steve Smith, (New York: Oxford University Press, 2005), 215.

uluslararası sermayeye önemli ölçüde değer vermekte ve bunların konumunun güçlenmesiyle uluslararası alanda daha fazla uzlaşının sağlanacağını iddia etmektedirler. Liberaller uluslararası örgütler ve ulus aşırı yapıların güçlendirilmesiyle dünya üzerinde çatışmanın azalacağı ve barışın tesisinin sağlanacağını ifade etmekle birlikte uluslararası sistemin doğasını realistler gibi anarşik olarak kabul etmekte sadece bunu ortadan kaldırılmasına yönelik farklı bir yöntem önermektedirler. Bununla birlikte özellikle ekonomik bağlar ve uluslararası sermaye üzerinden kurdukları yapı göz önüne alındığında realist kuramda olduğu gibi devlet merkezli bir çıkar algısı olmasa da liberallerinde kazanımların maksimize edilmesini hedefleyen bir amaca sahip oldukları görülmektedir. Realist kuram güç üzerinden şekillenen bir uluslararası politika anlayışına sahipken liberaller burada ayrışarak işbirliği ve uzlaşyı ön plana çıkarmaktadırlar. Bununla birlikte realizmdeki daha fazla çıkar için daha fazla güç anlayışının bir benzeri de liberal yaklaşımda farklı bir yöntemle ortaya çıkmaktadır. Liberaller de ekonomik bağların güçlendirilmesi ve uluslararası sermayenin desteklenmesi ile farklı bir kulvarda çıkar algısı oluşturmakta ve uluslararası ilişkilerde realistlerin sahip olduğu ‘sıcak güç’ aygıtlarının yerine farklı bir araç ile hâkim olmaya çalışmakta ve bir bakıma kendi çıkar algılarını barışın tesisi ve uzlaşy söylemi üzerinden tahakküm etmeye çalışmaktadırlar.

2.4. Konstrüktivizm ve Ulusal Çıkar

Uluslararası ilişkilerde yeni sorunların tartışılmaya başlamasıyla uluslararası sistemi açıklamada yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaya başladı. Savaş ve barış kavramları dışında insan hakları, kimlik, farklı alanlarda çalışmalar yürüten uluslararası kurumlar gibi konuların uluslararası ilişkilerde yer almasıyla yeni bakış açıları ortaya çıkmaya başladı. Bu bağlamda konstrüktivizm uluslararası sistemde kimlik, kültür ve öznel unsurların da rolünü tartışarak uluslararası ilişkiler disiplinine yeni bir soluk getirerek güç ve çıkar ekseninde açıklanmaya çalışılan uluslararası sisteme farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu bağlamda konstrüktivizm uluslararası ilişkiler literatüründe realizmin doğrudan muhalifi olan bir yere konumlanmıştır⁵⁶. Bu özelliğiyle konstrüktivizm uluslararası ilişkilerde önemli bir açılım sağlamakta ve

⁵⁶ J. Samuel Barkin, “Realist Constructivism”, *International Studies Review*, c. 5, s.3 (2003): 325.

olayların analizinde daha farklı unsurların da dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Konstrüktivizm uluslararası ilişkiler teorilerine son zamanlarda dâhil olmuş bir yaklaşımdır. Alexander Wendt'in çalışmaları sonucunda literatürde önemli bir yer edinen konstrüktivizm birçok noktada geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda konstrüktivizm insanlar tarafında doğal olduğuna inanılan birçok olgunun aslında inanılanın aksine bir sosyal inşanın ürünü olduğunu ve insanların bizzat kendi elleriyle gerçekleştirdiğini savunmaktadır⁵⁷. Bu nedenle konstrüktivizmin sistemin doğasının anarşi olduğu yönündeki genel kabul de dâhil olmak üzere realist ve liberal paradigmaların savundukları temel düşüncelere aykırı olduğu görülmektedir. Klasik uluslararası ilişkiler kuramlarının anarşinin doğal olduğunu savunusunun aksine Wendt anarşinin de insan eliyle meydana getirildiğini ve bu nedenle yine insan eliyle ortadan kaldırılabilceğini vurgulamıştır⁵⁸. Bu nedenle konstrüktivist yaklaşımda sistemin doğası kendiliğinden anarşik olarak kabul edilmemekte ve tıpkı diğer olgular gibi anarşinin de insan eliyle sosyal olarak inşa edildiği ifade edilmektedir.

Wendt, *Social Theory of International Politics* isimli meşhur eserinde uluslararası ilişkilerdeki genel yaklaşımları eleştirerek onların incelemelerinin daha çok materyalist olduğu ve bu noktada güç ve çıkar ilişkileriyle ve kurumlar üzerine odaklandığını ifade etmektedir⁵⁹. Bu anlamda konstrüktivist yaklaşım kültür, ideoloji ve kimlik gibi kavramlar üzerinden bir anlayış inşa etmeye çalışarak güç ve çıkar eksenli bir uluslararası ilişkiler yaklaşımına farklı bir boyut kazandırmıştır. Nitekim Wendt'in ifadesiyle konstrüktivizm realizm ya da liberalizm gibi sadece olayların maddesel boyutuyla ilgilenen ve olayları güç ve çıkar bağlamında ele alan bir uluslararası politika kuramı değildir⁶⁰. Bunun yanında Wendt uluslararası politikada analizin kimlik üzerinden başlaması ve oradan güç ve çıkara hareket edilmesini gerektiğini belirtmektedir⁶¹.

⁵⁷ İnat, Balcı, **age**, 269.

⁵⁸ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, c. 46, s. 2 (1992): 412.

⁵⁹ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, (New York: Cambridge University Press, 1999), 93–94.

⁶⁰ **age**, 193.

⁶¹ **age**, 193.

Konstrüktivistlerin kimlik vurgusunun en önemli nedeni kimliklerin uluslararası politikada çok önemli olduğuna inanmalarından kaynaklanmaktadır. Konstrüktivist yaklaşıma göre kimlik çıkarların temelini oluşturmakta ve bu özelliğiyle olayları da doğrudan etkilemekte ve şekillendirmektedir⁶². Buna ek olarak konstrüktivist yaklaşım normlar üzerine yoğunlaşarak uluslararası sistemde bu normların düzenleyici değil inşacı olduğunu ifade ederler⁶³. Konstrüktivistlerin normlar üzerine yoğunlaşmasının en önemli nedeni içinde bulunulan sosyal çevrenin normları, değerleri ve fikirlerinin kimliği oluşturan etkenler olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır⁶⁴. Bunun sonucunda da konstrüktivist yaklaşımda dış politikanın oluşum sürecinde de normlar önemli bir yer tutmaktadır.

Konstrüktivist perspektifin dış politikaya bakışında özellikle realizmden ayrıldığı nokta çıkara ve güce bakış açılarıdır. Wendt realist teorisinin çıkar algısını eleştirirken realist paradigmadaki çıkarın toplumsal tabandan ziyade materyalist olduğunu ifade eder⁶⁵. Buna ek olarak özellikle neo-realist yaklaşımın öne sürdüğü uluslararası sistemin aktörlerinin her daim olabilecek en kötüyü düşünerek hareket ettikleri ve ona göre tavır belirledikleri varsayımını da eleştirmektedir. Bu anlamda Wendt, devletlerin karşılaşmalarının sadece şüpheli ya da korku üzerinden bir ilişki biçimi olmayacağını aynı şekilde bunun bir iş birliği ilişkisine de dönebileceğini belirtmektedir. Bunun sonucunda bu karşılaşmanın ya da devletler arasındaki karşılıklı eylemlerin güvenlik ikilemine yol açmak zorunda olmadığı Wendt tarafından vurgulanmaktadır⁶⁶.

Wendt uluslararası ilişkilere konstrüktivist perspektiften önemli bir katkı sağlamış olmakla beraber bu yaklaşımı benimseyen farklı düşünürlerin olduğu da aşîkâr bir durumdur. Bu bağlamda Friedrich Kratochwil ve Nicholas Onuf konstrüktivist yaklaşımın önde gelen diğer düşünürlerindendir. Bu düşünürlerin teorik düzlemde sağladığı en önemli katkı sadece diğer kuramlara yönelik değil aynı zamanda Wendt'e yönelik yaptıkları eleştiri olmuştur. Kratochwil uluslararası sisteme yönelik yaklaşımını uluslararası hukukun koşulları üzerinden ele almaya çalışmıştır. Kurallar ve normlar üzerinden hareket ederek sorunların çözülebileceğine yönelik bir

⁶² Christian Reus-Smit, "Constructivism", **Theories of International Relations**, ed. Scott Burchill, (China: Palgrave MacMillan, 2001), 216.

⁶³ İnat, Balcı, **age**, 272.

⁶⁴ Reus-Smit, **age**, 219.

⁶⁵ Wendt, **1999**, 114.

⁶⁶ Wendt, **1992**, 395.

yaklaşımında bulunan Kratochwil uluslararası toplumun herkesçe paylaşılan bir ‘etik bakış açısı’ geliştirmesi halinde anarşi altında da olsa uluslararası hukukun oluşmasının mümkün olduğunu düşünmektedir⁶⁷. Bu anlamda Kratochwil’in yaklaşımına göre uluslararası hukukun anarşinin koşullarına uyum sağlaması imkân dâhilinde gözükmekte fakat tüm devletlerin benimseyeceği bir ahlak anlayışının oluşturulması gerekmektedir.

Uluslar arası hukukun koşulları üzerinden getirdiği yaklaşıma ek olarak Kratochwil uluslararası ilişkilerde aktör ve sistem ilişkisine de farklı bir açıdan bakmaktadır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler disiplininde ve özellikle de Wendt’te çok sık karşılaşılan sistem-aktör ikileminin bir çözüm getirmediği ve bu nedenle hem sistemlerin hem de aktörlerin oluşum süreçleri üzerinde yoğunlaşarak bu ikilemden kaçınılması gerektiği Kratochwil tarafından vurgulanmaktadır⁶⁸.

Konstrüktivizmin diğer bir önemli temsilcisi olan Nicholas Onuf ise kendi yaklaşımında kuralları ve bunların oluşumunu ön plana çıkarmaktadır. “Sosyal dünyanın kurallar tarafından oluşturulmasına rağmen bu kuralların yaratılmasının ve devamlılığının tamamen farklılaşmış bir gücü ima ettiğini savunan”⁶⁹ Onuf ilk önermesinde diğer konstrüktivistlerle aynı inşacı düşüncüyü paylaşırken ikinci önermesinde diğerlerinden farklılaşmakta kuralların yaratılmasını da başka bir kurala bağlamaktadır. Buna ek olarak Onuf kendi düşüncesini üç temel önerme üzerinden ele almaktadır. Bunlardan birincisi yapıların ve aktörlerin karşılıklı etkileşim içinde olduğu yönündeki analizdir. İkinci önerme ise kuralların toplumsal yapının iletişim aracı olduğu yönündeki yaklaşımıdır. Üçüncü önerme de ise Onuf, kuralların her daim bir kanunu çağrıştırdığını ifade etmektedir.⁷⁰

Bu üç önemli düşünürün yaklaşımlarının ardından konstrüktivist paradigmanın çıkar anlayışına bakıldığında ise normlar üzerinden realist yaklaşımdan farklılaştığı görülür. Çünkü konstrüktivist yaklaşıma göre çıkarlar normları şekillendiremezler. Bunun aksine normlar tarafından çıkarlar şekillendirilir ve çıkarlar normlar çerçevesinde tanımlanır. Düzenleyici bir etkiden sahip olmaktan öte inşacı bir yapıya

⁶⁷ George Welton, Wolfango Piccoli, “Konstrüktivizme Yönelik Problemler. Kültürel Uluslararası İlişkiler Teorisinin Materyalist Bir Kritiği”, **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar**, der. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul: Bağlam, 2003), 95.

⁶⁸ Friedrich Kratochwil, “Egemenlik, Mülkiyet ve Tasarruf Yetkisi: Çağdaşlığın Üretici Dilbilgisi”, **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar**, der. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul: Bağlam, 2003), 74.

⁶⁹ Welton, Piccoli, **age**, 99.

⁷⁰ **age**, 99-101.

sahip olan normlar hedefleri meşrulaştırma özellikleriyle aktörlerin de çıkarlarını inşa etmektedirler⁷¹. Bu bağlamda bakıldığında konstrüktivist yaklaşımın dış politika anlayışı devleti ya da kurumları merkeze alan bir anlayıştan ziyade kimliğin ön plana çıktığı ve normların şekillendirdiği çıkarlar üzerinden meydana gelen yaklaşımla şekillendirilmektedir. Güç ve çıkarın çatışmayı körüklediği anarşik bir ortamın değil aksine insan eliyle meydana getirilen bu durumun düzeltilebileceği yönünde bir kanaatin hâkim olduğu konstrüktivist paradigma sosyal yapılara ve normlara önem vererek uluslararası ilişkileri klasik öğretilerden çok farklı bir biçimde ele almaktadır.

Konstrüktivizmin norm, kimlik ve kültür gibi değerleri ön plana alarak uluslararası ilişkileri açıklama girişimi önemli bir çaba olmakla birlikte devletlerin ve uluslararası toplumun genel kabulleri bu anlamda konstrüktivizmin yaklaşımını belirli ölçüde geçersiz kılmaktadır. Her ne kadar uluslararası sistemde inşacı bir yapının olduğu aşikâr olsa da özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte realist kuram çerçevesinde şekillenen bir uluslararası siyasi anlayışın baskın olması ve devletlerin realist yaklaşımın argümanlarını temel unsur olarak kabul etmeleri konstrüktivizmin önünde bir engel teşkil etmektedir. Uluslararası ilişkilere ve sistemin doğasına dair daha açıklayıcı yaklaşımlara sahip olmasına rağmen devletlerin genel kabulleri konstrüktivist kuramın etkin olmamasında önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte uluslararası politikadaki gelişmeler göz önüne alındığında yakın gelecek içinde kimlik, norm, kültür gibi kavramların daha fazla ön plana çıkacağı ön görülmektedir. Bu bağlamda konstrüktivizmin yakın gelecekte daha etkin bir role sahip olması beklenirken aynı zamanda devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerine ve uluslararası politikanın yapısına dair daha geniş açıklamaların da getirilmesi gerekmektedir.

⁷¹ Wendt, 1992, 412.

3. TARİHSEL ARKA PLAN: BAĞIMSIZLIKTAN 1990'A SURİYE DIŞ POLİTİKASI

3.1. Bağımsızlıktan Esad Dönemine

3.1.1. Bağımsızlık ve Darbeler Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından Suriye bölgesi Fransızların yönetimi altına girmiş ve bu bölgede bir manda yönetimi kurulmuştu. Suriye'yi tam olarak yönetimi altına alan Fransızlar bir taraftan bölgenin imkânlarından yararlanırken diğer taraftan da Osmanlı'nın son dönemlerinde artmaya başlayan etnik ayrışmaları da desteklemekteydiler. Dini ve etnik farklılıkların önemli ölçüde belirgin olduğu Suriye'de Fransızlar, bu farklıları körükleyerek ve özellikle de Alevi ve Dürzîlere özerklik statüsü vererek Suriyelilerin Fransızlara karşı birleşmesini engellemeye çalışmaktaydı⁷². Fransızların bölgedeki tüm siyaseti bu bağlamda toplumun bölünüp parçalanması üzerine kurulmuştu.

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Suriye'de 20 yılı aşkındır devam eden Fransız yönetimine karşı ayaklanmalar olmaya ve milliyetçi dalganın hızlanmasıyla bağımsızlık yönünde girişimler olmaya başladı. Bu süreçte farklı dini, etnik ve ekonomik sınıflara sahip olan Suriye toplumu Fransız sömürgeciliğine karşı birleşerek bağımsızlık yolunda mücadele vermeye başladılar⁷³. Arap milliyetçiliği vurgusunun toplum nezdinde artması ve farklı kesimlerin bir araya gelerek güçlü bir muhalefet oluşturması Suriye'nin bağımsızlığının yolunu açan en önemli etken oldu. 1943 yılında yapılan seçimlerde Fransız karşıtı milliyetçi bir cephe oluşturularak Şükrü Kuvvetli Suriyeliler tarafından devlet başkanı olarak seçildi⁷⁴. Seçimlerin ardından Suriye'de muhalefetin daha da güçlenmesi Fransızların işini oldukça güçleştirmeye başladı. Suriye halkının bu süreçte tüm farklılıkları bir kenara

⁷² Nikolas van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, (İstanbul: İletişim, 2000), 21.

⁷³ Susan Muaddi Darraj, **Bashar al-Assad**, (Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2005), 19–20.

⁷⁴ Adnan Menafihi, Süleyman el-Medeni, **Ha ulai Hakemuu Suriye**, (Dimeşk: Dar el-Envar, 2009), 42.

bırakarak Arap kimliği üzerinden vermiş olduğu mücadele 17 Nisan 1946 yılında bağımsızlıkla sonuçlanarak Suriye Arap Cumhuriyeti kuruldu. Bağımsız Suriye Devleti'nin kurulmasının ardından hem ülkenin kendi tarihi hem de Orta Doğu tarihi açısından yeni bir dönem de başlamış oldu.

Bağımsızlığın ilanının ardından Suriye'de hem siyasi hem de iktisadi sahada gözle görülür bir yükseliş meydana gelmeye başladı. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'nın bölgedeki etkinliğinin azalmış olması Suriye'nin bölgede çok daha rahat hareket edebilmesine olanak sağladı. Bu dönemde Suriye Arap milliyetçiliğinin yeşerdiği ve yayıldığı topraklar olarak özellikle Arap devletleriyle ilişkileri sağlamlaştırmaya ve geleceğe yönelik ittifaklar kurmaya çalışarak bu uğurda yoğun bir çaba sarf etti. Suriye'nin bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemden beri öncelediği en önemli siyaset "Büyük Suriye"yi kurmak ve bu bağlamda Arap milliyetçiliğini bu hedefe ulaşmak için kullanmaktır⁷⁵. "Büyük Suriye" hayalinin başarısız olmasına rağmen Suriye, Arap milliyetçiliği vurgusundan vazgeçmeyerek geleneksel siyasetini bu vurgu üzerinden inşa etmeye devam etti.

Bağımsızlığın ilan edildiği 1946 yılının hemen iki sene sonrasında 1948'de Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulması ve ilk Arap-İsrail Savaşı'nın patlak vermesi Suriye'nin genel siyasetini ve özellikle de dış politika yapım parametrelerini kökten etkilemiştir⁷⁶. Suriyeli yöneticilerin ve halkın hayallerini her daim süsleyen "Büyük Suriye" toprakları içerisinde yer alan Filistin'de İsrail'in kurulması Suriyelilerde büyük bir travmaya sebep olmuş ve bu tarihten itibaren kurulan bütün siyasi dengelerde bu olay başat rol oynamıştır. Arap milliyetçiliğinin kalesi olan Suriye'de İsrail'in kurulması ve Arap-İsrail Savaşı'nda istenilen sonucun alınamamasıyla İsrail düşmanlığı daha da körüklenmiş ve İsrail karşıtlığı Suriye'nin temel politikası hâline gelmiştir⁷⁷. Nitekim ilerleyen yıllarda İsrail'in ötekileştirilmesi için devletin bütün imkânları ve aygıtları kullanılmıştır.

İsrail'e karşı kaybedilen savaş tüm Arap dünyasında utanç verici bir durum oluştururken İsrail'le artık komşu olan ve geçmişte kendine ait bazı toprakları kaybeden Suriye'de ise savaş sonrası tepkiler çok daha ağır olmuş ve savaşın

⁷⁵ Daniel Pipes, **Greater Syria: The History of an Ambition**, (New York: Oxford University Press, 1990), 6.

⁷⁶ Ömer Faruk Abdullah, **Suriye Dosyası**, çev. Hasan Basri, (İstanbul: Akabe, 1985), 23-25.

⁷⁷ Beşşar el-Cağferi, **es-Siyase el-Hariciyye es-Suriye 1946-1986**, (Dimeşk: Dar et-Tilas, 1987), 170.

ardından Suriye’de ardı ardına askeri darbeler yaşanmaya başlanmıştır⁷⁸. İlki 1949 yılında gerçekleşen ve II. Dünya Savaşı sonrasında Arap dünyasının ilk askeri müdahalesi olarak kabul edilen darbeyi Husni al- Zaim gerçekleştirmiştir. Bu müdahalenin ardından çok kısa bir süre sonra Sami al- Hinnavi bir başka darbe ile yönetime el koymuş ve bu yeni darbeyi kısa sürede sonlandıran Edib Çiçekli yeni bir darbe ile Suriye yönetimini ele geçirmiştir⁷⁹. 1948 yılında yaşanan büyük travma ertesinde yaşanan darbelerle Suriye kısa süreli de olsa sıkıntılı bir süreçten geçmiştir. Darbelerde ortaya çıkan ortak neden hep yönetimin İsrail’e karşı yeterince sert olmaması üzerine olmuş ve İsrail’e karşı verilecek tepkilerin sertliği ya da daha radikal bir siyasetin tercih edilmesi Suriye siyasetinin temel taşı hâline gelmiştir⁸⁰.

Suriye’de askeri darbelerin meydana gelmiş olması hem ülke içinde istikrarsızlığa yol açtı hem de toplumsal sınıflar arasında köklü değişimlerin olmasını beraberinde getirdi. Tarihsel olarak elitlerin etkin konumda olduğu Suriye’de askeri müdahalelerin ardından elitlerin etkinliği önemli ölçüde kırılmaya ve orta sınıfın toplum içindeki konumu artmaya başladı⁸¹. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin yeniden şekillendiği ortamda Suriye siyasi anlamda değişimler yaşamakla beraber ekonomik anlamda da gelişmeye ve dünya sistemine entegre olmaya çalıştı. Askeri müdahalelerin sıklığı yüzünden siyasal anlamda istikrarlı bir ortam olmamakla beraber bu süreçte Suriye’de toplumun refah seviyesinde artış gözlemlenmeye başladı⁸². 1950’li yılların ortalarından itibaren ekonomik gelişimin etkisiyle de görece istikrarlı bir yapıya kavuşan Suriye, Arap milliyetçiliği vurgusu yoluyla Mısır ile birleşme yoluna doğru ilerlemeye başladı.

3.1.2. Mısır ve Suriye Birleşmesi: Birleşik Arap Cumhuriyeti

1948 yılında savaşın kaybedilmesini takip eden süreçte Suriye ile Mısır arasında yakınlaşma artmış ve Mısır’da da milliyetçi dalganın kuvvetlenmesiyle iki ülke siyasi düzlemde paralel noktaya gelmeye başlamışlardır. Özellikle Cemal Abdul Nasır’ın Mısır’da yönetime gelmesiyle birlikte iki ülke arasındaki yakınlaşmanın

⁷⁸ Barry Rubin, **The Truth About Syria**, (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 36.

⁷⁹ Bu dönemde gerçekleşen darbelerle ve kurulan hükümetlerle ilgili ayrıntılı bilgi için; Bkz. Suad Es’ad Cum’a, Hasen Zaza, **el-Hukumat es-Suriye fi el-Karn el-İşriyn**, (Dimeşk: Dar el-Ru’ye, 2001), 16-22.

⁸⁰ Nizar el-Keyyali, **Diraset fi Tarih Suriye es-Siyasi el-Muasır 1950–1960**, (Dimeşk- Dar et-Tılas, 1997), 307.

⁸¹ Raymond Hinnebusch, **Syria: Revolution From Above**, (New York: Routledge, 2005), 24.

⁸² **age**, 25.

boyutları daha da artmıştır. Arap milliyetçiliğinin bir nevi kaynağını oluşturan Suriye ile Nasır'ın Arap Milliyetçiliği üzerinden siyaset ürettiği Mısır bir bütünün iki yarısını oluşturmaya başladılar. Nasır'ın milliyetçi söylemleri Suriyeli Arap milliyetçileri tarafından büyük bir destek görmekte ve toplumsal hareketler sosyalist ve Arap milliyetçiliğinden müteşekkil bir yola doğru ilerlemekteydiler⁸³.

Mısır ve Suriye siyasetlerinin Arap milliyetçiliği ortak noktasında birbirine yakınlaşması devam ederken aynı süreçte Suriye uluslararası arenada “komünist devlet” olarak nitelenme durumuyla karşı karşıya kaldı. 1956 yılında Suriye'nin teknolojik ve askeri kalkınmasını Sovyetler Birliği'yle oluşturulan ittifak sonucunda gerçekleştiği yönünde iddialar ortaya çıktı⁸⁴. Bu iddiaların başlangıcının en önemli göstergelerinden birisi Şam yönetiminin Moskova ile 1955 yılında imzaladığı silah alımı anlaşmasından kaynaklanmaktaydı⁸⁵. Suriye ordusunda yaşanan hızlı gelişim bu dönemde Türkiye'yi önemli ölçüde endişelendirdi ve Türkiye-Suriye ilişkileri gerilim yaşama noktasına geldi⁸⁶. Bu olayı takip eden sene Ürdün Kralı Hüseyin kendisine Suriye tarafından bir suikast girişiminin hazırlıklarının yapıldığını ilan ederek ABD ve İngiltere gibi Batı Bloğu'nun önemli güçlerine kapılarını açarak komünizmle mücadele taraftarlığı yapmaya başladı⁸⁷. Kral Hüseyin'in bu dönemdeki adımıyla özellikle ABD'nin Ürdün üzerindeki etkisi artmaya başladı.

Bağımsızlığın kazanıldığı tarihten beri siyasi ve iktisadi alanda gelişim göstermekle beraber ardı ardına yaşanan darbeler yüzünden istikrarın bir türlü sağlanamadığı Suriye'de 1954 yılında yaşanan yeni bir darbeyle yönetimi Şükrü el-Kuvvetli ele geçirdi⁸⁸. Bu darbeyle birlikte Suriye yönetiminde görece bir istikrarın yaşanmasının yanında Orta Doğu'da sıcak gelişmelerin cereyan etmesi Suriye'nin iç ve dış siyasetinde sorunlara yol açıyordu⁸⁹. 1955 yılında yaşanan Süveyş Krizi ve İsrail'in Sina Yarımadası'nı işgal girişimi bu anlamda Suriye'yi doğrudan etkileyen olaylardı. Mısır'ın özellikle Süveyş Krizi'nin ardından devlet başkanı Nasır'ın verdiği tepki ve

⁸³ el-Keyyali, **age**, 386–387.

⁸⁴ el-Cağferi, **age**, 121–122.

⁸⁵ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, (İstanbul: Alfa, 2007), 274.

⁸⁶ Türkiye ve Suriye arasında yaşanan bu gerilim hakkında daha detaylı bilgi için, Bkz. Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler (1945–1960)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, der. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim, 2008), 629–632.

⁸⁷ el-Cağferi, **age**, 126.

⁸⁸ Menafih, el-Medeni, **age**, 81.

⁸⁹ Nizar Arabi, **Maza Yecri Fi Suriye? Limaza Feşilet Tecdübet el-Vahde**, (Dimek: Dar et-Tilas, 2009), 48–49.

tüm Arap dünyasının Batı'ya karşı konumlanması ve Arapların tek bir devlet çatısı altında birleşmesi gerektiği yönündeki çağrısı Suriye'de büyük bir yankı uyandırmıştı⁹⁰. Bu dönemde Suriye, Mısır ile paralel olarak benzer konuları tartışmakta ve tepkiler ortaya koymaktaydı. Bu bağlamda özellikle 1950'lilerin ortasından itibaren "sosyalizmin kapitalizmden daha iyi olduğu, emperyalizmin büyük bir tehdit olduğu ve bunun için Batı'ya karşı olarak Sovyet Bloğu'nu desteklemek gerektiği"⁹¹ en öncelikli tartışma konuları arasında yer almaktaydı.

Arap milliyetçiliğinin çok kuvvetli olduğu Suriye'de Batı aleyhtarlığı yönündeki propaganda günden güne artarken Kuvvetli'nin yönetimiyle birlikte Suriye ve Mısır'ın siyasetleri paralel seyretmeye başlamıştı⁹². Bu yakınlaşma ve paralel siyaset sürecini takiben 1958 yılında Suriye ve Mısır Devlet Başkanları ortak bir bildiri yayınlarak her iki devletin birleştiğini ve yeni devletin Birleşik Arap Cumhuriyeti ismiyle kurulduğunu ilan ettiler. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte her iki ülkenin uzun süredir devam eden yakınlaşması amacına ulaşmış olsa da bu birleşme gerçek bir Arap birliğinin tesisini de sağlayamamıştır⁹³. Bununla birlikte Nasır'ın sosyalist düşüncelerinin Suriye'deki siyasi partileri derinden etkilemiş olması benzer bir ideolojik yapının ileriki yıllarda Suriye'de yönetime gelmesinin de temellerini oluşturmuştur⁹⁴.

Fikri açıdan Suriye siyasetinde önemli etkisi olmasına rağmen 1958 yılında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti Abdulkerim Nahlavi tarafından 1961'de gerçekleştirilen darbe sonrası başarısız olmuş ve iki devlet ayrılmıştır. Mısır ile yolların ayrılmasının ardından Suriye, "vizyon sahibi olmadığı, olayları iyi okuyamadığı ve farklı tesirler altında kaldığı"⁹⁵ gerekçesiyle eleştirilmiş ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin sona ermesinin bu gerekçelerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Süreç açısından bakıldığında Nasır'ın Suriyeli Araplar üzerindeki etkinliği çok fazla olmakla birlikte Suriye'nin Mısır altında silik kalmış olması ayrılığın en önemli gerekçelerinden birisini de oluşturmuştur⁹⁶. Ayrıca Suriyelilerin birlik altında yaşamayı siyasal

⁹⁰ el-Keyyali, **age**, 387.

⁹¹ Rubin, **age**, 34.

⁹² Abdül Hadi el-Bekkar, **Safhat Mechule min Tarih Suriye el-Hadis**, (Beyrut: ez-Zakire, 2003), 221.

⁹³ Sami Asasah, **Esrar el-İnfisal Mısır ve Suriye**, (Kahire: Dar eş-Şa'b, 1989), 284–285.

⁹⁴ El-Kıyade el-Kavmiyye, **Nidal Hizbu'l Ba'as el-Arabi el-İştiraki 1943–1975**, (Dimeşk, 1978), 58–59.

⁹⁵ Araabi, **age**, , 27.

⁹⁶ Asasah, **age**, 290.

etkinliklerinin az olmasından dolayı istememeleri ayrılmanın başka bir önemli gerekçesini oluşturmuştur⁹⁷. İki devletin ayrılması Orta Doğu’da Arap milliyetçiliği ve birliğinin oluşturulması inancı için kötü bir örneklik teşkil etmiş olsa da hem iki ülke arasında hem de bölgede farklı etkiler bırakmıştı. Özellikle Suriye ve Mısır halkının büyük kısmının birlik süresince birbirlerine karşı sadık olacıklarına tam olarak inanmamaları ayrılmayı etkileyen önemli psikolojik faktörlerdendi⁹⁸. Ayrılmanın ardından Suriye kendi tarafına dönmüş ve bölgede kendi mücadelesin sürdürmeye başlamıştı. Gerçekleşen darbenin ardından ülke yaklaşık iki sene istikrarsız bir dönem geçirmiş olsa da 1963 yılında Baas Partisi’nin yönetimde etkin olmaya başlamasıyla ülke siyasetinde yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır.

3.1.3. Baas Rejiminin İnşası

Baas Partisi 1943 yılında Suriye’de Mişel Eflak ve Salahhadin Bitar önderliğinde “tek bir Arap ulusunun tesisini sonsuza dek sürecek bir görev” kabul ederek kuruldu⁹⁹. Partinin kurulduğu andan itibaren tüm Arapları tek bir çatı altında toplama fikri hakim olmakla birlikte bölgenin kendine has sosyal yapısından dolayı parti içinde zamanla farklılaşmalar meydana geldi. Özellikle partinin sosyalist bir boyuta sahip oluşu mensuplarının daha çok azınlıklardan olmasına neden oldu. Bu bağlamda partinin laik bir karaktere sahip olması en öncelikli unsur olarak kabul edilmekteydi. Nitekim Baaslılar sosyalist yönetimle idare edilen ve hangi dinin mensubu olursa olsun tüm Arapların eşit olacağı birleşik ve laik bir Arap toplumu kurmayı amaçlıyorlardı¹⁰⁰. Partinin ilk yıllarında hedeflendiği gibi sadece Araplara açık olan Baas Partisinin kapıları Hafız Esad’ın 1970 yılında iktidara gelmesinin ardından Suriye’deki diğer etnik gruplara açılarak onların Baas kadrolarında yer almasına izin verildi¹⁰¹. Böylece hem Sünni nüfusun etkinliği daha da azaltılırken hem de diğer azınlıkların da rejime yönelik sadakatlerinin artırılması amaçlanmaktaydı.

Başlı kadroların 1966 yılından itibaren Suriye yönetimini ele geçirmesinin ardından Sovyetler Birliği ile yakınlaşmalar önemli ölçüde arttı. Bu bağlamda Baas Partisi’nin sosyalist bir ideolojiye sahip olması Suriye’nin Sovyet Bloğu içinde yer almasını

⁹⁷ Araabi, **age**, 197.

⁹⁸ Patrick Seale, **Asad of Syria: The Struggle for the Middle East**, (Berkeley: University of California Pres, 1995), 67.

⁹⁹ Avraham Ben-Tzur, “The Noe-Ba’th Party of Syria”, **Journal of Contemporary History**, c. 3, s. 3 (1968): 161.

¹⁰⁰ van Dam, **age**, 42.

¹⁰¹ **age**, 44.

beraberinde getirmekteydi. Bununla birlikte her ne kadar ideolojik benzerliklere sahip olunmasına rağmen Suriye yönetimi Sovyetler Birliği ile dengeli bir politika yürütmeye de gayret etmekteydi¹⁰². Bu dengeli ilişki ağı ilerleyen dönemlerde de Suriye dış politikasının en önemli hususlarından biri haline gelmiştir. Baas Partisi'nin Suriye'de iktidarı ele geçirmesinden itibaren de partinin ilk kuruluş yıllarından itibaren en büyük hedefi olan Arap birliğini gerçekleştirme ve laik bir zemine oturan Arap milliyetçiliği fikrini yayma siyaseti artarak devam etmiştir.

1963 yılında Suriye'de yeni bir birlik fikri Irak ile gündeme gelmiştir. Baas rejimine Suriye'den önce geçen Irak ile yakınlaşmalar artmış ve birlik yolunda 17 Nisan 1963 yılında Kahire'de bir protokolde imzalanmıştır¹⁰³. Bununla birlikte iki ülkedeki Baas partilerinin bazı konularda ayrı düşmeye başlaması iki devlet arasındaki birliğin oluşmasına engel olmuştur. İki partinin yaşadığı fikri ve siyasi anlaşmazlıklar Suriye ve Irak arasında ileriki yıllarda daha da artmış ve aynı köklerden besleniyor olmalarına rağmen iki komşu devlet aynı partiyle yönetilmelerine rağmen birbirine rakip iki farklı siyasi sistem inşa edilmiştir¹⁰⁴. Suriye'nin ideolojik anlamda Irak'tan tamamen uzaklaşması ve Baas kadrolarının örgütlenmesi ve siyasal yapı içinde güçlenmesi ile ülkede Baas rejiminin yönetimi başlamıştır.

Baas Partili kadrolar Suriye siyasetinde 1963 yılından itibaren etkin olmaya başlamıştır. Şükrü Kuvvetli döneminde homojen bir Arap-Müslüman devleti oluşturulmaya çalışılması ve bu dönemde farklı etnik yapılara yönelik baskı politikalarının uygulanması Suriye içinde muhalefetin oluşmasına neden olmuştu. Alevi subayların ordudaki etkinliğinin artması ve konumlarının güçlenmesiyle azınlıkların sesi daha fazla çıkmaya başlamıştı. Bunun sonucu olarak Suriye siyasetinde günden güne daha fazla etkili olan Alevilerin başını çektiği Suriyeli azınlıklar ülkenin siyasi dengelerini değiştirecek önemli adımlar attılar. 1963 yılında orduda gerçekleştirilen Sünni Subaylara yönelik tasfiye girişiminin ardından Baaslı kadrolar güçlenerek 1966 yılında yönetime el koyup ülkeyi yönetmeye başladılar. Darbeyi gerçekleştiren Askeri Komite'nin ilk üç ismi Muhammed Umran, Salah

¹⁰² Baas rejimi ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgi edinmek için, Bkz. Rami Ginat, "The Soviet Union and Ba'ath Regime: From Hesitation to Rapprochement", **Middle Eastern Studies**, c. 36, s. 2 (2000): 150-171.

¹⁰³ El-Kiyade el-Kavmiyye, **age**, 79.

¹⁰⁴ **age**, 82.

Cedid ve Hafız Esad'dan oluşmaktaydı. Bu üç ismin de Alevi azınlıklardan oluşu Suriye siyasetinin yeni belirleyicisinin de değiştiğini göstermekteydi.¹⁰⁵

Baas darbesinin gerçekleşmesinin ardından kurucu kadro arasında bir anlaşmazlık süreci başladı. Salah Cedid'in devlet başkanı olduğu ve Hafız Esad'ın da Genel Kurmay Başkanlığı görevine getirildiği bu yeni dönemde Muhammed Umran'ın bu iki isim tarafından bir tehdit olarak algılanması parti için bir çatışmanın ortaya çıkmasına sebebiyet verdi. Nitekim bu süreci takiben Muhammed Umran, Cedid ve Esad tarafından tasfiye edilerek inşa edilmeye çalışılan yeni rejimden uzaklaştırılmış oldu¹⁰⁶. Baaslı kadroların yönetimi ele geçirmesinin ardından başlayan bu iç çekişme süreci sonrasında Hafız Esad ve Salah Cedid arasında da cereyan edecek ve yönetimin el değiştirmesine neden olarak Suriye tarihinin en önemli kırılma döneminin yaşanmasına neden olacaktı.

Baaslı kadrolar Suriye siyasetini yönetmeye başlamalarının ardından ilk önemli sınavlarından birini 1967 yılında meydana gelen Arap-İsrail savaşında vermiştir. “6 Gün Savaşı” olarak da nitelendirilen bu savaşta Araplar çok iddialı olmalarına rağmen altı gün gibi kısa bir süre içinde İsrail karşısında büyük bir hezimete uğradılar. Golan Tepeleri ve Kunaytra ilinin de işgal edildiği bu savaşta hem Mısır hem de Suriye büyük bir itibar kaybına uğramıştır. Savaşın ardından Suriye ile İsrail arasında Patrick Seale'in tabiriyle “düşük seviyeli ama uzun süreli bir sınır sorunu”¹⁰⁷ ortaya çıkmıştır.

Baas rejiminin büyük Suriye’de yeni bir yapı oluşturmak için yola çıkışının üzerinden henüz bir sene geçmişken yaşanan bu büyük hezimet yeni bir travmaya yol açmış ve parti içindeki dengeleri de alt üst etmiştir. Savaştan sonra parti içi istikrarsızlığın başladığı Suriye’de dönemin Savunma Bakanı Hafız Esad’ın başını çektiği muhalefet, yönetime karşı ciddi tavır almaya başlamıştı. Yönetimin daha çok sivillerden oluşuyor olması Hafız Esad gibi askerlerin çoğunluğunu oluşturduğu muhalefete karşı direnç gösterememesinin en büyük nedenlerinden birisi olmuştur. Özellikle Cedid ile Esad arasındaki muhalefet 1968 yılında Şam’da gerçekleştirilen ve farklı siyasi eğilimlerin ortaya çıktığı Baas Partisi’nin Ulusal ve Bölgesel kongrelerinde tam olarak belirginleşti¹⁰⁸. Muhalefetin artması ve yönetimin parti

¹⁰⁵ Van Dam, **age**, 60–68.

¹⁰⁶ Hinnebusch, **age**, 45–46.

¹⁰⁷ Seale, **age**, 118.

¹⁰⁸ van Dam, **age**, 112.

içindeki sivil kanadın bunu engelleyememesi sonucu Hafız Esad 1970 yılında parti içi bir darbe gerçekleştirerek yönetimi ele geçirdi. 1967 yılındaki savaşta alınan yenilgiden dolayı yönetimi sorumlu tutan muhalefet Hafız Esad liderliğinde Suriye tarihinde yeni bir dönem açmış ve böylece modern Suriye tarihinin en önemli bölümünü oluşturan Esad Dönemi başlamıştır.

Hafız Esad'ın Suriye'de yönetimi ele geçirmesi ile birlikte hem Baas yapılanmasında hem de Suriye siyasal yaşamında kişi merkezli bir anlayış hâkim oldu. Bu bağlamda Esad, devlet başkanlığı, parti genel sekreterliği ve silahlı kuvvetler başkomutanlığı makamlarını kendi kişiliğinde birleştirerek toplumsal ve kamusal alana dair her alanın merkezine kendisini yerleştirmiştir¹⁰⁹. Hafız Esad liderliğindeki yeni Suriye'de rejimin güvenliğini korumak en öncelikli siyaset hâline gelerek Baas rejiminin sürekliliğinin sağlanması için önlemler de alınmaya başladı. 1973 yılında yapılan yeni anayasa ile Esad bir taraftan kendisini daha fazla merkeze alırken bir taraftan da rejimin güvenliğini sağlamaya çalıştı. Bu durumu gerçekleştirirken de toplum nezdinde ki meşruiyetine de aşırı önem göstermeye çalışan Esad, anayasa da Arap milliyetçiliğine ve Müslüman kimliğe yönelik vurgu yapmaktan kaçınmadı. Suriye Anayasası'nın 3. Maddesi'nde ifade edildiği üzere "Devlet başkanının dini İslam'dır"¹¹⁰ ibaresi Hafız Esad'ın Sünni çoğunluğun olduğu Suriye ve diğer bölge devletleri içinde meşruiyetini kuvvetlendirmek için başvurduğu yöntemlerden birisi olan görülebilir. Aynı şekilde Anayasa'da Suriye'nin Arap coğrafyasının bir parçası olduğu ve Suriyelilerin en temel ödevlerinden birisinin Arap birliğinin gerçekleşmesi için çalışması gerektiğinin¹¹¹ vurgulanması Hafız Esad'ın bölgede kendisini konumlandırmak istediği yere önemli ölçüde açıklık getirmektedir.

Suriye'de kendi rejimini kuvvetlendirme gayreti içinde olan Hafız Esad hem içeride hem de bölgede daha fazla etkin olabilmek için farklı dengelerle farklı siyasetler uygulamaya koyuldu. Rejimin güvenliğini öncelik hâline getiren Esad'ın Suriye'sinde özellikle 1980'lere gelindiğinde ülkedeki en temel amacın rejimin iktidarda kalmasını sağlamak olduğu açık şekilde söylenebilir¹¹². Bunu başarabilmek için Esad, Suriye'de muhalefeti bastırmış ve sivil toplum olgusunu da tamamen ortadan kaldırmıştır. Esad'a mutlak sadakatin Suriye toplumunda uygulanması

¹⁰⁹ Lobmeyer, *age*, 94.

¹¹⁰ **Düstur el-Cumhuriyye el-Arabiyye es-Suriyye**, 1973, Md. 3.

¹¹¹ **Düstur el-Cumhuriyye el-Arabiyye es-Suriyye**, 1973, Md. 1.

¹¹² Rubin, *age*, 43.

gereken yegâne şey olduğu yönündeki baskı da Suriyelilerin hareket alanını kısıtlayan en önemli unsurlardan olmuştur. Suriye toplumunu her türlü katılım ve ifadeden uzak tutmayı başaran Esad bu durumu Lobmeyer'in açıklamasıyla “devletin adeta özelleştirilmesi ve toplumun da adeta devletleştirilmesi” ile beraber gerçekleştirmiştir¹¹³. Bu açıklamadan görüldüğü üzere Esad, Suriye'deki tüm alanları doğrudan kontrolü altına alarak mutlak hâkimiyet çerçevesinde Suriye toplumunun yegâne unsuru hâline gelmiştir.

3.2. Suriye'de Hafız Esad'lı Yıllar: 1970–1990

3.2.1. Esad İktidarı ve Suriye Dış Politikası

Baas Partisi'nin 1966 yılındaki darbe ile Suriye'de yönetimi ele geçirmesinin ardından başlayan parti içi çatışmadan galip olarak çıkan ve 1970 yılında gerçekleştirdiği parti içi darbe ile yönetimi ele geçiren Hafız Esad ülke tarihine damgasını vuracak olan Esad ailesinin hâkimiyetini başlatmıştır. İsrailli akademisyen ve Suriye uzmanı Eyal Zisser, Hafız Esad'ın konumu ve izlediği politikalar göz önünde bulundurulduğunda onun Suriye'nin kurucusu olduğunu ya da en azından bağımsızlıktan bugüne kadarki başkanlar içinde en etkin devlet adamı olarak tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir¹¹⁴. Bu nedenle Modern Suriye Tarihi üzerine konuşmak bir bakıma Esad ailesinin Suriye'sinin tarihi hakkında konuşmak anlamına da gelmektedir. Çünkü Hafız Esad'ın yönetime el koyması ile birlikte Suriye hem iç hem de dış politikada da köklü değişimler ve önemli kırılmalara şahit olmuş ve Esad'ın ülkesi her yönden yeni bir döneme tanıklık etmeye başlamıştır.

Üçüncü dünya ülkelerinin dış politikaları genellikle “bu ülkelerin dış tehdit algılamaları ve kendi rejimlerinin sağlamlaştırılması” gibi iki düzlemde tanımlanmaya çalışılmaktadır¹¹⁵. Bu bağlamda bir üçüncü dünya ülkesi olarak Suriye'nin de dış politikasını şekillendiren en önemli unsurlar rejimin kendi güvenliğini sağlaması ve dış tehditlere karşı verilen mücadeledir. Özellikle Hafız Esad dönemiyle birlikte ülkede rejimin sürekliliğini güvenli bir biçimde sağlamak için demokrasi ile arasına mesafe konulan, toplum ve birey güvenliğinin ikinci plana

¹¹³ Lobmeyer, *age*, 95.

¹¹⁴ Eyal Zisser, “Bashar al- Asad and his Regime- Between Continuity and Change”, *Orient*, c. 45, s. 2 (2004): 239.

¹¹⁵ Mordechai Kedar, *Asad in Search of Legitimacy : Message and Rhetoric in the Syrian Press under Hafiz and Bashar*, (Brighton: Sussex Academic Press, 2005), 160.

itildiği bir güvenlik anlayışı benimsenmeye başlanmıştır¹¹⁶. Bu anlayışla Suriye Devlet Başkanı Esad iç ve dış politikayı doğrudan etkileyen olayların ve sorunların çok hızlı arttığı ve yayıldığı Orta Doğu’da Suriye’ye bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır.

Genel olarak bakıldığında Suriye’nin dış politikasındaki temel kırılma Hafız Esad’ın 1970 yılında iktidara gelmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Bu dönemden itibaren dış politikanın şekillenmesinde realist eğilimlerin dış politikada belirleyici rol oynadığı görülmektedir¹¹⁷. Hafız Esad’la birlikte ulusal çıkarlar doğrultusunda güvenliğin ve bölgede etkinliğin artırılmasına yönelik bir dış politika anlayışı benimsenmiş ve özellikle Esad’ın Arap halkları üzerinde etki bırakan karizmatik kişiliği sayesinde Suriye, bölgede çok daha aktif rol üstlenmeye başlamıştır. Bu dönemde Suriye dış politikası kısa vadede rejimin varlığını ve devamlılığını sağlamak, orta vadede Golan Tepeleri’ni geri almak ve bölgesel konumu genişletmek, uzun vadede ise Suriye liderliğinde bir Arap Birliği’ni tesis etmeye yönelik hedefler çerçevesinde şekillenmiştir¹¹⁸. Bu hedeflerin yanı sıra Suriye Dış Politikası’nda baskın olan en temel ideoloji ve düşünce Arap milliyetçiliği ile İsrail’e karşı Arapların birlikte hareket etmesine yönelik bir politikanın benimsenmesi olmuştur¹¹⁹.

Modern Suriye tarihine damgasını vuran Esad ailesinin iktidara geldiği 1970 darbesi, gerek Batılı ülkeler ve gerekse de Sovyetler Birliği tarafından olumlu karşılanmıştır. Söz konusu ülkeler, baştaki sert ve uzlaşmaz görüntüsüne rağmen Esad’ın bu sertliğinin İsrail konusunda oldukça hassas olan iç politik aktörleri tatmine yönelik olduğunu, dışarıya karşı ise pragmatist bir tutum sergileyeceği kanısındaydılar¹²⁰. Çünkü Esad’ın Salah Cedit’le olan çekişmesinde başından beri dış politika konusunda verdiği yumuşak mesajlar, yeni dönemin Cedit zamanından oldukça farklı olacağını göstermişti¹²¹.

Esad, iktidara gelişinin ardından iç ve dış politikada eskiye nazaran daha yumuşak söylemler kullanmaya başladı. Bu çerçevede yapılan bölgesel ve uluslararası olaylara yönelik açıklamalar Suriye’nin kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirildi.

¹¹⁶ Bülent Aras, Şule Toktaş, **Güvenlik ve Demokrasi Sarmalında Suriye ve Afganistan**, (Ankara: SETA, 2008), 33.

¹¹⁷ Şatlık Amanov, “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”, **Orta Doğu Siyasetinde Suriye**, der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, (Ankara: Platin, 2004), 202.

¹¹⁸ Kedar, **age**, 160- 161.

¹¹⁹ el-Cağferi, **age**, 163–164.

¹²⁰ Ayrıntılı bilgi için, Bkz. Amanov, **age**, 202- 210.

¹²¹ Abdullah, **age**, 71.

Özellikle Arap ülkeleri ile ilişkilerde Cedid döneminden farklı olarak, daha samimi ve görece ılımlı bir bakış açısı göze çarpmaktaydı¹²². Güçlü bir dış politika için içeride istikrarlı bir yapı kurmak isteyen Esad, 1972 Mart'ın da Suriye siyasetinde Baas Partisi ile aynı toplumsal ve ideolojik düzlemde yer alan dört partiyi birleştirerek Gelişmeci Ulusal Cephe'yi (Progressive National Front) oluşturdu¹²³. Uygulayacağı dış politika için içeriden hiçbir çatlak ses istemeyen Hafız Esad, pazarlık kozlarını sağlamlaştırmak için attığı bu adımla, tüm grupların kendisinin iç ve dış politikasına daha yakın ve uyumlu çalışmalarını temin etmeyi amaçlıyordu¹²⁴.

Hafız Esad'ın dış politikada benimsediği değişiklik temel olarak bazı eksenler çerçevesinde kurulmaktaydı. Bunlardan ilki ve en önemlisi, Batı ve Doğu Blokları arasında nasıl bir konumda yer alınması gerektiği hususundaydı¹²⁵. Hafız Esad, kendisinden önceki Baas partili siyasilerin izlemiş olduğu yolun aksine tamamen Sovyetler Birliği ekseninde bir politika izlemektense Suriye'nin iç ve dış siyasetinde Sovyetler'in ağırlığını hissettirecek ama bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri ile de yeni bağlantı noktaları tesis edecek bir politikayı öncelemekteydi. Esad'ın bu iki kutup arasındaki denge politikası, 1970'li yıllar boyunca kendisine Orta Doğu'da büyük bir karizma kazandırarak bölgenin en etkin ismi olmasını beraberinde getirecekti¹²⁶. Esad'ın bu siyasetinin farkında olan Sovyetler Birliği, Cemal Abdul Nasır sonrası Mısır'da yaşadığı mevzi kaybının bir benzerini Suriye'de de yaşamamak için Suriye'ye yönelik siyasetinde oldukça hassas davranmak zorunda kaldı¹²⁷.

Arap dünyasında Nasır sonrası liderlerin 1960'lı yıllardaki katı lider tiplerinden önemli ölçüde ayrıldığıнын farkında olan Amerikan yönetimi, Esad'ı uzlaşılabilir bir lider olarak görmekteydi. Bu nedenle ABD, Şam'daki politikaları Amerikan karşıtı hâline getirecek davranışlardan kaçınmaya Salah Cedid dönemindekinden

¹²² R. D. McLaurin, Mohammed Mughisuddin, Abraham R. Wagner, **Foreign Policy Making in the Middle East: Domestic Influences on policy in Egypt, Iraq and Syria**, (New York: Praeger Publishers, 1977), 251.

¹²³ Bu partiler Suriye Arap Sosyalistler Birliği, Sosyalist Birlik Hareketi, Suriye Komünist Partisi ve Arap Sosyalist Partisi.

¹²⁴ Robert W. Olson, **The Ba'th and Syria 1947- 1982: From the French Mandate to the Era of Hafız al-Asad**, (New York: The Kingston Pres, 1982), 131.

¹²⁵ el-Cağferi, **age**, 432.

¹²⁶ McLaurin ve diğerleri, **age**, 247.

¹²⁷ Halid Muhammed Huseyin, **Suriye el- Muasıra 1963- 1993**, (Dımeşk: Dar el- Ken'an, 1996), 127.

daha fazla özen gösteriyordu¹²⁸. Esad'ın dış politikada getirdiği yeniliğin diğer bir eksenini Arap dünyası ile olan ilişkilerde yaşanan değişim oluşturunuyordu¹²⁹. Bu bağlamda Arap ülkeler ile ilişkilerde eski yönetim dönemindeki aksine daha tutarlı ve ılımlı bir politika izlenmeye başlanmıştır. Özellikle Salah Cedit döneminde kavgalı olunan Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de dâhil olmak üzere tüm Arap dünyası ile ilişkilerde yeni bir dönemin inşasına girişilmiştir¹³⁰. Esad'ın iktidara gelişi ile başlayan değişim rüzgârı dış politikada çok hızlı bir şekilde hissedilmeye ve etkisini göstermeye başladı. İktidarın ilk günlerinden itibaren Suriye ile diğer ülkelerin arasında yakınlaşmalar gözle görülür bir biçimde artmış ve Suriye eski yönetim döneminden kalma yalnızlıktan kurtulmaya başlamıştır¹³¹. Bu süreçte Şam yönetiminin 16 Şubat 1971'de Tunus'la ve 2 Mart 1971 tarihinde de Fas ile diplomatik ilişkileri yeniden başlatması ve bunun ardından Ürdün Prensi Hasan'ın Şam'a yaptığı resmî ziyaret Şam yönetiminin Arap dünyası ile olan ilişkileri yeniden tesis etmeye başladığının en önemli göstergesi olmuştur. Ayrıca Esad'ın iktidara gelir gelmez gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda Mısır, Libya, Sudan ve Suriye arasında bir federasyon kurulmasını öngören "Tripoli Bildirisi" girişimi her ne kadar kâğıt üzerinde kalan bir girişim olsa da, Suriye'nin Arap dünyası ile siyasi diyalog sürecini geliştirmesi açısından oldukça önemli katkılar sağladı¹³².

Esad ailesinin iktidarı ile Büyük Suriye'nin bir parçası olarak kabul edilen Lübnan'a olan ticari sınırlamaların birçoğu kaldırılarak bu ülkeye seyahat kolaylaştırıldı¹³³. Bununla birlikte eski Baas yönetiminin devrimci politikalarından en büyük sapma yıllardır Amerika'yla yakın ilişkileri nedeniyle Şam nezdinde bir nevi ajan olarak algılanan Suudi Arabistan ile geliştirilen ilişkilerdi¹³⁴. Esad, İzzet Cedit yönetiminde yayın yapan ve tüm Arap Yarımadası'ndaki muhalif hareketleri teşvik eder bir yayın politikası uygulayan "Arap Yarımadası'nın Sesi" adlı radyonun yayınlarını durdurdu. Cedit hükümetinin "batılıların emperyalist planı" diyerek karşı çıktığı Faysal İbn Suud'un "Körfez Ülkeleri Federasyonu" tasarısına doğrudan destek sağladı. Esad yönetimi, 1967 yılından bu yana ABD ile kopuk olan ilişkilerini, 1974 Haziran'ında,

¹²⁸ McLaurin ve diğerleri, *age*, 247.

¹²⁹ el-Cağferi, *age*, 434.

¹³⁰ McLaurin ve diğerleri, *age*, 256.

¹³¹ Huseyin, *age*, 128.

¹³² Derek Hopwood, *Syria 1945- 1986: Politics and Society*, (London: Unwin Hyman Publisher, 1989), 55.

¹³³ Cozif Ebu Halil, *Lübnan ve Suriye: Meşakkatü'l Uhuvve*, (Beyrut: Alem'il Ma'rife, 1991), 38.

¹³⁴ el-Cağferi, *age*, 435.

Batı Almanya ile aynı yılın Ağustos ayında yeniden kurdu. Buna karşın, 6 Mart 1974 tarihinde Amerikan Senatosu tarafından kabul edilen bir kararla, Suriye'nin Orta Doğu'daki barış süreci konusunda oynadığı önemli role dikkat çekilerek, her yıl 90 milyon dolarlık bir yardım yapılması onaylandı. Yine aynı yıl bölgedeki Amerikan müttefiki İran Şahı, yeni Şam yönetimine 150 milyon dolarlık bir yardımda bulundu¹³⁵.

Esad rejimine bir başka yardım da Libya'da iktidarı elinde bulunduran Muammer Kaddafi'den geldi. Kaddafi, Şam'a gelerek yeni bir istikrar arayışı içindeki ülkeye 110 milyon doları hibe ve 38 milyon doları geri ödemeli olmak üzere toplam 148 milyon dolarlık yardım konusunda söz verdi. Esad, ülkesinin yeniden yapılanma sürecinde ve gerçekten ihtiyaç duyulan dönemde gelen bu yardımı yiyecek fiyatlarının düşürülmesi için kullandı ve bu durum halkın yaşam düzeyinin biraz da olsa iyileşmesi yönünde katkı sağladığı için toplum nezdinde hem bu yardım hem de Hafız Esad önemli ölçüde itibar kazandı¹³⁶.

3.2.2. Filistin ve İsrail Meselesi

Filistin ve İsrail meselesi Suriye için her zaman sadece bir dış politika sorunu değil aynı zamanda iç politikanın şekillenmesinde doğrudan etkisi olan bir konumda olagelmıştır. Her şeyden önce, kendini Arap milliyetçiliğinin lideri olarak gören bir ülkenin, Arapların en önemli sorunu olan Filistin konusunda kayıtsız kalması ya da Filistin aleyhine bir siyaset izlemesi mümkün değildir. Özellikle Esad'ın Arap dünyasının liderliğine soyunma fikrinden kaynaklanan Filistin hassasiyetinin bir başka nedeni de Filistin'in "Büyük Suriye"nin gasp edilmiş bir parçası olarak görülmesidir. Ayrıca buna ek olarak Suriye'de yaşayan on binlerce Filistinli göçmenin oluşturduğu güçlü kamuoyunun rolü de Suriye'nin Filistin ve İsrail politikasını şekillenmesinde çok önemli bir role sahiptir¹³⁷.

1970 yılı Filistin konusunda Suriye'nin politikaları açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Esad ailesinin 1970'te iktidara gelmesiyle birlikte, Suriye dış politikasındaki değişiklik, doğal olarak en fazla Filistin sorunu konusunda hissedildi. Esad, birçok meselede olduğu gibi Filistin konusunda da geleneksel Baas anlayışının katı ilkesel politikalarını terk edip, pragmatik politikaları tercih etti. Yeni Şam

¹³⁵ Abdullah, **age**, 74.

¹³⁶ Olson, **age**, 137.

¹³⁷ Araabi, **age**, 138.

yönetimi, 1967 savaşında kaybedilen Arap topraklarının durumu ile Filistinlilerin hakları konusunda siyasi çözüm öngören (ve aynı zamanda İsrail'i siyasi bir varlık olarak kabul eden) 242 sayılı BM kararını görüşmeler için temel olarak kabul ettiğini açıkladı. Bu açıklama, Suriye için büyük bir değişim olduğu kadar İsrail ve ABD için de aynı ölçüde şaşırtıcı bir gelişmeydi¹³⁸.

Şam yönetiminin, Filistin sorunu konusundaki en önemli açmazı ise, bu sorunu kendi inisiyatifinde tutmak için kullandığı çelişkili yöntemlerdi. Esad liderliğindeki Şam hükümeti, İsrail karşısındaki direnişin en önemli unsurları olarak gördüğü Saika, Filistin Kurtuluş Ordusu ve Filistin Kurtuluş Örgütü gibi örgütleri kontrol altına almak ve kendi politik tercihleri yönünde kullanmak için Filistin meselesini Suriye ulusal çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde desteklenen bir konuma getirdi¹³⁹. Bununla birlikte, 1967 yılından sonra İsrail'e yönelik eylemlerini artıran Filistinli gerillaların yol açtığı gerginlik; Suriye, Mısır ve Ürdün gibi ülkelerin kaybettikleri toprakları geri alma istekleriyle birleşince 1972 yılında bölgedeki tırmanma had safhaya ulaşmıştı. Cemal Abdul Nasır'ın ölümünden hemen önceki "1967 yenilgisini telafi etme arzusu" Süveyş Kanalı boyunca süren yıpratma savaşında Mısır ile Suriye ordularının SSCB tarafından silahlandırılmasıyla ciddi bir tırmanış seyrine girdi. Başta Sedat ve Esad olmak üzere İsrail saldırganlığından zarar görmüş olan bölge liderleri, kapsamlı bir saldırı ile kaybettikleri toprakları yeniden almak için 1970-73 arası yoğun bir askeri yığınak gerçekleştirdi¹⁴⁰.

Aslında, Mısır ve Suriye 1967 savaşından çok önemli bazı dersler çıkarmışlardı. Bu derslerden birincisi; İsrail'in kısıtlı insan kaynağı nedeniyle ve çok insan kaybı olan bir savaşa dayanamayacağı idi. İkincisi; çevresindeki ülkelerin tümüyle savaş hâlinde olduğu için korumak zorunda olduğu sınır uzunluğu çok fazlaydı. Bu nedenle birçok cephe de aynı anda açılacak yoğun bir savaş, İsrail ordusunun gücünü böleceği için direncini kıracaktı. Üçüncüsü ise; İsrail'in ekonomik potansiyeli uzun sürecek bir savaşı kaldıramazdı. 21 Nisan 1973 tarihinde Arap ülkeleri genelkurmay başkanlarının Kahire'de yaptıkları toplantıda çıkan bu kararlar doğrultusunda yeni

¹³⁸ Hopwood, **age**, 57.

¹³⁹ McLaurin ve diğerleri, **age**, 241.

¹⁴⁰ Huseyin, **age**, 138- 139.

savaşın stratejisi belirmişti: Savaş sürpriz bir saldırı ile başlayacak ve mümkün olduğu kadar uzatılacaktı¹⁴¹.

Mısır, 6 Ekim 1973’de Süveyş Kanalı’nın doğu yakasındaki İsrail güçlerine karşı ansızın saldırıya geçerken, Suriye ordusu da aynı anda Golan’da güçlü ve yoğun bir saldırı başlattı. Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün savaşa doğrudan katılmamakla birlikte, müttefik Arap ordularının yanında savaşmaları için binlerce asker ve askeri teçhizat göndermişti. İlk saldırıda, Mısırlılar kanalı geçti; bölgede denetim kuran Suriyeliler ise Golan bölgesini geri almayı başardı. Ruslardan sağlanan silahlar 1967 zaferini kazanan İsrail hava kuvvetlerini etkisiz hâle getirmiş ve yüzlerce İsrail uçağının tahrip edilmesini sağlamıştı. Ne var ki bunu izleyen birkaç gün içinde askeri durum değişti. İsrail güçleri kanalı geçerek Mısır güçlerinin Kahire ile bağlantısını kestiler. Golan cephesinde yaptıkları püskürtme harekâtı ile Suriye ordusunu Şam’a kadar geri çekilmeye zorladılar. İsraillilerin ilk saldırı şokunu atlatıp, üç gün sonra başladığı karşıt saldırılar ve ardından gelen başarı da, kendi yeteneklerinden ziyade, ABD’nin savaşın başlamasından kısa süre sonra gönderdiği son model teçhizatın belirleyici etkisi olmuştur. Buna ilaveten savaş ilerledikçe, Mısır ve Suriye arasında açığa çıkan siyaset farklılıkları da karar alımını güçleştirmiş ve iki ülkenin farklı strateji uygulamasına neden olmuştu. Nihayet bu dengesizlik sonunda Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, tüm sözlerine rağmen, savaşın ilerleyen günlerinde Suriyelilere danışmadan İsrail ile alelacele bir ateşkes imzaladı. Tek başına kalan Suriye de çok geçmeden aynı yolu izledi¹⁴².

İki hafta süren savaş sonunda, 22 Ekim tarihinde BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 338 sayılı kararla ateşkes yürürlüğe girdi. Savaşta yenilmesine rağmen, barış görüşmelerinde Golan’ın bir kısmını geri alan Hafız Esad, aslında alabileceğinin en fazlasını almıştı. Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in Tel Aviv ile Şam arasında gerçekleştirdiği mekik diplomasisi sonunda, “toprak karşılığı barış” prensibi çerçevesinde 31 Mayıs 1974 Suriye-İsrail Barış Anlaşması imzalandı. Anlaşma, Suriye’ye 1967 savaşında kaybettiği stratejik Kuneytra bölgesini geri veriyor ve İsrail askerlerinin geri çekilmelerini öngörüyordu¹⁴³.

¹⁴¹ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948- 1988)**, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991), 321.

¹⁴² **age**, 320- 329.

¹⁴³ T. G. Fraser, **The Middle East 1914- 1979 (Documents of Modern History)**, (London: Edward Arnold Publishers, 1980), 132- 133.

Suriye'nin dış politikası, Ekim savaşıdan sonra radikalleşme beklentisinin aksine, savaş öncesi ılımlı seyrini izledi¹⁴⁴. Hafız Esad, hem Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirip büyük askeri yardımlar alırken, savaşta kaybettiği topraklarını geri alması konusunda bazı teminatlar vermesi nedeniyle Amerikan yönetimiyle ilişkilerini de Haziran 1974 tarihine kadar tamamen normale döndürmüştü. Buna karşı ABD hükümeti, 1975 yılı Ocak ayının sonlarında Esad'ın Arap-İsrail uyuşmazlığında ılımlı tutumunu teşvik için yeni bir finansal yardım kararı aldı¹⁴⁵.

3.2.3. Lübnan Müdahalesi

Ağustos 1975 tarihine gelindiğinde Şam yönetiminin yeni dış politika atakları sürüyordu. Ürdün'le birlikte Ortak Yüksek Komutanlık Anlaşması (Joint Supreme Command) imzalayan Suriye, iki ülkenin siyasi ve askeri olarak İsrail karşısında ortak hareket etmesi konusunda önemli ilerleme elde etti. 1975 yılında Filistin gerillaları ile Lübnan'daki Hristiyanlar arasında çıkan iç savaşa 1 Haziran 1976 tarihinde dönemin Lübnan Devlet Başkanı Süleyman Farance'nin resmî talebi üzerine müdahale eden Hafız Esad, burada Filistin Kurtuluş Örgütü mensuplarına ve sol örgütlere karşı Marunî Hristiyanları destekledi¹⁴⁶. Aynı yılın sonlarına doğru çatışan taraflar arasında ateşkesi sağlayan ve istikrarsız bir güç dengesi kuran Şam yönetimi, Lübnan'da o tarihten 1980'lerin sonuna kadar sürecek olan çarpık diplomatik yapının temelini attı¹⁴⁷. Lübnan siyasi yapısında da birtakım değişiklikler yapan Suriye, Mayıs 1976'da Devlet Başkanlığı seçimlerinde kendi adayı olan İlyas Serkis'i seçtirmeyi başardı¹⁴⁸.

Suriye'yi Lübnan'a müdahale etmeye iten sebeplerden en önemlisi aslında stratejik kaygılardı¹⁴⁹. İsrail'in yayılmacı politikalarından ve özellikle de o yıllarda iktidarda bulunan Likud Partisi'nin katı tutumundan büyük rahatsızlık duyan Şam, İsrail ordusunun Filistinli gerillalarla savaşma bahanesiyle aslında bu ülkeye müdahale ederek güvenlik ve su kaynakları konusunda ihtiyaçlarını gidermeye dönük

¹⁴⁴ Abdullah Fikri el-Hani, **Mühimmat Siyasiye ve Diplomasiye Suriye ve Hifayahu's Sıriyye**, (Beyrut: Dar En-Nefais, 2004), 79.

¹⁴⁵ el-Cağferi, **age**, 425.

¹⁴⁶ Thomas Collelo, **Syria a Country Study**, (Washington: United States Government Secretary of the Army, 1988), 42.

¹⁴⁷ Abdullah, **age**, 75.

¹⁴⁸ Abdulkrim Ebu el- Nasır, "Amerika Tefahamet ve Teavenet mea Suriye li Men'i Kiyam Nizamin Mutatarrifinfi Lübnan", **el- Vatan el- Arabi**, (1999): 34- 35.

¹⁴⁹ Gassan Isa, **el-Alakat El-Lübnaniyye es-Suriye**, (Beyrut: Şeriket el-Matbuat li't Tevzi ve'n Neşr, 2007), 563.

politikalarını maskeleyemeye çalıştığını düşünüyordu. İkinci olarak İsrail; Lübnan'daki etnik/dini savaşı körükleyerek Filistinlilerin kendisine yönelik mücadelesini zayıflatmayı ve tüm enerjilerini Lübnan'da harcamalarını istiyordu¹⁵⁰. Şam yönetimi ise Lübnan'ın Suriye'nin savunması açısından hayati bir konuma sahip olmasından ötürü buranın mutlaka kendi kontrolünde olmasını istiyordu. Nitekim sonraki yıllarda Lübnan topraklarından İsrail'e yönelik saldırılar, Suriye'nin bu bölgede İsrail'e karşı denge oluşturmak için kontrolü elinde tutarak stratejik bir siyaset uyguladığını göstermiştir¹⁵¹.

Suriye'nin Lübnan siyaseti önceleri Amerikan yönetimi tarafından önemli bir destek gördü¹⁵². O sıralarda ABD Dışişleri Bakanı olan Henry Kissenger, Lübnan'da Arafat'ın veya ulusal hareketlerin güçlenmesindense Suriye'nin etkin kılınmasının hem Amerika'nın hem de İsrail'in çıkarına olduğu konusunda yönetimini ikna etmişti. Bununla birlikte ABD yönetimi, hiçbir zaman Suriye'nin askeri olarak Lübnan'da etkin olmasını da istemiyordu. Suriye Savunma Bakanı Hikmet Şihabi ile dönemin Şam'daki ABD Büyükelçisi Richard Murphy arasında yapılan görüşmelerde Amerikan yönetiminin Lübnan'da Suriye'nin bulacağı siyasi bir çözümü desteklediği ancak asker gönderme işine soğuk baktığı açıkça belirtildi. Bu nedenle, Amerikan yönetimi, Suriye'nin Lübnan'da Arafat aleyhine sadece siyasi nüfuz kazanmasını istiyordu. ABD'nin diğer bir hedefi de Arafat ve diğer Filistinli sol örgütlere yardım yapan Sovyetler Birliği'nin Lübnan'daki etkinliğini Suriye'nin Lübnan üzerindeki siyasi nüfuzunu artırarak ortadan kaldırmaktı¹⁵³.

Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi barış sloganı çerçevesinde gerçekleştirilmiş olsa da Suriye Lübnan topraklarında dilediği gibi askeri müdahalelerde bulunabilmiş ve başkent Beyrut'ta dâhil olmak üzere birçok noktaya zaman zaman çeşitli saldırılar düzenlemiştir¹⁵⁴. 1976'daki gerçekleşen ateşkesten sonra ise Suriye yönetiminin uluslararası itibarı önemli ölçüde arttı. Suriye bölgede bir "denge" faktörü oynamaya başlayarak Lübnan'da da barışı koruma rolünü üstlendi¹⁵⁵. Tüm siyasi gerekçeler bir yana, Suriye'nin Lübnan'daki varlığının en temel nedeni güvenlik kaygısı olarak görülebilir. Özellikle bölgenin en stratejik alanlarından birisi olan Beka Vadisi'nin

¹⁵⁰ Isa, **age**, 565.

¹⁵¹ Pipes, **age**, 119.

¹⁵² el-Cağferi, **age**, 443.

¹⁵³ Ebu el- Nasır, **age**, 171.

¹⁵⁴ Isa, **age**, 573.

¹⁵⁵ Abdullah, **age**, 80.

Suriye için hayati bir role sahip olması Suriye'nin Lübnan'daki varlığına en büyük dayanaklardan birini teşkil etmektedir¹⁵⁶. Suriye, 1950'li yıllardan beri İsrail güçlerinin, ulaşım açısından oldukça müsait olan, güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan Beka Vadisi'ni kullanarak Suriye'nin sanayi bölgelerinin bulunduğu kuzey bölgelerine kolayca ulaşmasından endişe duymuştur. Suriye'nin bununla bağlantılı diğer endişesi ise İsrail'in böyle bir girişimi karşısında Lübnan'ın güçlü bir direniş gösterememesi ve Suriye'nin stratejik noktalarına giden yol üzerindeki Roshbina-Raşya-Beka hattının İsrail denetimine girmesiydi¹⁵⁷. Bu nedenle Beka'nın konumu Suriye'nin burası üzerinden çeşitli güvenlik politikaları gerçekleştirmesine zemin oluşturmuştur. Nitekim 1982 yılında İsrail tarafından Lübnan'a yönelik işgal girişimi sırasında Beka vadisinin denetim altına alınması, Şam yönetimi tarafından büyük tedirginlikle karşılandı. Bu nedenle Suriye yönetimi, Lübnan'daki nüfuzunu, kendi ulusal çıkarları açısından hayati bir unsur olarak görürken, Güney Lübnan'ı da İsrail'in kendi sınırlarında tutularak kuzeye ulaşmasını önlemek için önemli bir cephe hattı olarak kullanmaktaydı¹⁵⁸.

3.2.4. Bölgesel ve Küresel İlişkiler

Enver Sedat 1973 savaşından sonra, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini tamamen koparıp Amerika'ya yönelince, Suriye'nin Moskova nezdinde ki önemi artmıştı. Bu artışın farkında olan Şam yönetimi, bir yandan Orta Doğu'da kendine güçlü bir ortak arayan Sovyetler Birliği karşısındaki pazarlık gücünü artırırken, diğer yandan Amerikan yönetimiyle ipleri hiçbir zaman koparmayarak konumunu sağlamlaştırmaya çalıştı. Bunun en önemli göstergelerinden biri, Cedid döneminde kapatılmış olan Aramco'nun Irak petrolünü Akdeniz'e taşıyan boru hattını tamir ettirip açtırması idi. Bu olay Batılı çevrelerde büyük yankı uyandırmıştı¹⁵⁹.

Savaşın sonra Suriye, kendisini yarı yolda bırakan Mısır ile arasındaki çekişmelerden dolayı, yeni ittifaklara yöneldi¹⁶⁰. Şam yönetimi; Irak, Ürdün ve Lübnan'dan müteşekkil "Kuzey Cephesi"ni güçlendirmeye yöneldi. İsrail'in kuzeyindeki ve doğusundaki Arap güçlerini kendi eksenini etrafında toplayarak hem

¹⁵⁶ Ebu Halil, **age**, 68.

¹⁵⁷ Reuven Avi Ran, "The Syrian Military/ Strategic Interest in Lebanon", **The Jerusalem Quarterly**, s. 46 (1988): 131.

¹⁵⁸ Heysem Mezahim, "el- Kararu 425; Hizbullah ve Suriye: Siyasetü'l Muvaceheti fi Cenubi'l Lübnan", **Şuun'ul Evsat**, (1996): 92.

¹⁵⁹ Hopwood, **age**, 72- 77.

¹⁶⁰ Asasah, **age**, 285.

Amerika'ya karşı bir koz elde etmek hem de Mısır'ın Arap dünyasındaki lider rolüne meydan okumak istiyordu¹⁶¹. Suriye'nin bu tutumu Sovyetler Birliği tarafından desteklendi. Bu çerçevede Esad, 1975 yılı Ocak ayında Lübnan'ı ziyaret etti. Son 25 yıl içinde Lübnan'ı ziyaret eden ilk Suriye Devlet Başkanı olan Esad, Beyrut'la ilişkilerini düzeltirken, diğer yandan da sürekli olumsuz ilişkiler içinde bulunduğu Ürdün'e yakınlıktı. Böylece, 1975 yılının ilk yarısında Lübnan, Ürdün ve FKÖ ile ilişkiler oldukça iyi bir düzeye getirilmişti¹⁶².

1976 yılının başına gelindiğinde, bölgede bir Suriye-Ürdün-Filistin Federasyonu'ndan söz edilmeye başlanmıştı. Öte yandan kendisinin İsrail'le mücadele yöntemlerine karşı pürüz çıkarmaması için FKÖ'nün denetim altında tutulması gerektiğini düşünen Suriye, Filistin devriminin herhangi bir Arap ülkesinin vesayeti altına girmesine kesinlikle karşı olan El-Fetih ve Yaser Arafat engelini aşması gerektiğinin farkındaydı. Arafat'ın yerine, Baas'ın FKÖ içindeki uzantısı olarak bilinen el-Saika'nın lideri Zuheyir Muhsin'i getirmeyi düşünen Hafız Esad, Lübnan Savaşı sırasında Arafat karşıtı Filistinli gruplara yaptığı yardımlarla bunu gerçekleştirmeye çalıştı¹⁶³.

Uluslararası alanda ise denge politikasını sürdüren Esad, 18–22 Nisan 1977 tarihleri arasında Moskova'ya yaptığı ziyaretin ardından, 9 Mayıs'ta Cenevre'de Amerikan Başkanı Jimmy Carter'la görüşerek hem süper güçlerden bağımsızlığını ve hem de iki güç arasında manevra yapabileceğini gösterdi¹⁶⁴. Bu tarihler aynı zamanda Mısır'la ilişkilerde tam bir dönüm noktası oldu. Sedat'ın, hiçbir Arap liderine danışmadan İsrail'le kendi başına bir anlaşma imzalaması, Şam tarafından Arap cephesini yıkmaya dönük bir sabotaj olarak değerlendirildi. 1978 yılında imzalanan Camp David Anlaşması ardından Mısır'ın Arap dünyasındaki lider konumunun bittiğini ilan eden Suriye, yeni siyasi gelişmeler karşısında Arap cephesinin başını çekmeye aday ülke olduğunu ima edercesine, Mısır'ın dışlanması konusunda öncülük yaptı¹⁶⁵.

Ancak, Lübnan'a müdahalesinde bariz şekilde ortaya çıkan ve daha sonra Mısır'ın yerini doldurma çabalarında daha da perçinlenen Suriye'nin öncülüğü rolü uzun

¹⁶¹ Araabi, **age**, 198.

¹⁶² Pipes, **age**, s. 144.

¹⁶³ Stephen C. Pelletiere, **Assad and the Peace Process: The Pivotal Role of Lebanon**, (Washington: U. S. Army War College Strategic Studies Institute, 1995), 8.

¹⁶⁴ Moshe Ma'oz, **Esad: Şam'ın Sfenksi**, çev. Hakan Gündüz, (İstanbul: Akademi, 1991), 215.

¹⁶⁵ Hopwood, **age**, 60.

sürmedi. 1980 yılında başlayan İran-Irak savaşında, Baas ekollerine dayalı geleneksel rekabetten dolayı Suriye yönetiminin İran tarafını tutması, bölge ülkeleri ile arasındaki ilişkileri soğuttu¹⁶⁶. Bir yandan Suudi Arabistan, Arap ülkeleri karşısında takındığı sert tutumdan vazgeçmesi amacıyla Şam'a yüklü miktarda para yardımı yaparken; öte yandan İran, Irak'ın önemli gelir kaynaklarından biri olan petrol boru hattını kapatmasından ötürü Suriye'ye adeta petrol bağışlamaya başlamıştı. Başlarda Suriye'nin hâinden memnun olduğu söylenebilirdi. Ancak bir süre sonra Arap ülkelerinin karşı tavır almaları dengeleri tersine çevirdi¹⁶⁷.

1980'li yılların başlangıcıyla birlikte Esad, Sovyetlere daha da yakınlaşma ihtiyacı hissetti. 8 Ekim 1980 tarihinde Şam ve Moskova arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ilişkileri pekiştirirken; Sovyetler, Suriye'ye oldukça gelişmiş silahlar vermeyi kabul ediyordu¹⁶⁸. Çok geçmeden İsrail'in Aralık 1981 tarihinde Golan tepelerini resmen ilhak ettiğini açıklaması ve 1982 Haziran'ında Lübnan'a müdahale etmesi üzerine Lübnan'da çatışmalar yoğunlaştı. Golan'ın ilhak edilmesi, Suriye açısından kabul edilebilir bir gelişme değildi ama yanında Mısır gibi güçlü bir müttefik olmadığı için tek başına İsrail'in karşısına çıkacak gücü olmadığı da ortadaydı. Yalnız başına İsrail'e saldırmak, 1973 savaşında Şam'a kadar gelen İsrail askerlerinin bu kez Halep'e girmelerine yol açacak bir felakete dönüşebilirdi. Öyleyse en akıllıca yol, başka bir ülke topraklarında kozları paylaşmaktı. Suriye ve İsrail jetleri Beyrut üzerinde çarpışırken, İsrail ablukasını sonucu Batı Beyrut'un dünya ile ilişkisi kesildi. Savaşta 35.000 Lübnanlı hayatını kaybederken Amerikan askerlerinin müdahalesi çatışmalara uluslararası bir boyut katmış ve 1980 yılların sonuna kadar gündemden hiç düşmeyen Lübnan iç savaşı, Suriye'nin burada mutlak hâkimiyeti ile sonuçlanmıştı¹⁶⁹.

1986 yılında, gerek 30.000 Suriye askerinin Lübnan'da bulunmasının getirdiği maliyet gerekse de bütçenin büyük bölümünün silahlanmaya ayrılması, Suriye'yi ciddi bir mali sıkıntıya soktu. İç sıkıntılar, ekonominin kötü gidişatı ve Arap ülkelerinin izolasyon politikası gibi olumsuzluklara alışmış olan Şam yönetimi açısından en kötü gelişme 80'li yılların ikinci yarısında Batı'dan geldi. Lübnan'da

¹⁶⁶ el-Cağferi, *age*, 225.

¹⁶⁷ Elie Chalala, "Syria's Support of Iran in the Gulf War: The Role of Structural Change and the Emergence of a Relatively Strong State", *Journal of Arab Affairs*, c. 7, s. 2 (1988): 107.

¹⁶⁸ el-Cağferi, *age*, 362.

¹⁶⁹ Adel Reda, *A Reading in Assad Thinking*, (Cairo: Akhbar el-Yom Publishing House, 1995), 219- 246.

yüzlerce asker ve sivil görevlisini örgütlerin hedefi hâline getiren Şam yönetimini teröre destek vermekle suçlayan Amerika, Suriye'nin uluslararası saygınlığına büyük darbe vurmuş ve İsrail karşısındaki siyasi pazarlık şansını oldukça azaltmıştı¹⁷⁰. Kuruluşundan itibaren lojistik ve ekonomik anlamda desteklenen Hizbullah'a yönelik elinde bulundurduğu Batılı rehineleri serbest bırakması yönünde yaptırım uygulamak üzere 1987 yılında Hafız Esad Beyrut'a 7.000 kişilik bir güç göndererek Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini düzenleme sürecine girmiş ve ABD ile yeniden diyalog kurmaya başlamıştır¹⁷¹. Görüldüğü üzere her ne kadar Esad, başta İsrail'e karşı olmak üzere bölgedeki çıkarları doğrultusunda Hizbullah'ı desteklemiş olsa da Batı ile yakınlaşma fırsatı doğduğu an Hizbullah'a yönelik yaptırım uygulayıcı bir siyaset izlemekten de geri durmamıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Suriye uluslararası alanda en önemli müttefikini kaybetmiş ve bu bağlamda yeni bir dış politika anlayışı benimsemeye başlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali sürecinde Irak'a karşı bir siyaset benimseyen Hafız Esad, Körfez Savaşı esnasında ABD ve Koalisyon Birlikleri ile beraber hareket ederek ABD'ye yakınlaşma yolunda çeşitli adımlar atmıştır. Bu bağlamda dış politikasını genel anlamda İsrail karşıtlığını üzerine kuran Esad, İsrail ile de barış görüşmelerini Batılı devletlerin talepleri sonucu kabul ederek yeni bir dönemi de böylece aralamıştır. Sovyetler Birliği'nin ardından Hafız Esad dış politikada yeni çıkar alanları oluşturarak Suriye dış politikasının genel parametrelerinden de çok fazla taviz vermeyerek ve rejimin güvenliğini yine öncelikli konu olarak tutarak Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir Suriye imajı oluşturmaya çalışmıştır.

¹⁷⁰ Collelo, **age**, 43.

¹⁷¹ Ma'oz, **age**, 298.

4. YENİ DÜNYA DÜZENİ ve SURİYE DIŞ POLİTİKASINDA ULUSAL ÇIKAR: 1990–2000

4.1. Suriye-ABD İlişkilerinde Yeni Dönem: Körfez Savaşı ve Sonrası

4.1.1. Körfez Savaşı Öncesi İlişkiler

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad iktidara geldiği 1970 tarihinden itibaren dış politikada rejimin maslahatına olacak davranışlarda bulunmayı her daim öncelik edinmişti. Bu nedenle Suriye, Soğuk Savaş'ın Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği etrafında şekillenen siyasi yapısı içinde kendisini tam olarak bir yerde konumlandırmamıştı. Genel itibarıyla rejimin ideolojik tutumundan ötürü Sovyetler Birliği ile çok yakın ilişkiler olsa da Suriye Batı bloğunu da keskin bir biçimde karşısına alacak adımlardan uzak kalmıştı. Suriye'nin toplumsal ve siyasi dinamikleri bir bakıma dış politika da tek taraflı bir siyaset anlayışı benimsemenin de önünde bir engel oluşturuyordu. Hafız Esad'ın özellikle iktidarı ele geçirdiği andan itibaren meydana gelen iç çekişmeler ve muhalefetin¹⁷² varlığı, rejimin gerektiğinde Batı bloğu ile de ortak amaçlar için bir araya gelebilmesi ihtimalini de canlı tutuyordu.

Suriye'nin Soğuk Savaş döneminde daha ılımlı karaktere sahip bir dış politika izlemesinin temelinde Orta Doğu'da etkin bir role sahip olmak ve ülke çıkarları doğrultusunda bir yol takip etme amacı yatmaktaydı. Bu nedenle Suriye, Soğuk savaş'ın kutuplaşmalardan müteşekkil yapısı içinde hem bölgede hem de uluslararası sistemde kendisine bir özgünlük sağlayabiliyordu. Sovyetler Birliği ile yakın

¹⁷² Suriye Müslüman Kardeşleri ve Suriye İslam Cephesi gibi oluşumlar Esad rejimine karşı Suriye içinde önemli bir mücadele içinde olmuşlardır. Hafız Esad'ın iç ve dış siyasetine yönelik ağır eleştirilerde bulunan bu iki oluşum rejim tarafından büyük bir tehlike olarak algılanmıştır. Özellikle Müslüman Kardeşler'in Suriye'deki varlığının sonlandırılması için birçok yola başvurulmuştur. 1982 yılında binlerce Müslüman Kardeşler mensubunun katledilmesiyle sonuçlanan Hama olayları rejimin kendisini güvence altına alabilmesi adına keskin bir girişim olmuştur. Suriye içindeki İslamcı muhalefete karşı mücadele de Esad rejimi dışarıdan da destek almıştır. Esad yönetiminin içerideki muhalefete karşı izlemiş olduğu politikalar hakkında daha detaylı bilgi için, Bkz. Ö. Faruk Abdullah, **Suriye Dosyası**, Ter. Hasan Basri, (İstanbul: Akabe, 1985), 93-103.

ilişkilere sahip olmasının yanı sıra başta ABD olmak üzere Batı'ya da yönünü dönmeyi ihmal etmiyordu. Bu durum Hafız Esad'ın dış politika yapım sürecinde rejimin çıkarlarını önceleyen realist eğilimler benimsemesinin¹⁷³ en önemli göstergelerinden birisi olmuştur.

Suriye ve ABD ilişkilerinin geçmişine bakıldığında öne çıkan en önemli etmenler Arap-İsrail çatışmasının temel dinamikleri ve ABD'nin hem İsrail hem de Suriye'ye karşı izlediği siyasetin tarihçesidir¹⁷⁴. Bu bağlamda Suriye'nin ABD'ye yönelik yaklaşımını ele alırken göz ardı edilmemesi gereken hususlardan birisi de ABD-İsrail ilişkisidir. II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin Suriye ve İsrail'e yönelik siyaseti eş zamanlı başlamış olmakla beraber daha sonraki süreçte ABD-İsrail yaklaşması ve Suriye'de Sovyet Bloğu'na yönelik bir kaymanın oluşu iki devlet arasındaki ilişkilerin çalkantılı devreler geçirmesine neden olmuştur.

Sovyet Bloğu içinde tam olarak yer almamakla birlikte Sovyetler Birliği'nin bölgedeki çıkarlarına uygun hareket etmeye çalışan Suriye, 1979 yılındaki İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesiyle İran ile de sıkı ilişkiler geliştirmeye başladı. 1980 yılında patlak veren İran-Irak savaşında Hafız Esad'ın tüm Arap dünyasının aksine İran'dan yana tavır sergilemesi ABD ile ilişkilerin gerginleşmesine neden oldu. Bölgedeki en önemli müttefiklerinden birisini rejim değişikliği nedeniyle kaybeden ABD'nin bu yeni rejimle yakın ilişkiler inşa etmeye çalışan Suriye'ye karşı tavrında değişimler oldu. Özellikle 1970'li yıllarda iki ülke arasında önemli görüşmeler meydana gelmiş ve Orta Doğu'da barışın tesisi yönünde çeşitli çabalar sarf edilmişti. Hafız Esad'ın ABD ile gerçekleşen görüşmelerde inisiyatifi kendi eline alması ve ılımlı mesajlar vermesi iki devlet arasında önemli mesafelerin kat edilmesini beraberinde getirdi. Bununla birlikte Suriye'nin Sovyetler Birliği ve İran'a yönelik izlediği politikalar 1980'li yıllarda ABD'nin Şam yönetimine karşı sert tavırlar almasına neden oldu¹⁷⁵.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Suriye oluşan yeni sisteme entegre olmaya ve bu yeni dönemde Batı ile daha yakın ilişkiler kurarak kendisine yeni alanlar oluşturmaya çalıştı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından meydana gelen yeni

¹⁷³ Amanov, **age**, 202.

¹⁷⁴ Robert G. Rabil, **Syria, The United States, And The War On Terror In The Middle East**, (Westport: Praeger International Security, 2006), 62.

¹⁷⁵ **age**, 60–75.

düzende Suriye kendi çıkarlarını muhafaza etmeyi önceleyerek yeni düzene daha uyumlu bir görüntü çizmeyi hedefledi. Bu bağlamda geçmiş yıllarda uygulanan politikaların yeniden muhasebesi yapılarak bazı değişim unsurları ortaya çıktı. Özellikle 1980'ler boyunca ABD ile gergin bir şekilde devam eden ilişkiler bu yeni dönemde yeni bir ivme kazanmaya başlayarak Suriye'nin geleneksel dış politikasında da bazı dönüşümler yaşanmış oldu. Çift kutuplu bir dünya sisteminde rejimin çıkarlarını muhafaza etmek için kartlarını karşıt güçler arasında bir denge oluşturarak daha rahat oynayabilen Esad, bu yeni dönemin tek gücüne karşı yakınlaşmanın rejimin çıkarlarına daha uygun olacağı yönünde bir yaklaşımla ABD-Suriye ilişkilerinde bir değişime yöneldi.

Suriye'nin 1980'li yıllarda Sovyetlerle yaptığı askeri anlaşmalar Batı tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Sovyetlerin Suriye askeri ve ekonomik alandaki desteğinin Esad rejimi tarafından yeterli düzeyde görülmemesi iki ülke arasında belirli düzeyde bir soğukluğun da yaşanmasına neden olmuştu. Hafız Esad'ın, Sovyetler Birliği'nin Suriye siyasetinden tam olarak tatmin olmaması ve 1987'de alınan kararla Şam yönetiminin Moskova'ya yeni bir üs için imkânlar vermeyeceğini açıklaması¹⁷⁶ Suriye'nin nasıl bir denge oyunu içinde olduğunu göstermekteydi. Hafız Esad'ın Sovyetler Birliği'nin çöküşün ardından devam eden süreçte vermiş olduğu bir mülakatta Sovyetlerle ilgili kullanmış olduğu ifadeler Suriye'nin dış politika anlayışına da açık bir şekilde ışık tutmaktadır. Bu mülakatta Hafız Esad, Suriye'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini şöyle ifade etmektedir:

“Biz, Sovyet yörüngesinde değildik. Biz sadece arkadaşık. Karşılıklı çıkarlara sahiptik. Bizim onlara onların bize bir yükü olmadı. Sistemimiz içeride ya da dışarıda onlarınkinin bir kopyası da olmadı. Kendi kararlarımızı kendimiz aldık. Ve bu durum 1970'den beri olagelen şeydir. Ben Sovyet kanadının gücünü kendi namımıza değerlendirdim ama asla Suriye olarak Sovyet dünya sisteminin bir parçası olmadık.”¹⁷⁷

Soğuk Savaş sürecinde ABD ile soğukluğu biraz daha azaltmak isteyen Suriye, Sovyetler Birliği ile arasına mesafe koymayı göze alabilmişti. Nitekim rejimin çıkarlarının ülkenin temel çıkarları olarak algılanması Suriye'nin dış politikada her daim rejimin güvenliğini de koruyucu bir yol izlemesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi olmuştur. Bu nedenle dış politika yapım sürecinde halkın taraftar olmadığı

¹⁷⁶ Arı, 2007, 473.

¹⁷⁷ Özel Belge, “Interview with Syrian President Hafiz al-Asad”, *Journal of Palestinian Studies*, c. 22, s. 4, (2003): 121.

politikalar da üretilebilmiştir. Suriye'nin İran- Irak arasındaki savaş süresince tüm Arap devletlerini karşısına alma pahasına İran'ı desteklemesi Suriye'de rejimin çıkarları uğruna gerektiğinde halkın isteklerinin tersinin yapılacağını en önemli örneği olmuştur. Irak'ın Suriye'deki Müslüman Kardeşler oluşumuna vermiş olduğu destek ve Suriye Baas Partisi ile Irak Baas'ı arasındaki derin rekabet Suriye'nin her ortamda Irak'a karşı bir duruş sergilemesinin temel dayanağını oluşturmaktadır.¹⁷⁸ Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ABD eksenli yeni dünya düzeniyle bütünleşme aşamasında, Kuveyt'in Irak tarafından işgali ve sonraki gelişmelerde Suriye'nin Irak karşısında yer alması da hem dış politikadaki hesaplar açısından hem de Suriye'nin Irak'la olan kendi iç hesapları açısından oldukça manidar olmuştur.

4.1.2. Körfez Savaşı Süreci

1990 yılının Ağustos ayı Suriye'nin önünde dış politikada yeni kapılar açılması bakımından önemli bir dönüm noktasını meydana getirmiştir. Irak lideri Saddam Hüseyin'in askerlerini Kuveyt'te konuşlandırması ve bunu takip eden süreçte Kuveyt'i Irak'a ilhak ettiğini açıklaması, gerek Orta Doğu bölgesinde gerekse uluslararası arenada büyük bir tepkiye yol açmıştı. Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan girişimler sonucunda Saddam Hüseyin'den askeri birliklerini Kuveyt'ten geri çekmesi istenmişti. Saddam Hüseyin'in yapılan tüm çağrılara rağmen geri adım atmaması sonucunda 1991 yılı Ocak ayı ortalarında ABD'nin başını çektiği koalisyon birlikleri Irak'a yönelik bir saldırı başlatmıştı. Çöl Fırtınası adı verilen operasyonda koalisyon birlikleri özellikle havadan olmak üzere Irak'a yönelik geniş kapsamlı bir müdahale de bulunmuşlardı. Suriye, Irak'ın hassas bir çizgide yer aldığı bu dönemde eline geçen fırsatı iyi bir şekilde değerlendirerek ABD yanında yer almıştı. Özellikle 1980'ler boyunca devam eden gergin ilişkilerin yumuşaması ve ABD hegemonyasının etkin olduğu yeni düzende Suriye'nin kendisine yeni bir rol biçmesi açısından bu karar hayati bir önem taşımaktaydı.

Kuveyt'in işgaliyle başlayan süreçte, Hafız Esad bir taraftan ABD ile ilişkilerini düzeltmek isterken bir taraftan da Orta Doğu'da daha etkin bir role gelmek istiyordu. Irak gibi güçlü bir ülkenin varlığı Suriye'nin bölgedeki etkinliği açısından önemli bir engeldi. Bu bağlamda Suriye Devlet Başkanı hem Arap devletlerine hem de başta

¹⁷⁸ Berna Süer, "Syria", **Turkey's Neighborhood**, Ed. Mustafa Kibaroglu, (Ankara: Foreign Policy Institute, 2008), 194.

ABD olmak üzere tüm dünyaya kendi gücünü de ispatlamak istiyordu. Koalisyon güçlerinin saldırısında çok az bir süre öncesinde Hafız Esad, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e bir mektup yazarak onu bu adımından vazgeçirmeye çalışmış ve böylece bir taraftan da önemli bir sorunu çözen bir lider olmayı hedeflemiştir. Hafız Esad yazmış olduğu mektupta Saddam Hüseyin'e hitaben şöyle demiştir.

“Size uzun yıllardır aramızda farklı nedenlerden ötürü devam eden anlaşmazlıkların bulunmasına rağmen bu mektubu yazmayı istedim. Irak'ın başına gelebilecek olan her türlü musibet nihayetinde başta Suriye olmak üzere tüm Arap halklarını doğrudan etkileyecektir. Burada Irak'ı bekleyen ciddi bir tehlikenin olduğunu görüyorum. Kuveyt'ten çekilmediğiniz takdirde Irak'ın büyük bir saldırıya hedef olacağı ortadadır. Burada bir kardeşlik vazifesini yerine getirmek istiyorum. Kuveyt'ten askeri birliklerinizi geri çektiğiniz takdirde Suriye maddi ve manevi tüm imkânlarını kullanarak Irak'ın yanında yer alacak ve gerekli mücadeleyi verecektir.”¹⁷⁹

Bu mektup vesilesiyle Hafız Esad, Irak'a ne yapması gerektiğini Arap Birliği'nin tesisini gerçekleştirme hedefi doğrultusunda tavsiye ederek bir çağrıda bulunmuştur. Mektuba karşı Saddam Hüseyin'den olumsuz cevabın¹⁸⁰ gelmesi üzerine ise Suriye birçok Arap devleti gibi koalisyon güçleri yanında yer alarak Irak'a karşı ABD ile birlikte hareket etmiştir.

Hafız Esad Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi gerektiği yönündeki görüşünü her ortamda belirtmeye çalışmıştır. Bu bağlamda bu dönemde yapmış olduğu görüşmelerde de Saddam Hüseyin'in Kuveyt'ten çekilmesi yönündeki mesajlarını tekrarlamış ve bu durum gerçekleştiği takdirde Suriye'nin Irak'ın yanında yer alacağını ifade etmiştir. Özellikle uluslararası toplum tarafından Irak'a askerlerini çekmesi halinde bir baskı uygulanması durumunda da Suriye'nin tüm güçleriyle Irak'ın yanında duracağı ifade edilmiştir¹⁸¹. Bununla birlikte aynı tarihlerde Irak lideri Saddam Hüseyin'den olumsuz cevabın gelmesi Suriye'nin de tavrının değişmesine neden olmuştur.

Bu süreçte ABD birlikleriyle birlikte hareket eden Suriye aynı zamanda Irak üzerindeki dengeleri muhafaza etmeye ve Irak'taki İran çıkarlarının korunması için de ayrı bir çaba sarf etmeye çalışmıştır. Savaşın başlamasını ardından Suriye ve

¹⁷⁹ Özel Belge, **Risalet er-Reis Hafız el-Esed li Saddam Huseyin fi Gazv el-Kuveyt**, 12.01.1991, Dimeşk. Kaynak: <http://www.omwalad.net/montada-f59/topic-t18853.htm> (Erişim Tarihi: 02.12.2010).

¹⁸⁰ Saddam Hüseyin'in Hafız Esad'ın mektubuna yazdığı cevap için, Bkz. **Er-risale Cevabiye li Saddam Huseyin**, 13.01.1991, Bağdat. Kaynak: <http://www.omwalad.net/montada-f59/topic-t18853.htm> (Erişim Tarihi: 02.12.2010).

¹⁸¹ el-İnsihab min el-Kuveyt Tetelaşaa el-Ahtar..ve Suriye Setekifu mea el-Irak iza ma Tearnade li Hücum Ba'd İnsihabuhu, **Tişriin**, 13 Ocak 1991.

İranlı yetkililerin oldukça sık bir araya gelmeleri ve bu bağlamda ortak çıkarları muhafaza etmeye çalışmaları bu durumun en önemli göstergesidir. Nitekim Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Abdulhalim Haddam'ın Suriye ve İran'ın Irak topraklarında birlik için uğraşan iki muhafız olduğunu belirtmesi¹⁸² Suriye'nin ABD ile ortak hareket ettiği bir dönemde çıkarları için İran ile ilişkilerini nasıl devam ettirdiğine güzel bir örneklik teşkil etmektedir.

ABD'nin Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından başlattığı operasyona dahil olarak dış politikada önemli bir değişim gerçekleştiren Hafız Esad bu bağlamda rejimin çıkarları doğrultusunda farklı siyaset izleyebileceğini ortaya koymuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte oluşan yeni sürecin öncekinden çok farklı olduğunu iyi bile Hafız Esad bu nedenle eline geçen fırsatı değerlendirmeye ve ABD ile ilişkileri düzeltmek için Çöl Fırtınası Operasyonu'nda koalisyon birliklerinin içine dâhil olmuştur. Böylece kendi rejimi için önemli bir rakip olan Irak'a karşı daha güçlü bir blok içinde yer alırken aynı zamanda uluslararası toplum nezdinde olumsuz imajını düzeltmeye çalışmıştır. Bu dönemde Esad'ın ABD ile yakınlaşarak bölgedeki hareket alanını genişletme çabası Körfez Savaşı esnasında ABD'ye verilen desteğin en önemli sonuçlarından olmuştur.

4.1.3. Savaş Sonrası Suriye- ABD İlişkileri

1990'lı yılların başından itibaren Suriye, Körfez Savaşı'nın sağladığı imkânla ABD ile yeni bir siyasi düzlem inşa etmeye çalışmıştır. Suriye'nin bu çabası ABD Başkanı George Bush tarafından sunulan politikanın büyük ölçüde aynısını gerçekleştirmek üzereydi. Her ne kadar Suriye, İsrailli Suriye Uzmanı Eyal Zisser'in ifade ettiği gibi kaçamak bir politikaya sahip olsa ve hem pastadan payını almak hem de hiçbir ücret ödememek yanlısı olsa da¹⁸³ yine de siyasetinde ABD ve Batı'ya yönelik hızlı bir gelişme görülmektedir. Bununla birlikte, geçmişte olduğu gibi Suriye tek bir merkezin kontrolü altına girecek bir politika izlemekten de uzak durma gayreti içinde olmuş ve her zamanki gibi çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi ve bu çıkarları rejimin talepleri doğrultusunda belirlemeyi öncelemiştir. Körfez Savaşı ile birlikte eline geçen fırsatı iyi değerlendirerek Batı bloğuna yakınlaşan çıkarları doğrultusunda hem Batı ile hem de Batıya karşı politika belirlemeye devam etmiştir.

¹⁸² Suriye ve İran Harihataan ala Vahdet el-Ardi el-Irakiiyye, **Tişriin**, 19 Şubat 1991.

¹⁸³ Eyal Zisser, "Syria and the War in Iraq", **Middle East Review of International Affairs**, c. 7, s. 2 (2003): 47.

Suriye bir taraftan kendi iç siyasetinde de sıkıntılara yol açma ihtimali olan el-Kaide gibi örgütlere karşı birlikte hareket etmek üzere ABD ile anlaşırken bir taraftan da Washington'un politikalarıyla tezat düşen söylemlerine ve kendi dünya siyaseti vizyonuna da devam etmiştir.¹⁸⁴ Suriye'yi Orta Doğu bölgesinde etkin ve farklı kılan en önemli özellik hiçbir şekilde hiçbir tarafa koşulsuz olarak teslim olmaması ve sadece kendi çıkarları doğrultusunda ve kendi iradesiyle hareket edebilme kabiliyetine sahip olmasıdır.

Körfez Savaşı'nın Suriye ile ABD arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktasına sahip olmasının en önemli göstergelerinden birisi de bu sürecin Suriye ile İsrail arasındaki sorunun giderilmesine yönelik adım atılması olmuştur. Körfez Savaşı'nın ardından 1991 yazında ABD'nin öncülüğünde Arap-İsrail uyuşmazlığının çözümüne yönelik tertip edilen Madrid Konferansı'na Suriye'nin katılmayı kabul etmesi ve 1999 yılında İsrail-Suriye Barış Görüşmelerini yeniden müzakere etme girişiminde bulunması Hafız Esad'ın bu süreçteki önemli adımlarından olmuştur.¹⁸⁵ Irak'a karşı kendini konumlandığı yer sayesinde Hafız Esad, Mısır'ın Araplar üzerindeki eski etkinliğini yitirmesi ve Irak gibi güçlü bir devletinde savaşta büyük yara almasından ötürü bölgenin en etkin başlıca figürü olmaya doğru mesafe kat etmiştir. ABD'nin Suriye'yi zaman zaman uyarması, teröre destek veren devletler listelerine dâhil etmesine rağmen Suriye'nin bölgedeki etkinliği ve ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik planları nedeniyle Suriye'ye büyük yaptırımlar uygulanamamıştır. Suriye Batı'ya daha bağımlı bir ülke hâline getirebilmek için ABD, Suriye ile olan ilişkilerini İsrail'le barış müzakereleri üzerine temellendirmiştir. Bu açıdan 2004 yılında Cenevre'de ABD Başkanı Bill Clinton ile Hafız Esad'ın gerçekleştirdiği görüşme iki ülke ilişkilerinde oldukça önemli bir konuma sahiptir.

Ürdün ve İsrail arasındaki ikili görüşmelerin olumlu bir seyir izlemesi sonucunda, ABD Başkanı Clinton ve yönetimi İsrail ve Suriye arasındaki barış sürecine hız verme konusunda ümitlenmişti. Bu görüşmelere bir an önce başlanması için Hafız Esad'ın ikna edilmesi gerektiğini düşünen Başkan Clinton, Hafız Esad'a müzakere süreci ile ilgili birebir görüşmeyi teklif etti. İki lider 15 Ocak 1994'te Cenevre'de bir araya gelerek uzun bir görüşme gerçekleştirdiler. Görüşme esnasında İsrail'le olan barış görüşmelerinin seyri ve geleceği ile ABD'nin Suriye'ye yönelik planladığı

¹⁸⁴ **age**, 47.

¹⁸⁵ Eyal Zisser, "Clues to the Syrian Puzzle", **The Washington Quarterly**, c. 23, s. 2, (2000): 79.

ekonomik yardımlar ele alındı. Görüşmenin oldukça olumlu geçmesi ve Hafız Esad'ın uluslararası kamuoyu önünde İsrail'le karşılıklı masaya oturabilecekleri yönünde bir açıklamada bulunması ve Esad'ın müzakerelere başlama yönündeki isteği¹⁸⁶ Suriye, ABD ve İsrail üçgeninde önemli bir gelişme olarak kayda geçti.

1990'lı yıllar boyunca inişli çıkışlı bir seyir izleyen Suriye ile ABD arasındaki ilişkiler kırmızıçizgilerin asla aşılmadığı bir soğuklukta ve iki tarafında koşulsuz bir şekilde birbirine bağlı olduğu bir yakınlıkta da geçmemiştir. Her iki ülke arasındaki ilişkiler hassas dengeler ve çıkarlar üzerine kurulmuştur. Hafız Esad, ABD ile geliştireceği ilişkiler sayesinde bir taraftan ABD ve Körfez ülkelerinden ekonomik destek almayı bir taraftan da ABD'nin İsrail'e verdiği desteği zayıflatmak ve İsrail üzerindeki nüfuzunu kullanarak Suriye'nin çıkarlarını gözetmeyi hedeflemiştir.¹⁸⁷ Genel olarak pragmatik bir kimliğe sahip olan Suriye dış politikası, Hafız Esad'ın uygun gördüğü ve rejimin kendi güvenlik algısına ve dinamiklerine uygun bir çerçevede şekillenen çıkarlar doğrultusunda politikalar sonucu meydana gelmektedir. Körfez Savaşı ile birlikte değişen Suriye-ABD ilişkileri de Devlet Başkanı Esad'ın ülke çıkarları doğrultusunda nasıl köklü değişimlere gidebileceği ve yeni bir siyaset gündemi oluşturabileceğinin görülmesi açısından önemli bir örneklik teşkil etmektedir.

4.2. Dış Politikada Bir Kırılma: Madrid Barış Konferansı

4.2.1. Madrid Konferansına Giden Süreç

Hafız Esad'ın iktidara geldiği 1970 yılından itibaren Orta Doğu'nun en etkin aktörlerinden birisi olmayan başlayan Suriye'nin dış politikada izlemiş olduğu öncelikli siyaset rejimin çıkarlarını muhafaza etmektir. Arap milliyetçiliğine ve Arapların birlikteliğine sürekli olarak vurgu yaparak Orta Doğu'da bölgesel bir rol üstlenmeyi hedefleyen Hafız Esad, Suriye'nin dış politikasını İsrail karşıtlığı üzerinden kurgulamaktaydı. Bu bağlamda Suriye'nin dış politikada izlediği temel strateji güç dengesinin İsrail'e karşı muhafaza edilmesiydi¹⁸⁸. Nitekim 1967 yılında

¹⁸⁶ William B. Quandt, "Forty Years in Search of Arab- Israeli Peace", **Macalester International**, c. 23, s. 1, (2009): 40.

¹⁸⁷ Christos Iacovou, "Syria's New Role", **ERPIC (European Rim Policy and Investment Council)**, Temmuz 2002. Kaynak: http://www.erpac.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=214%3Asyrias-new-role&catid=46%3AJuly-2002&Itemid=79 (07.12.2010).

¹⁸⁸ Amanov, **age**, 206.

Araplar ve İsrail arasında meydana gelen savaşta Suriye'nin Golan Tepeleri'ni kaybetmesi İsrail'e karşı izlenen siyasetin daha da sertleşmesine neden olmuştu. Bu savaşta İsrail karşısında alınan hezimet tüm Araplarda olduğu gibi Suriye'de büyük bir travmaya yol açması ülke içindeki siyasi yapının çalkantılı bir döneme girmesiyle beraber İsrail'e karşı söylemin daha da şiddetlenmesine ve Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara gelmesiyle de İsrail'e karşı politikaların Suriye'nin ana eksenini oluşturmasına neden olmuştu¹⁸⁹. Devlet Başkanı Hafız Esad 1966 yılında yaptığı bir açıklamada hiçbir zaman barış arayışı içerisinde olmayacaklarını ve yapılan barış tekliflerini de kabul etmeyeceklerini ifade etmiş ve topraklarından saldırganları kovmaya ve bu uğurda kanlarını dökmeye hazır olduklarını belirtmişti¹⁹⁰. Açıklamanın yapıldığı tarihte Genelkurmay Başkanı olan Hafız Esad, İsrail'e karşı tavrını daha o dönemden itibaren ortaya koymaya başlamıştı.

1967 Savaşı'nın ardından Suriye Orta Doğu'da bölgesel konumunu yeniden inşa etme arayışı içerisine girdi. Özellikle Hafız Esad savaşın olduğu dönemde Genel Kurmay Başkanı olduğu için yenilginin sorumlularından da bir tanesi olarak görülmekteydi. Bu nedenle göreve gelir gelmez Esad'ın İsrail'e karşı sert bir tavır içinde olması ve hem Suriye'nin hem de kendisinin imajını düzeltmeyi arzulaması 1973 yılındaki savaşın kapısını aralayan en önemli unsurlardan olmuştu. Esad'ın İsrail'e karşı Arapları birlikte hareket etmeye çağıran söylemleri ve Arap milliyetçiliği üzerine temellendirilen dış politika anlayışı rejimin çıkarları çerçevesinde İsrail'le olan mücadelenin kazanılması zorunluluğunu doğuruyordu. Bu nedenle kaybedilen toprakları geri almak ve İsrail'e karşı güç dengesi oluşturabilmek için Suriye İsrail'e karşı bir saldırıya geçti¹⁹¹.

1973 yılında gerçekleşen savaşın sonunda İsrail işgal ettiği toprakların bir kısmından çekilmek zorunda kalırken Suriye'nin kazanımı ise bölgesel anlamda itibarının önemli ölçüde artması ve Esad'ın bu durumdan ilerleyen dönemlerde de yararlanması olmuştu. 1973 Savaşı'nı takip eden süreçte ise savaş esnasında olduğu gibi Suriye, Mısır ile birlikte İsrail'e karşı hareket etmiş fakat Mısır'ın İsrail'le

¹⁸⁹ Rıdvan Ziyade, **es-Selam ed-Dani: el-Mufavadat es-Suriyye- el-İsrailiyye**, (Beyrut: Merkez Dirasat el-Vahde el-Arabiyye, 2005), 102–103.

¹⁹⁰ Aktaran: Daniel Pipes, "The Mind of Hafez Assad: After a Career Built on Rejectionism, He's Still Playing a Double Game", **Washington Post**, 9 Ekim 1994. Kaynak: <http://www.danielpipes.org/256/the-mind-of-hafez-assad> (Erişim Tarihi: 30.12.2010).

¹⁹¹ Ziyade, **age**, 255–257.

masaya oturması ve anlaşmasının ardından bu mücadelede yalnız kalmıştı¹⁹². Mısır'ın İsrail'le anlaşmasının¹⁹³ ardından Suriye'nin dış politikasında da değişimler meydana gelmeye başlamıştır. İsrail'le mücadeleyi daha etkin bir şekilde yürütmeye başlayan Hafız Esad bir taraftan Orta Doğu'nun en büyük aktörü olmaya soyunurken¹⁹⁴ bir taraftan da kendi rejimini iç tehditlerden korumak için halkının önüne dışarıdan bir düşman koymuş oluyordu¹⁹⁵. Bu nedenle Hafız Esad'ın özellikle 1980'li yıllar boyunca İsrail'e karşı yürüttüğü siyasetin gücünü ispat etme ve meydan okumaya yönelik bir siyaset olduğu ifade edilebilir.

1980'lerden itibaren Hafız Esad Suriye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz ortamına rağmen askeri harcamaları artırmış ve İsrail'e karşı askeri denge stratejisi uygulamaya başlamıştı¹⁹⁶. Bu strateji ile birlikte Suriye bu tarihte ordunun donanımı ve gelişimine ağırlık vermiş ve silahlanma hususunda da önemli adımlar atmıştı¹⁹⁷. Bu askeri gelişmelerle Suriye nicelik olarak oldukça önemli bir gelişme kaydetmişti. Suriye'nin İsrail'e yönelik izlediği bu askeri denge politikasının temelinde muhtemel bir İsrail saldırısına karşı koyabilmek, ülkenin milli meselesi olan işgal altındaki Golan Tepeleri'ni geri alabilmek ve barış görüşmeleri başladığı takdirde İsrail'e karşı elde önemli ve güçlü bir koz bulundurmaktı.¹⁹⁸ Soğuk Savaş dönemi boyunca Suriye'yi bölgede daha etkin bir konuma getirmeye çalışan Hafız Esad Soğuk Savaş ortamından fazlasıyla yararlanmaya çalışmış ve Orta Doğu'da İsrail'e karşı mücadele eden en etkin devlet olarak Araplar nezdinde ki konumunu da güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Hafız Esad'ın yıllardır devam ettirmeye çalıştığı İsrail karşıtı politika 1990'lara gelindiğinde bazı değişimler göstermeye başladı. Şüphesiz bu durum Suriye dış politikasında da önemli kırılmaların meydana gelmesine sebebiyet verecekti. Yıllardır varlığını İsrail karşıtlığı üzerinden kurmaya çalışan ve bu noktada tüm

¹⁹² Amanov, **age**, 208–209.

¹⁹³ Mısır 1978 yılında gerçekleşen Camp David Zirvesi sonucunda İsrail'le anlaşmaya varmış ve Arap-İsrail mücadelesinin en önemli aktörlerinden biri olmaktan böylece vazgeçmiştir. Anlaşmayı takip eden süreçte cereyan eden olayların tümünde Mısır, eski tavrının aksini ortaya koymuş ve genelde İsrail'den yana yer almıştır.

¹⁹⁴ Ziyade, **age**, 257.

¹⁹⁵ Raymond A. Hinnebusch, "Does Syria Want Peace? Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations", **Journal of Palestine Studies**, c. 26, s. 1 (1996): 42.

¹⁹⁶ Berna Özen Süer, "Suriye İsrail İlişkileri", **Orta Doğu Siyasetinde Suriye**, der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, (Ankara: Platin, 2004), 146.

¹⁹⁷ Suriye ordusu hakkında daha fazla bilgi için, Bkz. Nikolaos van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık, (İstanbul: İletişim, 2000), 248–259.

¹⁹⁸ Robert Rabil, **Embattled Neighbors Syria, Israel, and Lebanon**, (London: Lynne Rienner Publishers, 2003), s. 175.

Arapları birlik olmaya çalışan Suriye Devlet Başkanı Esad'ın İsrail'e yönelik bakışının değişmesi elbette Suriye açısından hem iç hem de dış politika da önemli değişimlere yol açacaktı. Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle ortaya çıkan yeni durumda Suriye kendisini Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğu kanatta konumlandırmıştı. ABD başta olmak üzere Batı ile yakınlaşma kurmaya çalışan Hafız Esad için Sovyetler Birliği faktörünün ortadan kalkmasının ardından daha serbest bir hareket alanı oluşmuştu. Bu süreçte özellikle ABD'nin de isteği ve teşvikleri sonucunda Suriye İsrail'le masaya oturmayı kabul etmiş ve uzun yıllar sonra iki devlet arasında barış için bir kapı aralanmıştı¹⁹⁹.

4.2.2. Madrid Barış Konferansı ve Sonraki Görüşmeler

Hafız Esad'ın 1960'lardaki politikasından çok uzaklaşmış olması ve yeni siyaset vizyonu ABD ve İsrail hükümetini barış noktasında ikna etmişti²⁰⁰. Körfez Savaşı'nın ardından yeni dünya düzeni yaklaşımı çerçevesinde Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmek isteyen ABD İsrail-Arap uyumsuzluğunu sonlandırmak için büyük çaba sarf etmeye başlamıştı. Bu bağlamda ABD, Suriye ve İsrail taraflarına birer mektup göndererek her iki devletinde Madrid Barış Konferansı'na iştirakini sağlamış oldu. ABD'nin Suriye'ye göndermiş olduğu mektupta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 242²⁰¹ ve 338²⁰² no'lu kararları çerçevesinde “barış karşılığında toprak” prensibine vurgu yaparken İsrail'e göndermiş olduğu mektupta ise İsrail'in bu kararların yorumunu istediği şekilde yapabileceğine ve Golan Tepeleri'nin İsrail'in güvenliği için oldukça önemli olduğuna vurgu yapılıyordu.²⁰³ Bu mektubun ardından her iki tarafta Konferans'a katılmayı kabul ettiler.

¹⁹⁹ Halid Muhammed Huseyin, **Suriye el-Muasıra: 1963–1993**, (Dimeşk: Dar el-Ken'an, 1996), 249–250.

²⁰⁰ Daniel Pipes, **age**, <http://www.danielpipes.org/256/the-mind-of-hafez-assad> (Erişim Tarihi: 30.12.2010).

²⁰¹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967'de aldığı kararlar İsrail'in ele geçirdiği topraklardan çekilmesi, mülteci sorununa adil bir çözüm bulunması, tarafların birbirlerinin var olma ve yaşam hakkını tanıması, taraflar arasındaki sorunların sonlandırılması gibi temel konular üzerine vurgu yapmaktadır. 242 no'lu kararın tam metnine ulaşmak için, Bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/240/94/IMG/NR024094.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 02.01.2011).

²⁰² Güvenlik Konseyi'nin 22 Ekim 1973 tarihinde almış olduğu karar tarafların bir an önce saldırıyı sona erdirmesine, 242 no'lu kararın uygulanmaya başlanılmasına ve tarafların Orta Doğu bölgesinde kalıcı bir barışın tesisi için derhal müzakerelere başlamasına çağrı yapmaktadır. 338 no'lu kararın tam metnine ulaşmak için. Bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/288/65/IMG/NR028865.pdf?OpenElement> (erişim Tarihi: 02.01.2011).

²⁰³ Berna Süer, **2004**, s.153.

31 Ekim 1991 tarihinde Madrid’de toplanan Barış Konferansı ile Orta Doğu’da yeni bir süreç başlamış oldu. Uzun yıllardır birbiriyle çatışma içinde olan İsrail ve Arap tarafları Madrid’de bir araya gelmiş ve kalıcı bir barışın tesisi için adım atmışlardı. Konferans’a Suriye ve İsrail’in yanı sıra Filistin ve Ürdün’de katılmıştı. Sadece bölgenin değil tüm dünyanın yakından takip ettiği ve sonucunu merak ettiği barış konferansı üç temel başlık üzerinden başlamıştı. Madrid’de İsrail-Filistin müzakereleri ve İsrail’in diğer Arap devletleriyle barış müzakereleri ikili görüşmelerle; bölgede güvenliğin temini, mülteci sorunu, bölgenin en önemli meselelerinden birisi olan suyun paylaşımı sorunu ve diğer askeri, ekonomik ve sosyal meseleler ise çoklu görüşmelerle gerçekleştirilecekti.²⁰⁴ Madrid’deki görüşmelerin ardından Suriye ve İsrail arasındaki ikili görüşmeler daha sonraki süreçte Washington’da tarafların bir araya gelmesiyle devam etti ve iki devlet arasındaki sorunlar burada masaya yatırılarak sorunlara çözüm aranmaya çalışıldı.

Madrid Barış Konferansı tarafların bir araya gelip sorunların ortaya döküldüğü kısa bir toplantı olmakla beraber konferansın asıl önemli tarafı barış sürecini başlatmış olmasıdır. Özellikle Suriye’nin dış politikasında önemli bir kırılmaya yol açan konferans süreci, Hafız Esad’ın hem Batıya yakınlaşma çabasını hem de İsrail’le barışın tesisine yönelik arzusunu göstermek bakımından önemli olmuştur.²⁰⁵ Rejimin çıkarlarını dış politikanın en öncelikli maddesi hâline getiren Hafız Esad için Madrid Konferansı ile başlayan süreç onun dış politika algısının test edilmesi açısından da büyük önem taşımaktaydı. Suriye dış politikasının ya da bir başka deyişle Hafız Esad’ın dış politika algısının realist temayüllerde oluşu ve halkın maslahatından ziyade rejimin çıkarlarının korunması gerektiğine duyulan inanç konferansla birlikte Hafız Esad’ın politikalarında da yeni eğilimlerin olduğunu göstermekteydi.

Hafız Esad iç politikada kendi konumunu muhafaza etmek için İsrail’le çatışma içinde olmaya her daim ihtiyaç duymuştu. Bölge liderliğine oynaması ve bunu Arap milliyetçiliği üzerinden yapması da İsrail’le sürekli çatışma hâlinde bir Suriye’nin varlığını mecbur kılmaktaydı. İç politikada meydana gelebilecek arızaları dışarıda güçlü bir ‘düşman’ meydana getirerek baştan önlemeye çalışan Esad için Körfez Savaşı ile birlikte başlayan yeni süreçte farklı dengeleri de gözetmek zorunluluk hâline gelmişti. Bu nedenle uluslararası arenada da Hafız Esad kendi rejimini ve

²⁰⁴ **age**, 153.

²⁰⁵ Huseyin, **age**, 251.

istikrarı muhafaza etmek için bazı değişikliklere gitmek zorunda kalmıştı.²⁰⁶ Halkın bu husustaki tepkisini ya da düşüncelerini çok dikkate almadan İsrail'e yönelik eski siyasetinden tam tersi bir yöne temayül etme sinyali veren Hafız Esad yıllardır düşmanlık beslediği İsrail'le çıkarları uyuştugu takdirde anlaşabileceğini ve gerektiğinde barışın da tesis edilebileceğini göstermiş oluyordu.

Madrid Görüşmeleri'nin ardından Washington'da devam eden karşılıklı müzakerelerde en önemli başlıklar güvenliğin tesisi ve temini ile Golan Tepeleri ile ilgiliydi. Bu bağlamda Suriye'nin görüşmelerde öncelikli isteği İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi ve Güvenlik Konseyi'nin 242 no'lu kararının uygulanmasıydı. Ayrıca Suriye İsrail'in sadece işgal ettiği topraklardan çekilmesini istemiyor buna ek olarak bir saldırmazlık anlaşmasının da gerçekleşmesini istiyordu.²⁰⁷ Çünkü Suriye'nin amacı kapsamlı bir barışın tesisini sağlamaktı. Nitekim Hafız Esad bir röportajında; "Biz başından beri kapsamlı bir barıştan yanayız."²⁰⁸ diyerek Suriye'nin tavrını ortaya koymuştu.

Suriye ve İsrail arasındaki ikili görüşmeler gerçekleşmesine rağmen bir türlü sonuca ulaşamıyordu. Çünkü Suriye tarafı kapsamlı ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan kesinlikle çekilmiş olacağı bir ortamda barış isterken İsrail ise Golan Tepeleri'nden vazgeçmek istemiyordu. Bununla birlikte Golan Tepeleri'nin Suriye'nin güvenliği için çok hayati bir konuma sahip olmasının yanı sıra Hafız Esad ve Suriye halkı için psikolojik olarak da büyük bir önemi vardı. Golan'ın 1967 yılındaki savaşta kaybedilmesi Suriye halkında büyük bir yıkıma yol açmıştı. "Hafız Esad 1967 savaşının ve sonuçlarının tüm izlerinin silinmesini milli onur meselesi yapmıştı. Bundan dolayı Golan, barış için ön koşuldu".²⁰⁹ Bu anlamda Suriye ve özellikle Hafız Esad için Golan'ın İsrail tarafında kalarak bir barışın tesisi kesinlikle düşünülemezdi.

Tarafların anlaşmaya varamaması barış sürecinin çöküşe doğru gittiğinin habercisi olmaktaydı. Hafız Esad barış için oldukça istekli görünmekte ve bunun için birçok adım atabilecek bir görünüm çizmekteydi. Ancak Hafız Esad'ın öncelediği şey barışın nasıl olacağından ve içeriğinden ziyade İsrail'in işgal ettiği topraklardan

²⁰⁶ Hinnebusch, **age**, s. 56.

²⁰⁷ **age**, 48–49.

²⁰⁸ Özel Belge, "Interview with Syrian President Hafiz al-Asad", **Journal of Palestinian Studies**, c. 22, s. 4 (2003): 113.

²⁰⁹ Alon Ben-Meir, **Why Syria Must Regain the Golan to Make Peace**, **Middle East Policy**, c. 5, s. 3 (2007): 105.

çekilme sözünü bir an önce vermesiydi.²¹⁰ Çünkü Hafız Esad barış hususunda Suriye tarafı olarak önemli adımlar attıkları ve İsrail'e gerekli garantileri verdikleri noktasında düşünmekteydi. Bu nedenle artık söz verme ve adım atma sırası İsrail'e gelmişti. Hafız Esad, Golan'dan çekilme ve barış sürecinin seyri ile ilgili bir soruya şöyle cevap vermişti:

“Suriye ‘toptan çekilişe karşılık toptan barış’ fikrini ileri sürdüğünde bu büyük bir hamleydi. Niyetlenilen topu İsrail tarafına atmaktı. Şimdi İsrail tarafından bir cevap bekliyoruz. Top şimdi onlarda fakat henüz bir cevap vermediler. Ve bu yüzden onlar bir cevap verene kadar geleceğe dair bir şeyler konuşmak anlamsızdır”.²¹¹

Hafız Esad'ın bu açıklaması bir bakıma barış için taviz vermesi gereken öncelikli devletin İsrail olduğu anlamına da gelmektedir. Hafız Esad'ın barışın tesisine yönelik niyetine karşılık İsrail'in de Golan'dan vazgeçmesi ve yıllardır hem Esad'ın hem de Suriye halkında sırtında bir yük olan sorunun da sona ermesi gerekmekteydi.

Hafız Esad bir türlü ilerleme kaydedilemeyen barış görüşmelerine yönelik olarak tavrını değiştirmemiş ama bir taraftan da verdiği demeçlerle sürecin ilerlememesinin sebebinin İsrail olduğunu ima etmekteydi. Vermiş olduğu bir demeçte barışın tesisi ile ilgili şöyle söylemişti:

“Suriye, Orta Doğu'da barışın gerçekleşmesinin bölge halklarının tümünün çıkarına olacağına inanmaktadır. Barışın gerçekleşmesi ise İsrail'in fanatik dini öğretiler üzerine kurulu yayılmacı düşüncesinden vazgeçip, uluslararası hukukun kurallarını kabul eden bir düşünceyi benimsemesiyle olacaktır”.²¹²

Görüldüğü üzere Esad bir taraftan barışın tesisi için izlemiş olduğu siyasetin tüm Arapların yararına olduğunu ifade ederek İsrail'e yakınlaşmasından ötürü ortaya çıkabilecek tepkileri izale etmeye çalışmakta bir taraftan da İsrail'in bu sürecin ilerlemesine olumlu hiçbir katkı yapmadığını ifade etmeye çalışmaktadır.

Hafız Esad barış süreci ile ilgili olarak her fırsatta güvenlik hususunu vurgulamaktaydı. Geçmiş dönemlerde İsrail'e karşı izlediği siyasetin tam aksi bir siyaset izleme aşamasında olan Hafız Esad barışın gerçekleşmesi ve özellikle de Batı nezdinde meşruiyetini sağlama açısından bu sürece çok önem vermektedir. İsrail'e

²¹⁰ Rabil, 2003, 201.

²¹¹ Özel Belge, “Interview with Syrian President Hafiz al-Asad”, **Journal of Palestinian Studies**, Sayı: 22, No: 4, (Yaz 2003). 113.

²¹² Özel Belge, “Mukabele Hassa Mea es-Seyyid er-Reis Hafız el-Esed (19 Ağustos 1996)”, içinde; **el-Hurub ves-Selam fiş-Şarki'l Evsat. Hafız el-Esed vet'Tahaddiyyat es-Selase: Lübnan, Filistin, el-Halic**, Lucien Bitterlin, Ter. Muhammed Arab Fasıla, (Dimeşk: Dar Tılas, 1998), 621-626.

karşı önceki sert söylemlerinden mümkün merteye uzak durmaya çalışan Hafız Esad, bir taraftan dengeli adımlar atmaya hem ABD hem de İsrail'i ürkütmemeye çalışırken bir taraftan da İsrail'e alttan alta mesajlar göndermemeyi de ihmal etmemekteydi. Bu açıklamaları genelde güvenlik üzerine olan Esad'ın amacı sadece İsrail'in kendi güvenliğini gözeterek bir barış anlaşmasının mümkün olmayacağını göstermekti. Hafız Esad, İsrail'in barış sürecindeki tavrının değişimiyle alakalı kendisine sorulan soruya vermiş olduğu yanıtta güvenlik mevzusuna ve İsrail'in yapması gerekene dair şöyle bir cevap vermişti:

“Kapsamlı ve adil bir barışın gerçekleşmesi şüphesiz bölge devletleri ve halklarının güvenliğinin sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Güvenlik, bir tarafın diğer taraf üzerinden yaptığı hesaplarca olamaz. Güvenlik ancak tüm tarafların anlaşmasıyla, uluslararası hukuka ve Birleşmiş Milletler kararlarına dayandırılarak sağlanmalıdır. Bu durum sağlandığında ve 4 Haziran 1967 sınırına kadar İsrail tarafının çekilmeyi gerçekleştirmesiyle İsrail'le olan ilişkilerin başlaması gayet doğal bir hâl alacaktır”.²¹³

Hafız Esad'ın tüm bu açıklamaları ve İsrail tarafının da geri çekilme noktasında isteksiz davranmasıyla büyük umutlarla başlanan ve hatta Suriye'nin geleneksel dış politika anlayışından feragat ederek mevcut rejimin çıkarları doğrultusunda İsrail'le barışı tesis etmeye rıza gösterdiği süreç çöküş aşamasına doğru girmişti.

1990'lar boyunca hiçbir ilerleme kaydedemeyen barış süreci 1999 yılının sonunda yeni bir ümitle yeniden canlanmaya başladı. İsrail'de 1999 Mayıs'ında yapılan erken seçimler sonucu Başbakan olan Ehud Barak, bölgede kapsamlı bir barışa yönelik amacının olduğunu vurgulamış ve Suriye ile bir anlaşmanın yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın İsrail birliklerinin Güney Lübnan'dan çekileceğini ifade etmişti.²¹⁴ Amerika Birleşik Devletleri'nin arabuluculuğu yeniden üstlenmesiyle görüşmelere yeniden başlanma kararı alındı ve karşılıklı müzakereler 1999 Aralık'ında Washington'da başladı. Bu ilk görüşmelerde daha sonraki asıl müzakerelere yönelik bir temel ve plan oluşturmak amaçlanmaktaydı.

Tarafların bir araya geldiği bu ilk görüşmelerde güvenlik, sınırların belirlenmesi, ikili ilişkiler ve su meselesi üzerine ayrı komiteler oluşturuldu. Suriye'nin sınırların belirlenmesi konusunun öncelikli olarak konuşulması gerektiği yönünde bir talepte

²¹³ Özel Belge, “Mukabele Hassa Mea es-Seyyid er-Reis Hafız el-Esed (19 Ağustos 1996)”, içinde; **el-Hurub ves-Salam fiş-Şarki'l Evsat. Hafız el-Esed vet'Tahaddiyyat es-Selase: Lübnan, Filistin, el-Halic**, Lucien Bitterlin, Ter. Muhammed Arab Fasıla, (Dimeşk: Dar Tılas, 1998), 621-626.

²¹⁴ Rabil, 2003, 216.

bulunurken İsrail tarafının ise güvenlik ve karşılıklı ilişkiler üzerine görüşmelerin başlaması talebi gelince hem sınır hem de güvenlik konularının aynı anda konuşulmaya ve tartışılmaya başlanması kararı alındı.²¹⁵ Görüşmelere yine damgasını vuran en önemli başlık Golan Tepeleri sorunu olmuştur. Suriye'nin Golan hususundaki vazgeçilemez tavrına İsrail'in de kendi güvenliğini daha sağlamlaştırmak için Golan üzerindeki planları eklenince süreç yeniden çıkmaza girmeye başladı. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bill Clinton, 2000 Mart'ında Hafız Esad'la Cenevre'de bir araya gelerek barış sürecinin yeni bir çıkmaza girmesini engellemeye çalıştı. Buna rağmen her iki tarafında kesin tutumu yüzünden yeniden başlayan barış görüşmeleri son bulmuş oldu. 2000 Haziran'ında Hafız Esad'ın vefat etmesiyle birlikte hem Suriye'nin iç ve dış politikasının hem de genelde Arap-İsrail özelde ise Suriye-İsrail çatışmasının geleceği için yeni bir dönem başlamış oldu.

Sonuç olarak bakıldığında Orta Doğu'da Suriye'nin içinde olmadığı bir barışın çok da fazla mümkün olmadığı bu süreçte açıkça görülmektedir. Bununla beraber Hafız Esad'ın siyasi yaşamının çok büyük bir kısmında karşı siyaset izlediği ve bu uğurda tüm Arapları birlikte olmaya çağırdığı İsrail'e karşı çıkarları doğrultusunda siyasetini değiştirebilmiştir. Hafız Esad'ın bu tavrı İsrail'le olan düşmanlığın öncelikli olarak dayatmacı ve azınlıklardan oluşan bir yönetimin iç politikada sorunlarla karşılaşmamak için dışarıda bir düşman meydana getirmek ve onun üzerinden siyaset yapmak girişimi olarak açıklanabilir. Hafız Esad'ın genel olarak dış politikada farklı kartları sürekli olarak elinde bulundurduğu ve uluslararası siyasi yapı içinde tek bir bloğa kesin bir şekilde hiçbir zaman ait olmaması onun yeri geldiğinde çok farklı siyasi alanlar oluşturabileceğinin en büyük göstergesi olmuştur. Bu anlamda zaman açısından çok kısa bir sürede gerçekleşen Madrid Barış Konferansı sonrası itibarıyla Suriye'nin ve aynı zamanda Hafız Esad'ın dış politika algısı üzerine önemli ipuçları vermiştir. Çünkü geleneksel dış politikadan görece uzaklaşma gerçekleştirilmiş ve Esad rejiminin çıkarları doğrultusunda İsrail'le barışı tesis etmek için büyük uğraş verilmiştir.

²¹⁵ age, 219–220.

4.3. Suriye-Lübnan Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması

4.3.1. Lübnan'da Suriye Nüfuzunun Teşekkülü

Lübnan, Suriye Devleti için sadece bir komşu ülke olmanın ötesinde çok şey ifade etmektedir. Her iki ülke arasındaki tarihi ve kültürel bağlar bu iki devletin en önemli ortak paydasıdır. Suriyelilerin Lübnan'ı kendi parçaları olarak görmeleri ise Lübnan'ın Suriye nezdinden daha farklı bir konumda olmasına yer açmıştır. Lübnan'ın Büyük Suriye²¹⁶ olarak tanımlanan alanda yer alması Suriye Devleti'nin Lübnan'a yönelik farklı duygu ve siyasetler belirlemesine de neden olmuştur. Tarihsel olarak Lübnan'ın Suriye sınırları içinde yer alması nedeniyle Suriye, Lübnan'ı kendi topraklarına yeniden katma fikrini de her daim gündeminde tutmuş ve bu nedenle de uluslararası kamuoyu çok rahatsız etmeden Lübnan üzerinden ciddi bir nüfuz politikası belirlemiştir. Çünkü Lübnan, Suriye için aynı zamanda Arap-İsrail çatışmasında bir İsrail'e karşı direnişte çok önemli bir stratejik alan olarak algılanmaktadır.²¹⁷ Bu bağlamda Suriye'nin İsrail'le mücadelesi göz önüne alındığında Lübnan üzerindeki hesaplar oldukça anlaşılır olmaktadır.

Suriye'nin Lübnan'a yönelik siyasi emellerini gerçekleştirmede en önemli adım Lübnan'da 1975–1976 yıllarında patlak veren iç savaştır. İç savaş esnasında Suriye çok ince bir siyaset izleyerek Lübnan'ın siyasetine doğrudan müdahil olmayı başarmıştır. Bu bağlamda Suriye iç savaşa hem diplomatik hem de askeri anlamda müdahil olan ve olayları yönlendiren tek dış aktör olmuştur.²¹⁸ Lübnan içindeki farklı gruplarla kurmuş olduğu dengeler sayesinde Suriye ülke içindeki etkinliğini bir taraftan artırırken diğer taraftan da ülkedeki mevcut dengeleri muhafaza etmeyi amaçlamış ve bunun için de Lübnan'daki siyasi güçlere kendi çıkarları doğrultusunda bir ilişki kurmuştur. Özellikle Marunîler ve Sünniler arasında artan çekişmede Suriye kilit bir rol oynamış ve Marunîlerin teklifi üzerine olaya doğrudan müdahil olarak iç savaşın sona ermesini sağlamıştır. Suriye halkının gözünde Marunî Lider Pierre Cemeyel'in çok kötü bir imaja sahip olmasına rağmen Hafız Esad

²¹⁶ Büyük Suriye olarak tanımlanan bölge sınırları Türkiye, Akdeniz, Mısır ve Irak ile çevrili olan alandır. Bu bağlamda bugünkü Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin toprakları Büyük Suriye olarak nitelendirilen alanın parçalarıdır. Büyük Suriye bölgesi ve bölgedeki siyasi ve coğrafi değişim hakkında daha fazla bilgi almak için; Bkz. Daniel Pipes, **Greater Syria: The History of an Ambition**, New York: Oxford University Press, 1992, 13–51.

²¹⁷ Amanov, **age**, 212.

²¹⁸ Zahide Tuba Kor, **Orta Doğu'nun Aynası Lübnan**, (İstanbul: İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi, 2009), 130.

Marunîler ile ittifak yapmaktan kaçınmamıştır.²¹⁹ Ülke çıkarları Lübnan'da Suriye nüfuzunu artırmak üzerine inşa edildiği için Hafız Esad, çoğunluğu Sünnilerden oluşan halkının tutumunu önemsemeksizin Lübnan'da Marunîler ile anlaşmıştır.

Lübnan'daki bu iç savaşın en önemli sonucu ülke içindeki siyasi yapının bölünerek Suriye ve İsrail nüfuzunun ülkede etkin olmasıdır.²²⁰ Suriye'nin yanı sıra İsrail'de Lübnan üzerinden çeşitli politikalar izlemekte ve Arap dünyasına karşı Lübnan topraklarını da bir koz olarak kullanmayı amaçlamaktaydı. Nitekim böylece İsrail'in Lübnan'ı gelecekteki işgalinin de gerekçeleri hazırlanmış oluyordu. Suriye'nin girişimleri sonucu 1976 yılında Lübnan'daki iç savaş sone erdi. Aynı yılın Ekim ve Kasım aylarında Arap Birliği'nin Riyad ve Kahire'de gerçekleştirdiği toplantılarda Lübnan ile alakalı almış olduğu karar çok önemli bir dönüm noktasını teşkil etmekteydi. Arap Birliği, Araplardan meydana gelecek otuz bin kişilik bir caydırıcı gücün Lübnan'a konuşlandırılması kararına varmıştı. Bu durum ise Nisan ayından itibaren Lübnan'a yerleşmiş olan Suriye'nin askeri varlığına meşruiyet zemini oluşturmaktaydı.²²¹ Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığını meşrulaştıran Arap Birliği'nin bu kararının ardından Litani Nehri'nin güneyindeki topraklar İsrail tarafından güvenlik bölgesi olarak ilan edilerek İsrail Lübnan topraklarından bir kısmını böylece kendi alanı içine dâhil etmiş oldu.²²² Bunu takip eden süreçte ise 1978 yılına gelindiğinde bu bölgenin İsrail tarafında fiili işgali de gerçekleşti.

1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali sonucu patlak veren savaş Suriye'nin bölgedeki konumunu ve Lübnan'daki nüfuzunu daha da kuvvetlendirmek açısından önemli bir dönüm noktası olmuştu. Suriye bölgede kendisinin müdahil olmadığı bir barışın gerçekleşmesini istemiyordu. ABD'nin desteğiyle 1983 Mayıs'ında İsrail ve Lübnan arasında gerçekleşen anlaşma Hafız Esad için oldukça rahatsız edici bir durumdu. Suriye'nin Lübnan'daki varlığını tehlikeye atacak olan bu anlaşmanın ortadan kaldırılması için Hafız Esad yoğun bir çaba sarf etmeye başladı. Nitekim Hafız Esad'ın zorlamaları sonucunda Mayıs 1983'te imzalanan İsrail-Lübnan anlaşması bir

²¹⁹ David Gildord, **Lebanon. The Fractured Country**, (Oxford: Martin Robertson, 1983), 139.

²²⁰ Haluk Alkan, "Lübnan Ulus Devlet Olabilir mi?", **Avrasya Dosyası**, c. 6, s. 3 (2000): 303.

²²¹ İrfan C. Acar, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 80–81.

²²² Gildord, **age**, 146–147.

yıl sonra feshedilerek bunun yerine Suriye'nin himayesinde olacak reform ve güvenlik planları getirilmiştir.²²³

1984 yılından itibaren Hafız Esad Lübnan'da bir vesayet oluşturma stratejisi belirlemeye başlamış ve özellikle Lübnan'ın dış politikasını yönlendirerek İsrail'e karşı kendisine bir güvenlik alanı oluşturmaya çalışmıştır.²²⁴ Böylece Beka Vadisi'ni daha etkin kullanarak İsrail'e karşı mevzilenmeyi amaçlayan Hafız Esad, bu stratejisiyle Lübnan'ın geleceğini şekillendirmede ülkenin liderlerinden daha çok söz sahibi olmayı hedeflemiştir. 1986 yılından itibaren Hafız Esad, Lübnan'a yerden-havaya füzeler sevk etmiş ve İsrail'e karşı bir güvenlik hattı oluşturmaya çalışmıştır.²²⁵ Tüm bu gelişmelerle Suriye'nin Lübnan üzerindeki nüfuzu siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında daha da artarak uluslararası alanda da meşru bir çizgiye gelmeye başlamıştı. Lübnan'a nüfuzu noktasında meşruiyetini sağlamlaştıran Esad, bu uyguladığı politikalarda Lübnan'ı öncelediklerini de vurgulamayı ihmal etmiyordu. Lübnan'a yönelik politikalarıyla ilgili yaptığı bir açıklamada Hafız Esad Suriye'nin Lübnan'da bulunma amacını şöyle ifade etmişti: “Muhakkak ki biz Lübnan ile birlikte yer alıyor, tüm gücümüzle Lübnan ulusunun direnişini destekliyor ve Lübnan'ın daha iyi bir yere gelmesi ve orada emniyetin tesisi için Lübnanlı kardeşlerimizle birlikte çalışıyoruz.”²²⁶ Esad'ın bu açıklaması Suriye'nin Lübnan'a yönelik politikalarının gayet masumane olduğu imajını vermektedir. Bununla birlikte unutulmaması gereken taraf ise Esad'ın Lübnan üzerindeki etkinliğinin günden güne daha arttığı gerçeğidir. Nitekim 1989 yılında gerçekleştirilen Taif Anlaşması ve 1991 yılındaki kardeşlik, dayanışma ve koordinasyon anlaşması ile Hafız Esad Lübnan'daki tek otorite olma yolunda önemli bir adım atacaktır.

4.3.2. Taif Anlaşması

Lübnan Cumhurbaşkanı Emin el-Cemil'in görevinin sona ermesinin ardından ülke içinde yeni bir karışıklık meydana gelmişti. Hristiyanlar ile Müslümanların cumhurbaşkanlığı konusunda anlaşamamalarının üzerine görevi sona eren el-Emin Marunîlerden olan General Michael Avn'u başbakan olarak atadı. Aynı zamanda eski Başbakan Salim el-Has da yeni hükümet kurarak Lübnan içinde iki rakip yönetim

²²³ William Haris, “Syria in Lebanon”, **Merip Reports**, (July/ August 1985): 10-11.

²²⁴ Moshe Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi**, Ter. Hakan Gündüz, (İstanbul: Akademi, 1991), 292.

²²⁵ **age**, 293–294.

²²⁶ Aktaran: Halid Muhammed Huseyin, **Suriye el-Muasıra 1963–1993**, (Dimeşk: Dar el-Ken'an, 1996), 210.

meydana gelmiş oldu.²²⁷ Doğu ve Batı Beyrut'ta iki muhalif hükümetin tesisiyle ülke içinde de bir kriz meydana gelmiş oldu. General Avn'un Lübnan'daki Suriye birliklerini ülke dışına çıkarmak için başlatmış olduğu "özgürlük savaşı" başarılı olamadı. Suudi Arabistan, Cezayir ve Fas'tan oluşan bir komite Lübnanlı taraflara çağrıda bulunarak parlamentonun tarafsız bir yerde toplanması ve diyalogun başlatılarak cumhurbaşkanını seçilmesini önerdiler. Bununla birlikte Suriye bu sürecin dışında kalmak istemediği için süreci doğrudan etkileme yoluna gitti. Bunun üzerine Suudi Arabistan'ın daveti üzerine taraflar Suriye'nin de katılımıyla Taif'te bir araya gelerek bir anlaşmaya vardılar.²²⁸

Taif Anlaşması²²⁹ Lübnan'da taraflar arasındaki tartışmanın sona ermesini sağlarken bir taraftan da siyasi yapıyı da şekillendiren önemli bir unsur olmuştu. Lübnan'ın siyasi yapısında önemli değişiklikler meydana getiren anlaşma Suriye'nin de Lübnan'da daha etkin olmasını da sağlamıştı. Lübnan'daki Suriye varlığından rahatsız olan İsrail özellikle Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığının tespit edilmesine yönelik çeşitli çağrılarda bulunsu da Körfez Krizi'nin başlaması ile bu durum uluslararası kamuoyunda tam bir karşılık bulmamıştı. Suriye'nin Körfez Krizi esnasında ABD'den yana tavır alarak koalisyon güçleri içinde yer almasıyla Taif Anlaşması Suriye tarafından kendi çıkarlarına uygun olarak kurgulanmaya başlamıştı.²³⁰ Taif Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Suriye bir bakıma Lübnan'ın bağımsız ve egemen bir devlet olduğunu kabul etmiş olsa da uygulamış olduğu politikalar sayesinde bu durumu da kendi lehine çevirmeyi bilmişti.

Taif Anlaşması'nın son bölümünde Suriye ve Lübnan ilişkilerine dair de bir bölüm bulunmaktaydı. Burada her iki ülkenin de özel bir ilişkiye sahip olduğu ve dış politikadan iç politikaya, ekonomiden kültürel çalışmalara, eğitimden bilgi paylaşımına kadar her alanda ortak bir paylaşımın olması gerektiğine vurgu vardı. Böylece Suriye'nin Lübnan üzerindeki hedeflerini gerçekleştirmesi daha da kolay ve meşru bir hâl almış oluyordu. Aynı zamanda bu anlaşmanın en önemli başarısının ise Lübnan'da silahlanmanın sona ermesi ve hem bölgesel hem de uluslararası boyutta

²²⁷ Fida Nasrallah, "Syria after Ta'if: Lebanon and Lebanese in Syrian Politics", **Contemporary Syria: Liberalization between Cold War and Cold Peace**, Ed. Eberhard Kienle, (London: British Academic Press, 1994), 132.

²²⁸ **age**, 132-133.

²²⁹ Anlaşmanın İngilizce metni için bakınız: **Taif Agreement To End the Lebanon Civil War 1989**, Jewish Virtual Library, The American- Israeli Cooperative Enterprise, 2011.

²³⁰ Nasrallah, **age**, 136.

Lübnan'ın daha sakin bir konuma gelmesi olmuştur.²³¹ Taif Anlaşması'nı takip eden süreçte Suriye, Lübnan'a yönelik politikalarında yapısal olmamakla birlikte çeşitli değişimlere de giderek ülke Lübnan üzerindeki nüfuzunu daha etkin bir hâle getirmiştir. 1991 yılında imzalanan kardeşlik, dayanışma ve koordinasyon anlaşması da Suriye'nin çıkarlarına uygun bir hâlde Lübnan'da yeni kazanımlar edinmesine yol açmıştır.

4.3.3. Kardeşlik, Dayanışma ve Koordinasyon Anlaşması

Taif Anlaşması'nın meydana getirdiği olumlu havada Suriye ve Lübnan arasındaki ilişkiler birbirine daha bağlı bir hâle geldi. Burada asıl olan durum Suriye'den ziyade Lübnan'ın Suriye'ye tüm yönleriyle bağlanmasıydı. Bu bağlamda 22 Mayıs 1991 yılında Suriye ve Lübnan arasında imzalanan “Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması” çok önemli bir dönemi iki ülke arasında başlatmaktaydı. Anlaşma iki devletin birbirine tarihi ve çok sıkı bağlarla bağlı olduğuna ve bu nedenle ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktaydı. Anlaşmanın ilk maddesi her iki devletin de siyaset, iktisat, toplum, güvenlik, bilim, kültür vb alanlarda en üst derecede dayanışma ve koordinasyon için çalışacağını içeriyordu.²³² İki ülke arasında yapılan bu anlaşma sadece koordinasyon ve dayanışmayı artırıcı maddelerden oluşmuyor aynı zamanda iki ülke arasındaki iş birliğini koordine edecek komisyonlarda meydana getiriyordu. Bu komisyonların görevi de iki ülkenin ortak maslahatlarına hizmet edecek şekilde nasıl birlikte hareket edebileceklerini sağlamaktı. Ayrıca iki devlet arasında kurulan Yüksek Konsey'de Suriye tarafından Cumhurbaşkanı, başbakan ve başbakan yardımcısı yer alırken, Lübnan tarafında ise meclis başkanı, başbakan ve başbakan yardımcısı yer alacaktı.²³³ Senede bir kez toplanacak ve iki ülkenin genel siyasetini belirleyecek olan kurulda en etkili gücün Hafız Esad olması bu anlaşmanın Suriye'nin çıkarları doğrultusunda şekillendiğinin en önemli göstergesiydi. Bu anlaşma ile Suriye, uzun yıllardır devam ettirdiği Lübnan üzerindeki nüfuzunu daha da artırmış oluyordu.

Suriye'nin dış politikasının önemli değişimler yaşadığı ve ulusal çıkar algısının bazı dönüşümler yaşadığı bir dönemde Lübnan ile imzalanan bu anlaşma da Suriye'nin dış politikası açısından oldukça büyük önem arz etmekteydi. Körfez Krizi esnasında

²³¹ Age, 136.

²³² Özel Belge, *Muaahede el-Uhuvve ve't Teaavun ve't Tensik beyne el-Cumhuriyye el-Arabiyye es-Suriye ve'l Cumhuriyye el-Lübnaniyye*, el-Meclis el-Eğla es-Suri el-Lübnani, 1991, 1.

²³³ age, 2.

ABD ile birlikte yer alan Esad, Sovyetler Birliği'nin ardından inşa edilecek olan yeni düzende kendisine daha farklı ve etkin bir rol biçtiğini göstermişti. Özellikle bölgenin en önemli aktörü hâline gelen Hafız Esad bir yandan uluslararası sisteme entegre olmaya çalışırken bir taraftan da tarihsel emellerini de devam ettirmeye çalışıyordu. Bu anlamda Lübnan ile imzalan anlaşma Suriye'nin belirlemiş olduğu yeni yöntem açısından da önemli bir örnek teşkil etmekteydi. Hafız Esad'ın iktidara geldiği andan itibaren sınıksız sarıldığı en önemli fikir Arapların birleşmesi olmuştu. Bu anlamda zihninde her zaman önemli bir yer tutan "Büyük Suriye" hayalini gerçekleştirmek için de büyük çaba sarf etmekteydi. Kendisini Arapların ve Büyük Suriye'nin lideri olarak gören Hafız Esad için Lübnan çok büyük önem taşıyordu. Tam bağımsız ve güçlü bir Lübnan Hafız Esad için büyük bir tehlikeydi. Bu nedenle Suriye'nin Lübnan üzerindeki nüfuzunu her daim koruması ve oradaki en güçlü aktör olması gerekiyordu. Nitekim 1991 yılındaki anlaşmayla da bu durum büyük ölçüde sağlanmış oldu. Anlaşma sayesinde Lübnan'daki Suriye hâkimiyeti meşrulaşmış oldu ve bu tarihten itibaren Lübnan; atamalardan seçimlere, iç siyasetten dış siyasete kadar her konuda Suriye'nin tavrına göre hareket etmeye başladı.²³⁴ Böylece Lübnan tamamıyla Suriye'nin hareket alanı içine girmiş bulunuyordu.

Taif Anlaşması ile başlayan süreçte Suriye'nin, Lübnan'dan kademeli olarak geri çekilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu anlaşma ve sonrasındaki iş birliği ve dayanışma anlaşması iki ayrı devletin birbirleriyle karşılıklı olarak ortak girişimleri olarak gözükmeyle beraber aslında Suriye'nin çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. Suriye'nin Lübnan'daki iç savaş esnasında yerleştirmiş olduğu askeri varlığını yeniden şekillenmekte olan dünya siyaseti içinde devam ettirmesi çok mümkün görünmüyordu. Bu bağlamda Suriye, çıkar algısında yapısal değil ama yöntemsel bir değişiklik gerçekleştirerek Lübnan'daki nüfuzunu tehlikeye sokmadan daha da artırabilmiştir. Suriye'nin Lübnan'a yönelik kardeşçe tavrı göz önüne alındığında Lübnan'ın bağımsız bir devlet olarak gerektiğinde dilediği gibi karar alabileceği imajını oluşturmaktadır. Bununla birlikte imzalanan anlaşma ile Lübnan'ın her yönden eli bağlanmış ve Suriye eksenine sokulmuştur. Bununla birlikte Hafız Esad'ın vermiş olduğu mesajlar ise bu durumun meşruiyetini sağlamaya çalışmıştır. Nitekim anlaşmanın ardından yaptığı açıklamada Hafız Esad şöyle demişti:

²³⁴ Kor, *age*, 131-132.

“Suriye ve Lübnan arasında olan her ne varsa bunu biz meydana getirmedi. Bunu Allah bize ihsan etti. Aynı tarih, aynı coğrafya ve aynı kan. Bu nedenle biz bugün iki devlet arasında ortak değerler inşa ediyoruz. Unutulmaması gereken hayati bir hakikat var ki; bizim varlığımızın aynı siyasi entite ya da bağımsız iki farklı entite içinde yaşamaya bağlı olmadığıdır. Kardeşler aynı ev içinde de yaşasalar farklı evlerde de yaşasalar yine kardeşirler. ... Tarihin de gösterdiği gibi biz tek bir milletiz. Bu geçmişte de böyleydi bugün de bize bu gerçeğin gölgesi altındayız. Tek bir devlet ya da iki farklı bağımsız devlet olmamız hiçbir şeyi değiştirmez.”²³⁵

Hafız Esad’ın da açıklamasında görüldüğü üzere Lübnan’ın bağımsızlığına yönelik bir vurgunun olmasının yanı sıra aynı zamanda bu açıklamanın Lübnanlı ve Suriyelilerin sahip olduğu ortak değerler nedeniyle Lübnan’ın Suriye’nin bir parçası olduğunun bir başka ifade şekli olduğu da açıkça görülmektedir.

Suriye’nin Lübnan’a yönelik izlemiş olduğu bu siyaset ABD tarafından oldukça memnuniyetle karşılanmıştı. ABD Dışişleri Sözcüsü Richard Boucher anlaşma ile ilgili olarak bu anlaşmanın Taif Anlaşması’nda planlanan icraatlardan birisi olduğunu ve Lübnan yönetiminin otoritesini genişletecek ve ülke içinde egemenliğin ve birliğin tesisini sağlayacak bir adım olduğunu ifade etmişti.²³⁶ Görüldüğü üzere Suriye’nin Lübnan’a yönelik yeni stratejisi bir taraftan ülke içindeki konumunu kuvvetlendirirken bir taraftan da uluslararası arenadaki imajını olumsuz etkilemiyordu.

Anlaşmadan birkaç gün sonra Suriye Dışişleri Bakanı Faruk eş-Şar’a’ya bu anlaşmanın Lübnan’la birleşmenin bir adımı mı olduğu sorulduğunda verdiği cevap ise Suriye’nin Lübnan’a nasıl bir bakış açısına sahip olduğunu açık bir şekilde göstermekteydi. Eş-Şar’a, yöneltilen soruya verdiği cevapta Lübnan’ın sahip olduğu özel şartlar ve onu kuşatan nedenler yüzünden Suriye’nin birlik tesisine gireceği en son devlet olarak kalacağını ama bunun da Suriye’nin Lübnan ile birleşmek istemediği anlamına gelemeyeceğini ifade etti.²³⁷ Bu açıklama Suriye’nin her ne kadar Lübnan ile birleşmeyi göze alamasa da Büyük Suriye’yi tesis etme açısından en büyük arzularından birisi olduğunun deliliydi.

²³⁵ Aktaran: Halid Muhammed Huseyin, *age*, s. 219.

²³⁶ Aktaran: *el-Hurub ves-Selam fiş-Şarki’l Evsat. Hafız el-Esed vet’Tahaddiyyat es-Selase: Lübnan, Filistin, el-Halic*, Lucien Bitterlin, Ter. Muhammed Arab Fasıla, (Dimeşk: Dar Tılas, 1998), 545.

²³⁷ Aktaran: *age*, 549.

Suriye ve Lübnan arasındaki anlaşmanın Suriye için en önemli boyutlarından birisi dış politika ayağı olurken bir diğeri de ekonomi olmuştur. Anlaşma metnin de dış politikayla ilgili bölüm çeşitli alt başlıklardan oluşturulmuş ve bu arada iki devletin ortak çıkarların için birlikteliğine, dış tehditlere karşı güvenliğin ortak bir şekilde tesisine, Arap dünyasıyla ve dış dünya ile ilişkilerde koordineli hareket edilmesine yönelik hedefler konulmuştur.²³⁸ Buna ek olarak aynı metinde ekonomik olarak da iki devletin birbirine yönelik ticari faaliyetlerinde her türlü kolaylığın sağlanacağı, tarım, sanayi, taşımacılık, iletişim gibi alanlarda da desteklerin olacağı ifade edilmişti. Bu bağlamda anlaşmanın iki ülke ekonomik faaliyetleriyle ilgili kısmını Suriye'nin iş birliği yoluyla Lübnan ekonomisini kendisine entegre etmesi olarak da okumak mümkün olmaktadır.²³⁹ Dış politikada Suriye'nin kendi güvenliğini hesaba katarak geliştirmeye çalıştığı iş birliği ve ekonomik anlamda da Lübnan'dan ziyade Suriye ekonomisinin açılım sağlamasının ve uluslararası ekonomik sisteme bütünleşmeyi hedeflenmesi bu anlaşmanın Suriye'nin çıkarlarına doğrudan hizmet ettiğini göstermektedir.

Suriye'nin Lübnan'a yönelik siyasetinde şüphesiz en önemli etkenlerden bir tanesi Lübnan içinde hareket edilen gruplar ve isimler olmuştur. Bu anlamda Lübnan'da 1992 yılında gerçekleştirilen seçimler büyük önem taşımaktadır. Suriye ile birlikte hareket eden Salim el-Has seçimleri kaybetmiş ve Refik Hariri büyük bir çoğunlukla seçimleri kazanmıştı. Bu bağlamda Lübnan'da Suriye muhaliflerinin seçimi kazandığı ve Suriye'nin hezimete uğradığı yönünde bir durum ortaya çıkmakla birlikte 1992-1998 yılları arasında yönetimini sürdüren Hariri'nin Suriye'den tamamen bağımsız bir şekilde bunu yaptığı da düşünülmemelidir.²⁴⁰ Her ne kadar Suriye Lübnan'da oluşan yeni yapıdan rahatsız olsa ve Refik Hariri'nin Lübnan'da oluşturduğu dalga Suriye'yi zor bir durumda bırakmış olsa da Hafız Esad'ın inşa ettiği Lübnan'a yönelik nüfuz politikası kolay bir şekilde yıkılacak gibi de değildi.

Suriye dış politikasının en önemli başlıklarından birisi olan Lübnan ile ilişkiler ya da bir başka deyişle Lübnan'a nüfuz politikası 1976 yılından itibaren Suriye'nin Lübnan'a askeri gücü ile müdahale etmesinin ardından pekişmeye başlamıştı. İlerleyen dönemlerde Lübnan üzerindeki etkinliğini daha da artıran Suriye Lübnan

²³⁸ Özel Belge, **Muaahede el-Uhuvve ve't Teaavun ve't Tensik beyne el-Cumhuriyye el-Arabiyye es-Suriye ve'l Cumhuriyye el-Lübnaniyye**, el-Meclis el-Eğla es-Suri el-Lübnani, 1991, 1-2.

²³⁹ Nasrallah, **age**, 136.

²⁴⁰ Alkan, **age**, 311.

içinde ciddi bir muhalefetle karşı karşıya olmakla beraber Hafız Esad'ın Lübnan'daki farklı etnik ve dini gruplardan yararlanmaya yönelik iyi siyaseti sayesinde Suriye, Lübnan'da kalmayı başarabilmiştir. Taif Anlaşması sayesinde Lübnan üzerindeki siyasi etkinliğini daha da artıran Suriye, 1991 yılında imzalan iki ülke arasındaki “Kardeşlik, Dayanışma ve Koordinasyon Anlaşması” ile Lübnan'ı kendisine her alanda bağımlı kılmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Suriye Lübnan'ın varlığını tanıyor gibi gözüktse de sadece ulusal çıkarı doğrultusunda yöntemsel bir değişikliğe giderek Lübnan'ı daha meşru bir alanda çevreleme politikası izlemiştir. Böylece Sovyetler Birliği'nin oluşan yeni küresel denklemde bölgesel ve küresel güçlerin tepkisini çekmeden Lübnan'ı bir bakıma kendi sınırları içine almıştır. Lübnan'ın hareket alanını oldukça kısıtlayan Suriye'nin bu tavrı ilerleyen dönemde Suriye için oldukça sıkıntılar meydana getirmiştir. Refik Hariri ile başlayan yeni süreçte Lübnan, Suriye'den bağımsız hareket etme noktasında daha aktif olmaya çalışmıştır. Hafız Esad'ın Lübnan ile yaptığı anlaşma ile Lübnan üzerinde kendisine oluşturduğu geniş alan ilerleyen yıllarda daralmış ve 2000 Mayıs'ında İsrail'in Lübnan'daki askeri varlığını geri çekmesiyle beraber Suriye sıkıntılı bir döneme girmiştir. İsrail askerlerinin Lübnan'dan geri çekilmesinin ardından Suriye'nin Lübnan askeri varlığını devam ettirmesinin hiçbir meşru dayanağı kalmamıştı. 2000 yılının Haziran ayında ise Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölümüyle birlikte Suriye ve Lübnan ilişkilerinde yeni ve köklü değişikliklerin olacağı bir dönemin kapısı aralanmıştır.

5. YENİ LİDER ve SURİYE DIŞ POLİTİKASINDA ULUSAL ÇIKAR: 2000–2010

5.1. 2003 Irak İşgali

5.1.1. Suriye’de Yeni Dönem

Hafız Esad gibi güçlü bir figürün ardından Suriye’de başkanlık koltuğuna oturan Beşar Esad, iktidara geldiği andan itibaren değişim yönünde sinyaller vermeye başlamıştır. Suriye uzmanı Eyal Zisser’e göre Beşar Esad, Suriye’nin oldukça sıkıntılı dönemlerden geçtiği ve önemli yol ayrımlarında olduğu bir süreçte iktidara gelmiştir.²⁴¹ Bu nedenle Beşar Esad için farklı eğilimlerde bulunmak bir zorunluluk hâline de gelmiştir. Aynı zamanda, yeni dönemde nasıl bir Suriye inşa edileceği ve yeni başkanın babasının izinden olup olmayacağı Beşar Esad’ın iktidarının ilk yıllarında cevap aranmaya çalışılan başlıca sorulardandı. Bu anlamda Esad, iktidara geldiği andan itibaren sadece kendi halkı tarafından değil bölgesel ve küresel güçler tarafından da oldukça yakından takip edilmiştir. Çünkü 11 Eylül saldırıları sonrasında yeniden şekillenmeye başlayan küresel sistem içinde Orta Doğu’nun en önemli aktörlerinden birisi olan Suriye’nin kilit bir role sahip olması, devlet başkanı Esad’ın politikalarının yakından izlenmesinin en önemli gerekçesidir.

Esad’ın görevi devraldıktan sonra yaptığı açıklamalar ve açılım sinyalleri Suriye’nin siyasi ve iktisadi özgürleşmenin arifesinde olduğu yönünde ümitlerin doğmasına neden oldu.²⁴² Bu bağlamda hem Suriye içinde hem de dışında yeni yönetimin ülke için bir bahar etkisi oluşturacağı yönünde beklentiler arttı. Batıda tıp eğitimi almış ve Batıyı yakından tanıyan ve yenilikçi bir imaj sahibi olan Beşar Esad’dan bu beklentilerin ortaya çıkması gayet doğaldı. “Şam Baharı” olarak adlandırılan bu yeni süreçte Esad’ın açılım yönündeki mesajları özellikle dış politikada yeni bir dönemin başladığının göstergesi olarak nitelendirilmekteydi. Bununla birlikte Hafız Esad’ın

²⁴¹ Eyal Zisser, 2004, 239.

²⁴² Alan George, *Syria: Neither Bread Nor Freedom*, (London: Zed Boks, 2003), 31.

kadrosunun hâlâ yönetimde çok etkin olması ve rejimin yaşlı generallerinin değişim ve açılım taraftarı olmaması²⁴³ Suriye’de yeni dönemde önemli açılımlar gerçekleştirmesine önemli ölçüde engel oldu. Buna ek olarak göz ardı edilmemesi gereken en önemli husus da şüphesiz değişim taleplerinin ekonomik ve toplumsal yapı ya da dış politika yönünde olmasıdır. Beşar Esad iktidarının ilk yıllarında Suriye’nin siyasi yapısına dair reformlar yönünde ciddi adımların atılmaması Suriye’nin önceki dönemlerden farklı olamayacağını göstermekteydi.²⁴⁴ Eski kadronun tüm direnişine rağmen Beşar Esad siyasi yapıda köklü değişiklikler gerçekleştiremeye bile dış politikada yeni açılım politikalarını benimseyerek hızlı bir şekilde uygulamaya başladı. Özellikle Batı dünyası ile yakınlaşmaya başlayan Suriye ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda önceki dönemlerde sorunlar yaşadığı birçok devletle yeni bir sayfa açarak Beşar Esad’ın iktidarının daha ilk yılında güçlü ilişkiler inşa etmeye başladı.²⁴⁵

Suriye’nin siyasi ve ekonomik anlamda küresel sisteme entegre olma yönündeki isteği Beşar Esad’ın yeni politikalar geliştirmesini ve özellikle Batı ile daha yakın ilişkiler kurmasını zorunlu kılıyordu. Hafız Esad’ın Batı ile olan görece mesafeli ilişkilerini Beşar Esad daha ileri götürmek arzusundaydı. İktidarın ilk günlerinde yaptığı açıklamalarla hem iç hem de dış politika da yeniliklerin meydana geleceği belirtilmekteydi. Beşar Esad’ın açıklamaları Suriye’nin üstleneceği bölgesel rolde de yeni çıkar algılarının oluşturulabileceği ve Suriye’nin bu doğrultuda politikalar izleyeceğini gösteriyordu. Devlet Başkanı seçilmesinin ardından çok kısa bir süre gerçekleşen Arap Zirvesi’nde Beşar Esad şeffaf, açılım yanlısı, insan haklarına saygılı ve uluslararası hukuka uygun hareket edilecek yeni bir siyaset anlayışına vurgu yapmış ve bu çerçevede bölge devletleriyle de maksimum ilişki gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmişti.²⁴⁶ Bu toplantıdan yaklaşık bir ay sonra gerçekleşen İslam Ülkeleri Zirvesi’nde de benzer vurgularda bulunduktan sonra daha fazla iş birliğinin altını çizmiş ve özellikle İsrail hususunda da taviz verilmemesi

²⁴³ Eyal Zisser, “Bashar Al-Asad: In or Out of the New World Order?”, **The Washington Quarterly**, c. 28, s. 3, (2005): 117.

²⁴⁴ Andres Strindberg, “Syria under Pressure”, **Journal of Palestine Studies**, c. 33, s. 4 (2004): 63-66.

²⁴⁵ Volker Perthes, “Syrian Regional Policy under Bashar al-Asad: Realignment or Economic Rationalization”, **Middle East Repert**, No. 220 (2001): 37-40.

²⁴⁶ Özel Belge, **Kelimet es-Seyyid er-Reis Beşar El-Esed fi el-Kimme el-Arabiyye Gayri Adiye**, 21 Tışrin el-Evvel 2000, Kahire. Kaynak: <http://www.sana.sy/ara/2/2000/10/21/pr-947.htm> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011).

gerektiğini vurgulamıştı.²⁴⁷ Görüldüğü üzere Beşar Esad yeni bir dönemin sinyallerini verirken bir taraftan da daha önce de belirtildiği gibi hem bölge devletleri hem de uluslararası güçler tarafından yakından izlenmekteydi. Özellikle Suriye'nin ABD ile ilişkileri yeni dönemin nasıl şekilleneceği ve Suriye'ni dış politikada hangi öncelikle ele alacağı hususunda önemli bir gösterge olacaktı.

5.1.2. İşgal Öncesi Suriye-ABD İlişkileri

Hafız Esad dönemi Suriye dış politikası üçüncü dünya ülkelerinin genelinde olduğu gibi pragmatik ve güvenlik eksenli bir anlayışa sahipti. Ulusal çıkar algısının daha çok realist eğilimlerle belirlendiği ve çoğunlukla rejimin sürekliliğinin hedeflendiği bir bağlamda oluşturulduğu dış politika anlayışı Hafız Esad'ın aynı aktörler karşısında farklı zamanlarda farklı siyasetler izleyebilmesine olanak sağlamıştı. Birbirinden farklı siyasi kartların dış politika anlayışının merkezine oturduğu Suriye'de Hafız Esad, elindeki kartları kullanarak bir denge politikası oluşturmuş ve sahip olduğu karizma sayesinde de Orta Doğu'nun en önemli figürlerinden biri olmuştu. ABD ile olan ilişkilerinde de her zaman dikkatli bir tavır sergilemiş ve rejimin güvenliğini tehlikeye sokacak adımlar atmaktan uzak durmuştu. Her ne kadar Sovyet Bloğuna yakın bir çizgi de yer alsa da hiçbir zaman kendisi o bloğun tam bir mensubu olarak nitelendirmemişti. Zaman zaman anti-Amerikancı bir söyleme sahip olmakla birlikte özellikle 1991 yılındaki Körfez Savaşı esnasında ABD'nin yanında yer alarak Suriye-ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası gerçekleştirmişti. Babasının ardından koltuğa geçen Beşar Esad'ın ise dış politikada izleyeceği rota Suriye'nin yeni dönemde uluslararası alandaki konumu belirleyecek en önemli husustu. Bu anlamda Beşar Esad'ın ABD ile ilişkileri nasıl bir Suriye inşa edeceğinin de ipuçlarını verecekti.

Suriye dış politikası genel olarak rejimin çıkarları doğrultusunda kesinlik, ihtiyatlı olma ve dinginlik üzerine şekillenmiştir.²⁴⁸ Bu bağlamda Beşar Esad'ın izleyeceği dış politikada bu formların dışında bir tavır sergilemesi mümkün görünmemektedir. Nitekim George W. Bush'un 2000 yılında ABD Başkanı seçilmesinin ardından izlenen ilk siyaset öncelikli olarak yeni yönetime karşı ihtiyatlı olma şeklinde

²⁴⁷ Özel Belge, **Kelimet es-Seyyid er-Reis Beşar El-Esed fi Kimmeti ed-Düvel el-İslamiyye**, 13 Tışrin Es-Sani 2000, Doha. Kaynak: <http://www.sana.sy/ara/2/2000/11/13/pr-948.htm> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011).

²⁴⁸ Eyal Zisser, "Syria's Diplomatic Comeback: What Next?", **Mediterranean Politics**, c.14, s.1, (2009): 112.

meydana gelmişti. Bush'un seçilmesinin ardından Suriye kanadı tebrik mesajı iletmış ve yeni seçimlerden memnun olduklarını ifade ederek yeni başkan Bush'un Bill Clinton gibi İsrail lobisinin etkisinde kalmayacağını ve Suriye ile ilgili daha olumlu bir yaklaşıma sahip olacağını temenni etmişlerdi.²⁴⁹ Buna ek olarak her iki liderin de babalarının aynı dönemde devlet başkanı olduğu ve iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli bir ivme kazandığı düşünülürse oğul başkanlar bu dönemde Suriye ve ABD arasındaki ilişkilerin nasıl şekilleneceği önemli bir merak konusuydu.

Suriye ile ABD arasındaki ilişkilerde 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a gerçekleştirilen saldırılar sonrası önemli bir yakınlaşma kaydetti. 11 Eylül saldırısı sonrası başlatılan "teröre karşı küresel mücadele" bağlamında Beşar Esad'ın ABD'yi desteklemesi ve özellikle el-Kaide ile mücadele de ABD ile birlikte olacağını beyan etmesi ABD'li yetkilileri memnun etmiş ve hatta ABD Başkanı Bush, Esad'ı telefonla arayarak desteğinden ötürü teşekkür etmişti.²⁵⁰ Bu yakınlaşma iki ülke ilişkilerinde önemli bir gelişmeye delalet etse de bu durumun nasıl sonuçlanacağı kestirilemiyordu. Hafız Esad dönemine baktığımızda Suriye'nin ABD ile olan ilişkilerinde diyalogu elden bırakmadığı ve iletişim kanallarını her daim açık bıraktığı görülmekteydi.²⁵¹ Bununla birlikte Beşar Esad'ın dış politika da aynı anlayışı benimseyeceği noktasında henüz önemli belirtiler bulunmamaktaydı. Teröre karşı verilen mücadele de Beşar Esad'ın ABD ile birlikte hareket etmesinin en önemli nedeni şüphesiz el-Kaide bağlamında düşünüldüğünde bu örgütün Suriye'ye verebileceği zararı önlemek içindi. Bu anlamda Suriye'nin desteği ABD ile müttefik olma arzusu çerçevesinde değil el-Kaide gibi rejim için büyük tehlike oluşturabilecek bir grubun ortadan kaldırılmasına yönelik ve tamamıyla rejimin çıkarlarını gözetken bir adım olarak okunması gerekmektedir.

Beşar Esad'ın dış politikada açılım yanlısı ve küresel sisteme daha çok entegre olma arzusunun yanı sıra özellikle ABD ilişkilerinde daha temkinli olduğu görülmekteydi. Esad'ın dış politikada ABD ilişkilerde önceliğinin "karşılıklılık" ilkesi üzerine dayanması²⁵² Suriye'nin dış politika da ABD'nin tavrına göre bir hareket belirleyeceğinin de en önemli göstergesiydi. Her ne kadar iki ülke ilişkileri karşılıklı olarak iyi olsa bile Suriye'nin dış politikadaki diğer öncelikleri noktasında ABD'nin

²⁴⁹ Zisser, 2009, 108.

²⁵⁰ Zisser, 2005a, 123.

²⁵¹ Shmuel Bar, "Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview", **Comperative Strategy**, No: 25 (2006): 418.

²⁵² **age**, 418.

farklı bir siyaset izleyecek olması iki ülke ilişkilerinin bozulmasına da doğrudan sebep olabilirdi. Bu anlamda bu Beşar Esad'ın iktidarının ilk yıllarında ABD ile bir yakınlaşma olmakla birlikte bu durum Beşar Esad'ın küresel sisteme entegre olmasında karşısına ABD gibi büyük bir gücü almak istememesi ve terörle mücadele çerçevesinde de Suriye rejimine kökten zarar verebilecek potansiyele sahip el-Kaide'ye karşı sağlam bir ittifak kurma arzusundan kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte ABD'nin 2003 başlarında Irak'ı işgal etmesiyle birlikte Suriye ve ABD ilişkileri de farklı bir zemine doğru kaymaya başlamıştır.

5.1.3. Irak'ın İşgali ve Suriye-ABD ilişkilerine Etkisi

Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında dünya genelinde başlattığı 'teröre karşı savaş' çerçevesinde Afganistan'ın ardından gelen Irak'a müdahalesi Suriye açısından önemli bir dönüm noktası meydana getirdi. Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğu söylemi ve Irak Lideri Saddam Hüseyin'in küresel bir tehdit olarak nitelendirilmesiyle başlayan süreçte ABD, Irak'a yönelik saldırı başlatmış ve Irak'ı işgal etmişti. Suriye'nin bu süreçte izleyeceği siyaset hem Suriye'nin hem de bölgenin geleceği açısından büyük önem arz etmekteydi.

İşgalin başladığı andan itibaren Beşar Esad babasının izlediği siyasetin aksine ABD'nin karşısında yer aldı. Bilindiği üzere Hafız Esad, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaline karşı çıkmış ve bunu takip eden süreçte meydana gelen Körfez Savaşı esnasında ABD'nin yanında yer alarak koalisyon güçleri içine katılmıştı. Suriye halkının istememesine rağmen Hafız Esad'ın rejimin çıkarlarına uygun olması nedeniyle ABD ile birlikte olmuş ve Suriye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştı. İdeolojik nedenlerden ötürü uzun yıllardır Irak ile arasında sorunlar da böylece daha fazla artmıştı. Bununla birlikte Beşar Esad iktidarının daha ilk döneminde geçmişi telafi etmek istediği için Irak'a yönelik bir açılım başlatarak siyasi, diplomatik ve iktisadi tüm konularda sıkı bir iş birliği içine girmişti.²⁵³ Suriye ile Irak arasındaki buzların eridiği ve iş birliğinin arttığı bir dönemde ABD'nin başlatmış olduğu Irak'a yönelik saldırı Suriye tarafından hoş karşılanmamış ve Beşar Esad'ın eleştirilerine maruz kalmıştı. 1 Mart 2003 tarihinde Şarm el-Şeyh'de gerçekleşen 15. Olağan Arap Liderleri Zirvesi'nde Beşar Esad, Irak'ta yaşananlara vurgu yaparak Irak'ın tüm Arapların davası olduğunu ve birlikte direnişe destek

²⁵³ Perthes, **age**, 39.

vermeleri ve Irak'ın kurtulması için ellerinden geleni yapmaları gerektiğini ifade etmişti.²⁵⁴ Beşar Esad'ın bu açıklamaları Irak'a karşı başlatılan savaşta Suriye'nin ABD'ye karşı Körfez Savaşı'ndan farklı bir siyaset izleyeceğinin en önemli deliliydi.

Irak'ın ABD tarafından işgali Beşar Esad'ın dış politikadaki en önemli imtihanlarından birisini oluşturmaktaydı. Bu süreçte Beşar Esad seçimini Amerikan karşıtı grupta yer almaktan yana yapmış ve bu durum ABD'nin Suriye'yi büyük bir tehdit olarak görmesine de yol açtı.²⁵⁵ Suriye'nin Irak'tan yana tutumu ABD'yi rahatsız ederken aynı zamanda Beşar Esad'la ilgili geleceğe yönelik ümitlerin de oldukça zarar görmesine neden oldu. Hafız Esad'ın çıkarlarına uygun olduğu için Körfez Savaşı esnasında ABD'nin bulunduğu tarafta yer alması gibi bir durum beklenirken Beşar Esad, ABD karşıtı blokta yer alarak aynı zamanda ABD'yi destekleyen devletleri ABD'ye tavır almaya davet etmekteydi. İşgalin hızlı bir şekilde devam ettiği günlerde Beşar Esad, Suriye Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmasında tarihi bir dönemden geçtiklerini, Iraklı kardeşlerine destek olmaları ve Amerikan'ın bu saldırgan tavrından vazgeçmesi için gayret göstermeleri gerektiğini ve bunun tüm Arap halkları üzerine bir vazife olduğunu ifade etmekteydi.²⁵⁶

Hafız Esad'ın ABD ile olan ilişkilerinde karşı tarafın çıkarlarını ölçüp tarttıktan sonra kendi çıkarlarına yarayacak ve onları muhafaza edecek garantiyi aldıktan sonra ABD ile ilişkiler kurmaktaydı.²⁵⁷ Bununla birlikte Beşar Esad'ın çıkar algısı bazı hususlarda babasından farklılıklar göstermekteydi. Arap liderliğine oynayan Beşar Esad için Irak işgali önemli bir oluşturmaktaydı. Karşısına ABD gibi bir gücü almakla birlikte Orta Doğu'da babası gibi karizmatik ve etkin bir lider olabilmek için özellikle Arap halklarını etkileyecek bir retoriği kullanmaktaydı. Nitekim Beşar Esad, Irak'taki işgali karşısında ABD yanında olan Arapların düşmandan çok daha tehlikeli olduğunu ifade etmişti.²⁵⁸ Beşar Esad'ın Arap halklarını etkileyen ve bölgede etkinliğini daha da artıran bu açıklamaları ABD'yi rahatsız etmeye devam

²⁵⁴ Özel Belge, **Kelimet es-Seyyid er-Reis Beşar El-Esed f i el-Kımme el-Arabiyye el-Adiye el-Hamise Aşera**, 1 Azar 2003, Şarm el-Şeyh. Kaynak: <http://www.sana.sy/ara/2/2003/03/01/pr-946.htm> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011).

²⁵⁵ Eyal Zisser, "Syria and The War in Iraq", **Middle East Review of International Affairs**, c. 7, s. 2 (2003): 44.

²⁵⁶ Özel Belge, **Kelimet es-Seyyid er-Reis Beşar el-Esed f i Celse Meclis eş-Sa'b**, 10 Azar 2003, Dimeşk. Kaynak: <http://www.sana.sy/ara/2/2003/03/10/pr-938.htm> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011).

²⁵⁷ Dennis Ross, "U.S. Policy toward a Weak Assad", **The Washington Quarterly**, c. 28, s. 3 (2005): 90.

²⁵⁸ Eyal Zisser, "Syria and the United States: Bad Habits Die Hard", **Middle East Quarterly**, c. 10, s. 3 (2003): 34.

etmişti. ABD nezdinde anlaşılan durum ise Beşar Esad'ın kendi çıkarlarına uygun olmayan hiçbir konuda ABD'nin yanında yer almayacağı ve bir nevi baş belası olmaya devam edeceği olmuştu.²⁵⁹

Suriye'nin bu tavrı ve ABD'nin Suriye'yi Irak'taki gruplara destek vermekle ve Iraklı liderleri ülkeye girişine izin vermekle suçlamasından ötürü iki ülke arasındaki gerilimler artmaya başladı.²⁶⁰ ABD'nin Suriye'ye yönelik sert tavrıyla birlikte teröre destek vermesi gerekçesiyle ekonomik yaptırımlar uygulama kararı aldı. Bu karara göre Suriye'ye her türlü ekonomik yaptırım uygulanacak, Suriye'deki Amerikan şirketlerine herhangi bir yardım yapılmayacak, ABD'deki Suriyeli diplomatlara kısıtlamalar getirilecek, Suriye ile diplomatik ilişkiler en asgari düzeye indirilecek ve gıda ile ilaç dışındaki Amerikan mallarını Suriye'ye ihracı yasaklanacaktı.²⁶¹ Bu yaptırımların tamamı Suriye'yi köşeye sıkıştırarak özellikle Orta Doğu'da sahip olduğu etkinliği kırmak ve anti-Amerikancı söylemin önüne geçerek ABD'nin bölgedeki hareket alanı genişletmekti.²⁶²

ABD'nin Suriye'ye uyguladığı yaptırımlar sayesinde Suriye'nin etkinliğini kırmayı hedeflemekteydi. Böylece Suriye'nin bölgedeki nüfuzu azalacak, Suriye'nin başını çektiği Arapçılık düşüncesiyle harekete edilmeyecek, kitle imha silahlarına sahip olduğu düşünülen Suriye'nin zararsız hâle gelmesi sağlanacak ABD'nin Irak'taki varlığı güçlenirken direniş gruplarına yapılan desteğin önüne geçilecekti.²⁶³ Yaptırımlar karşısında ise Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad yeni arayışlar içerisine de girmeye başlamıştı. Bu anlamda bir taraftan da Avrupa Birliği ile ilişkileri kurmaya ve anlaşmalar yapmaya çalışan Beşar Esad böylece yaptırımların olumsuz etkisini de azaltmayı amaçlıyordu.²⁶⁴ Suriye'ye uygulanan bu yaptırımlarla ABD, hem Suriye'ye hem de Suriye'nin desteklemiş olduğu Hamas, Hizbullah ve İslami Cihad gibi örgütlere de mesaj vererek onların etkisini zayıflatmaya çalışıyordu.²⁶⁵

²⁵⁹ Bar, **age**, 419.

²⁶⁰ Zisser, **2005a**, 124.

²⁶¹ Özel Belge, **Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Restoration Act of 2003**, Public Law 108- 175, 12 December 2003.

²⁶² Şahir İsmail eş-Şahir, *Evleviyyat es-Siyase el-Hariciyye el-Amerikiyye Ba'de Ehdas 11 Eylul 2001*, el-Hey'e el-Amme es-Suriye li'l Kitab: Dimeşk, 2009, 281–284.

²⁶³ Münir El-Hameş, "Hıyarat el-Islah fi Suriye: Beyne ed-Dugut el-Hariciyye ve'd Darurat ed-Dahiliyye", *Silsile Evrak Şehriye li'l Merkez el-Arabi li'd Dirasat el-İstrateciyye*, Dimeşk, 2005, 22–23.

²⁶⁴ Ross, **age**, 93.

²⁶⁵ Nasır Kandil, *Hurub Kebira fi Şark Evsat Sagir*, (Beyrut: Dar el-Hilal, 2006), 117.

Beşar Esad'ın Irak işgali karşısında izlediği politika Hafız Esad'inkinden çok farklı olmakla birlikte kendi çıkarlarına uygun olarak devam etmekteydi. Körfez Savaşı esnasında Hafız Esad, Irak'ın karşısında yer almış ve ABD'yi desteklemişti. Körfez Savaşı'nın olduğu dönemde ABD'nin uluslararası sistemde yegâne güç olduğu ve birçok Arap devletinin de ABD'den yana olduğu düşünüldüğünde bu durum garip kaçmamaktadır. Bununla birlikte ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgali esnasında Suriye'nin başında Hafız Esad gibi askeri gelenekten geldiği için güçlü ve otoriter bir karizmaya sahip bir lider bulunmamaktaydı. Aksine devletin başında Batı'da eğitim almış ve Suriye'ye neler kazandıracağı ve babasının izinden giden bir taklitçi mi olacağı yoksa özgün bir siyaset izleyen bir lider mi olacağı merakla beklenen birisi vardı. Bu nedenle Beşar Esad hem kendi halkı nezdinde yerini ve güvenilirliği sağlamlaştırmak hem de bölgedeki halkların gözünde önemli bir yere gelmek için Irak savaşı esnasında ABD karşıtı bir politika izlemekten geri kalmadı. Görünürde özellikle uygulanan yaptırımlarla Suriye'nin iktisadi anlamda zora girmesi ülke çıkarlarına ters gibi gözükse de bu izlemiş olduğu politika sayesinde Beşar Esad bölgede güçlü bir figür olmaya aday olduğu ortaya koymuştur. Ayrıca başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere dünyanın diğer bölgeleri ile de yakın ilişkiler geliştirerek süreci en az hasarla kapatmayı denemiştir.

Beşar Esad bir yandan ABD karşıtı bir politika izlerken aynı zamanda temkinli olmaya gayret etmiştir. Eyal Zisser'in tabiriyle Suriye, ABD ile kedi fare ilişkisi geliştirmiş²⁶⁶ ve kaçamak politikalar üretmeye devam etmiştir. Irak savaşı esnasında tüm Arap halklarını ABD'ye karşı durmaya ve Irak halkının yanında yer alarak direnişe destek olmaya çağıran Beşar Esad özellikle işgalin ilerleyen zamanlarında hem ABD'yi daha fazla ürkütmemek için ABD'ye yakınlaşma sinyali vermiş hem de Arap halkları nezdinde ki konumuna da zarar vermemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Suriye-Irak sınırına daha fazla asker yığarak Irak'tan "teröristlerin" ülkeye girişine izin verilmeyeceğini ve aynı zamanda Irak halkının seçtiği meşru hükümet kurulana kadar da ABD tarafında kurulan geçici hükümetle de iş birliğine hazır olduğunu ilan etmiştir.²⁶⁷ Bu durum çelişkili gibi gözükmeyle beraber Suriye dış politikasının önceliklerine ve rejimin güvenliğine göre hareket alanı oluşturulan bir yapıda oldukça normal karşılanması gereken bir durumdur.

²⁶⁶ Zisser, 2005a, 124.

²⁶⁷ Zisser, 2005a, 124.

2003 yılındaki Irak işgaliyle başlayan süreç Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasının en hayati dönemlerinden birisi olmuştur. Hafız Esad'ın ABD'ye yönelik izlemiş olduğu siyasetten çok farklı bir yol izlerken Beşar Esad'ın dikkat ettiği en önemli husus Suriye dış politikasının temel unsurlarını tamamen göz ardı etmemek olmuştur. Süreç boyunca ABD karşıtı bir retoriğe sahip olmakla birlikte ihtiyatlı ve pasif bir politika benimsenmiş ve rejimin çıkarları göz önünde tutulmuştur. Beşar Esad'ın daha başkanlığının ilk yıllarında karşılaşmış olduğu bu önemli imtihan Suriye'nin dış politikasının temel parametrelerinde büyük farklılıkların meydana gelmeyeceği bununla birlikte yöntemsel bazı değişikliklerin olabileceğini göstermiştir. Irak savaşı üzerinden ABD ile ilişkiler ele alınıp Hafız Esad dönemiyle kıyaslandığında Beşar Esad'ın babasında daha farklı bir şekilde ABD'ye ve ABD'nin tehdit olarak gördüğü gruplara yaklaşımında farklılıkların olduğu gözlemlense de bunun Suriye dış politikasına yansımaları yine rejimin güvenliği ekseninde olmasıdır. Bu süreçte Beşar Esad ABD karşıtı retoriği sayesinde uluslararası sistemdeki ABD karşıtı güçlerin nezdinde itibarını artırırken kendi halkı ve tüm Arap halkaları nezdinde de meşruiyetini güçlendirmiştir. Avrupa Birliği ile ekonomik ilişkiler üzerinden yeni bir kapı aralamayı da ihmal etmeyerek Batı karşıtı bir rejim imajı vermekten de sakınmıştır. Aynı şekilde ABD ile ilişkilerinde de Suriye'nin çıkarlarına uygun olduğu müddetçe ABD ile birlikte olabileceği ama Suriye'nin hassas konularına olumsuz müdahalelerde ise muhalif bir politika izleneceği açık bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır.

5.2. Hariri Suikastı

5.2.1. Suikasta Giden Süreç

Suriye ve Lübnan arasındaki ilişki iki bağımsız devletin karşılıklı olarak geliştirdiği diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkilerin ötesinde Suriye'nin doğrudan yönlendiriciliği üzerinden inşa edilen bir ilişki formuna sahipti. Suriye'nin Lübnan'ı kendi parçası olarak görmesi ve Lübnan'ın iç işlerine müdahale etmeyi normal bir durum olarak algılaması Lübnan'ın Suriye'den bağımsız bir yapı teşkil etmesini engellemiştir. 1976 yılında Suriye'nin girişimleriyle sona erdirilen Lübnan iç savaşının akabinde Suriye birliklerinin Lübnan'a yerleşmesi bu ülke üzerindeki Suriye etkisini daha da artırmıştı. Lübnan gibi farklı etnik ve dini grupların çok sayıda yer aldığı bir ülkede Suriye'nin gütmüş olduğu denge politikası Esad

yönetiminin çıkarları doğrultusunda şekillenmekteydi. Farklı zamanlarda farklı gruplarla ilişkiler geliştirmeye çalışan Hafız Esad bu sayede Lübnan'daki etkinliğini daimi kılmayı başarmakta ve olası muhalefeti de Lübnan içindeki dengeler sayesinde engellemekteydi.

1989 yılındaki Taif Anlaşması'nın ardından Lübnan'daki etkinliğini daha da artıran Suriye 1991 yılında imzalanan Kardeşlik, Dayanışma ve Koordinasyon Anlaşması ile Lübnan üzerindeki nüfuzunu genişleterek çıkarları doğrultusunda ülke siyasetini belirlemeye başlamıştı. Lübnan'ı yönetecek olan kesimin belirlenmesi ve seçimlerin gerçekleşmesinde Suriye çok geniş etki alanına sahipti.²⁶⁸ 1992 yılında Refik Hariri'nin Lübnan Başbakanı olmasının ardından Suriye'ye karşı Lübnan içindeki muhalefet biraz daha güç kazanmaya başlamıştı. Bu durum gerek Hariri'nin hem siyasi ve etnik konumundan hem de Hafız Esad'ın "Kardeşlik, Koordinasyon ve Dayanışma Anlaşması" sonucu Lübnan'a yönelik siyasetinde çıkarları doğrultusunda bazı istisnalara müsaade etmesinden kaynaklanmaktaydı.²⁶⁹ Bu nedenle Hafız Esad Lübnan'da küçük bir muhalefetin varlığını sürdürmesini çıkarları doğrultusunda daha uygun görmekte ve böylece onları daha rahat kontrol edebilmekteydi.

Lübnan içindeki siyasilerin Hafız Esad'a karşı bağımlı olmalarının en önemli nedeni şüphesiz korkudan kaynaklanmaktaydı. Esad'ın Lübnanlı liderlere nazaran çok daha güçlü bir yapıya sahip olması, Suriye'nin Lübnan'a nispetle çok güçlü bir ordusunun olması ve Suriye askerinin Lübnan içinde yer alıyor olması Lübnanlı liderleri Hafız Esad'a boyun eğmeye mecbur bırakmaktaydı.²⁷⁰ Bu nedenle Lübnanlılar rahatsız olmakla birlikte Suriye'nin ülke üzerindeki hâkimiyetine boyun eğmek zorunda kalıyorlardı. 1990'ların ortasında Suriye'nin askeri alanda Lübnan askeriyle birlikte ülkeyi koruma siyaseti de hem Lübnan muhalefetine etkisini azaltmakta hem de ülke içindeki Esad'a sadık olan kesimin etkinliğini daha çok artırması için önemli bir manevraydı.²⁷¹ Bu bağlamda ülkenin güney kesiminin İsrail işgali altında olması ve İsrail askerinin bu bölgede yer alması Suriye'nin Lübnan'daki nüfuzunun da en önemli dayanağını oluşturmaktaydı.

²⁶⁸ Etienne Sakr (Abu Arz), "The Politics and Liberation of Lebanon", **Middle East Review of International Affairs**, c. 9, s. 4 (2005): 88.

²⁶⁹ **age**, 87.

²⁷⁰ Muhammed Fuad, "İgtiyal el-Hariri... Lugz Bila İcabe", **el-Ahram**, 8 Ağustos 2010.

²⁷¹ Bassel Salloukh, "Syria and Lebanon: A Brotherhood Transformed", **Middle East Report**, No: 236 (2005): 20.

2000 yılına gelindiğinde önce İsrail askerinin Lübnan topraklarından çekilmesi ve sonrasında da Hafız Esad'ın ölümünün gerçekleşmesiyle Suriye'nin Lübnan politikasının nasıl şekilleneceği önemli bir soru hâline gelmişti. Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad'ın göreve geldiği andan itibaren babasının çizgisini devam ettirip ettirmeyeceği ya da bölge siyasetinde nasıl bir rol üstleneceği Lübnan siyaseti üzerinden kolayca sınanabilecekti. Beşar Esad'ın göreve gelir gelmez verdiği değişim mesajlarının Suriye'nin geleneksel Lübnan siyaseti üzerinden ne kadar etkin olabileceği de ayrı bir öneme sahipti.

Lübnan'daki 2000 seçimlerinde Refik Hariri'nin büyük bir zafer kazanması²⁷² ve başbakanlık koltuğuna yeniden oturması Lübnan içinde de Suriye'ye karşı yeni bir yapının oluşacağını ilk işaretlerini vermekteydi. Lübnan'da iktidarın el değiştirmesi ve İsrail askerinin Lübnan topraklarından ayrılmış olması Suriye'yi oldukça rahatsız etmeye başlamıştı.²⁷³ Refik Hariri'nin Başbakanlık sürecinde Lübnan'ın gelişimi ve güçlenmesi yönündeki siyaseti de Suriye için ayrı bir rahatsızlık konusuydu. Bu süreçte Hariri Lübnan'ın kalkınması için önemli bir çaba sarf etmiş ve hem siyasi hem iktisadi hem de sosyal anlamda bir ıslah politikası başlatmıştı.²⁷⁴ Hariri'nin en önemli katkısı Lübnan'da yeni bir cereyan meydana getirmesi ve Lübnanlı kimliği üzerinden Lübnanlıları birleştirmeye çalışmasıydı. Farklı etnik ve dini gruplardan müteşekkil bir ülke olan Lübnan'da tek bir kimlik oluşturmaya çalışmak oldukça zor ve riskli bir siyasetti. Toplumun kendisini farklılıkları üzerinden inşa ettiği Lübnan'da Hariri'nin birleştirici siyaset izlemesi ve ülkenin Batıyla daha sıkı ilişkiler geliştirmesine büyük çaba göstermesi bir taraftan da Hariri karşıtı bir yapının da güçlenmesine neden olmaktaydı.

Suriye tarafının Lübnan'daki gelişmelerden rahatsız olmasının yanında Suriye askerinin Lübnan'da bulunmasının meşru bir dayanağının olmaması da Şam yönetimini zorlamaktaydı. Bu nedenle Beşar Esad iktidarının daha ilk yılında karşılaştığı Lübnan imtihanında geçmişin aksine bazı değişiklikler yapmak

²⁷² 1992 yılında Lübnan başbakanı olan Refik Hariri 1998 yılında yolsuzluk suçlamaları nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Başbakanlığı döneminde Hafız Esad'a karşı ciddi bir muhalefet sergileyememiş olmakla beraber Hariri'nin Esad'ı rahatsız ettiği gerçektir. Bu nedenle Esad'ın ardından Hariri'nin görevinden yolsuzluk nedeniyle ayrılmış olmasına rağmen Lübnan'da iktidarı yeniden ele geçirmesi Lübnanlıların Şam yönetimine karşı bir tepkisi olarak da nitelendirilebilir.

²⁷³ Volker Perthes, "Syrian Regional Policy under Bashar al-Asad: Realignment or Economic Rationalization", **Middle East Report**, No: 220 (2001): 41.

²⁷⁴ Jurgen Cain Külbel, **İgtiyal el-Hariri: Edile Mahfiyye**, Ter: Hani Salih ve Kamil İsmail, (Dimeşk: Dar el-Ra'y, 2006), 13.

zorundaydı. Nitekim 2001 Haziran'ında Suriye birlikleri Lübnan topraklarından kısmen çekilmeye başladı.²⁷⁵ Böylece Suriye hem zaman kazanmaya çalışmakta hem de uluslararası arenada kendisine meşru bir zemin oluşturmayı amaçlamaktaydı. Refik Hariri'nin Suriye ve Lübnan ilişkilerini yeni bir zemine oturtma isteği Şam yönetimi tarafından kısmen desteklenmekle birlikte bu durumun verdiği rahatsızlık da açıkça gözlemlenmekteydi.²⁷⁶ Hariri'nin Suriye'nin dediklerini yapmaması ve Batı eksenli yeni bir siyaset mekanizması oluşturması Suriye'nin nüfuzunu Lübnan içinde kırmaktaydı.²⁷⁷ Suriye'nin geleneksel dış politika parametrelerine ve çıkar algısına ters düşen bu durum Şam yönetiminin Lübnan üzerinde yeni bir siyaset gündemi oluşturmasını ve yeni dengeler ışığında yeni bir politika benimsemesini zorunlu kılmaktaydı.

Lübnan'ın Suriye'nin çıkarları için hayati bir role sahip olduğu göz önüne alındığında Şam yönetiminin Lübnan'dan kolaylıkla vazgeçmeyeceği görülmekteydi. Lübnan gerek ülke içinde konuşlanmış olan Suriye askeri için gerek Lübnan'daki ekonomik serbestlikten yararlanmak isteyen Suriyeli yatırımcılar için gerekse Lübnan'da çalışan binlerce Suriyeli için önemli bir kazanç kapısıydı.²⁷⁸ Bu nedenle Lübnan'daki Suriye etkinliğinin azalması Suriye'nin sadece siyasi çıkarları açısından değil aynı zaman ekonomik çıkarları açısından da büyük bir sorun meydana getirecekti.

Hariri'nin izlediği siyasetle Lübnan'daki nüfuzu zarar görmeye başlayan Suriye için önemli bir sorun da 2 Eylül 2004 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Lübnan ile ilgili karar oldu. Güvenlik Konseyi'nin 1559 sayılı kararında Lübnan'daki tüm yabancı güçlerin ülkeyi terk etmesi, Lübnan Hükümetinin ülkenin kontrolünü tamamen ele alması ve ülkede serbest ve açık bir seçim sürecinin sağlanması yönünde talepler ifade edilmekteydi.²⁷⁹ Güvenlik Konseyi'nin bu kararıyla köşeye daha çok sıkışan Beşar Esad uluslararası toplumu Lübnan konusunda karşısına alarak Refik Hariri ve Velid Canbolat'ın muhalefetine rağmen Emil Lahod'un başkanlık

²⁷⁵ Perthes, **age**, 41.

²⁷⁶ **age**, 41.

²⁷⁷ Muhammed Fuad, "İgtiyal el-Hariri... Lugz Bila İcabe".

²⁷⁸ Christopher Hemmer, "Syria Under Bashar al-Asad: Clinging to His Roots?", **Know Thy Enemy: Profiles of Adversary Leaders and Their Strategic Cultures**, Ed: Barry R. Schneider and Jerrold M. Post, (Alabama: USAF Counterproliferation Center, 2003), 232.

²⁷⁹ Güvenlik Konseyi'nin 1559 sayılı kararının ama metni için; Bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/498/92/PDF/N0449892.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 21.03.2011).

süresinin uzatılması yönünde bir tavır sergiledi.²⁸⁰ Bu durum sonucunda Lahod'un görevinin üç yıl daha uzatılması Suriye'nin Lübnan siyasetinde hâlâ etkin olduğunun da en önemli göstergelerinden birisi olmuştur.²⁸¹ Lübnan'daki çıkarlarından vazgeçmek istemeyen Suriye tüm baskılara rağmen Lübnan'ın iç işlerine müdahil olarak nüfuzunun devamını arzulamaktaydı.

Suriye'nin başkanlık seçimi ile ilgili müdahalesi Lübnan içindeki muhalefetin artmasına neden olmuştur. Özellikle Refik Hariri'nin başını çektiği bu grup Suriye'nin Lübnan'dan tamamen çıkmasını talep etmekteydi. Lübnan'ın bağımsız bir şekilde yeniden inşası ve dış müdahale olmaksızın kendi kendini yönetmesi isteği Lübnanlılar tarafından dile getirilmeye başlandı.²⁸² Suriye'nin ülke içindeki nüfuzunu kırmaya yönelik bu girişimler bir taraftan devam ederken 14 Şubat 2005 tarihinde Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesini ve Lübnan'ın tamamen bağımsız olmasını savunan muhalefetin en önemli figürlerinden Refik Hariri'ye suikast gerçekleştirilmesi dengelerin bir anda değişmesine neden oldu. Ülkesinin Batıyla daha yakın ilişkiler kurması için uğraşan, Lübnan'ın dış baskılardan kurtulması için mücadele veren ve bu bağlamda Suriye'ye karşı muhalefet eden Hariri'nin suikasta kurban gitmesi aynı zamanda Lübnan'da 1989 yılından bu yana gerçekleşen siyasi suikastlar zincirine bir yenisini daha ekledi.²⁸³

Tüm dünyada büyük yankı uyandıran Hariri suikastı Suriye'nin uluslararası arenada da ciddi bir meşruiyet krizine girmesine neden oldu. Lübnan'daki Suriye karşıtı grubun başını çeken ve Lübnan'daki Suriye nüfuzunun kırılması için mücadele veren eski başbakan Hariri'nin öldürülmesi tüm gözlerin Suriye'ye yönelmesine ve bu olaydan Suriye'nin sorumlu tutulmasına neden oldu. Suriye'nin bu süreçten zararsız çıkmak için farklı yollar aramaya başlaması ve Lübnan'da Suriye karşıtı muhalefetin daha da güçlenmesi iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfanın açılmasına neden oldu.

5.2.2. Hariri Suikastının Suriye-Lübnan İlişkilerine Etkisi

Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin Beyrut'ta bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından Suriye ve Lübnan arasındaki ilişkilerde de doğrudan yeni bir süreç başlamış

²⁸⁰ Salloukh, **age**, 21.

²⁸¹ Sakr (Abu Arz), **age**, 90.

²⁸² **age**, 98.

²⁸³ Kerim Hüseyin Niğme, "el-Hariri Halka fi Müselsel el-İgtiyalat es-Siyasiyye bi Lübnan", **www.aljazeera.net** (14 Şubat 2005), <http://www.aljazeera.net/news/archive/archive?ArchiveId=106091> (Erişim Tarihi: 22.03.2011).

oldu. Özellikle Batının yakından takip ettiği bu olay Suriye üzerindeki mevcut baskının daha da artmasına neden olmuştu. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad Hariri'ye düzenlenen suikastın hemen ardından Lübnan Devlet Başkanı Emil Lahod'u telefonla arayarak taziye de bulundu ve saldırıyı şiddetle kınadıklarını ve lanetlediklerini, Suriye halkının kardeş ülke olan Lübnan halkıyla birlikte olduğunu ve onların acısını yürekten paylaştıklarını ifade etti.²⁸⁴ Ayrıca Beşar Esad açıklamasında Refik Hariri'ye de övgüler yağdırarak iki ülke arasındaki ilişkilerin korunmasına ve en güzel şekilde devam etmesine sağladığı katkıdan ötürü de kendisini minnetle andığını ifade etti.²⁸⁵ Beşar Esad'ın kendisinin en büyük muhalifi olan Refik Hariri'nin ardından söylediği bu cümlelerin gerçeklik payının olmasının yanı sıra aynı zamanda bu saldırının sorumlusunun Suriye olmadığını ispatlamak gibi bir amacı da bulunmaktaydı.

Suriye ile Lübnan arasında Refik Hariri'nin öldürülmesinin ardından yeni bir dönemin başladığının en açık göstergesi Beşar Esad'ın 5 Mart 2005 tarihinde yapmış olduğu konuşma olmuştur. Esad konuşmasında Suriye askerinin Lübnan'dan tamamen çekileceğini ilan etmiş ve buna ek olarak da “Suriye'nin Lübnan'dan tamamen çekilmesi Suriye'nin Lübnan'daki rolünün kaybolacağı anlamına gelmeyeceğini” ifade etmiştir.²⁸⁶ Esad'ın konuşmasından da anlaşıldığı üzere Suriye, Lübnan'dan tamamen vazgeçmek ve oradaki çıkarlarını terk etmek istememektedir. Bununla birlikte süreçten Suriye'nin zarar görmemesi ve ulusal çıkarların devam etmesi için Beşar Esad iki ülke ilişkilerinde yeni bir boyutun oluşmasını hedeflemektedir. Beşar Esad'ın bu açıklamasının ardından Suriye askeri kademeli olarak Lübnan topraklarından çekilmeye başlamış ve Suriye ile Lübnan arasındaki ilişkiler Suriye'nin çıkarları doğrultusunda baskın olduğu bir yapıdan karşılıklı çıkarlar sonucu şekillenen bir ilişki boyutuna gelmeye başlamıştır.

Hariri suikastının ardından özellikle Suriye kesiminin dile getirdiği en önemli hususlardan birisi de ABD'nin İsrail'in güvenliği için Suriye'nin Lübnan'daki konumunu ele geçirme arzusuydu. Özellikle Güvenlik Konseyi'nin 1559 sayılı kararıyla birlikte Suriye askerinin Lübnan topraklarından çıkmasına yönelik talepte ABD'nin büyük bir rolü olması bu bölgede Suriye nüfuzunu azaltmak için bir girişim

²⁸⁴ “er-Reis el-EsedYudiinu İgtiyal el-Hariri” **es-Sevra**, 15 Şubat 2005.

²⁸⁵ **age**

²⁸⁶ Özel Belge, **Kelimet es- Seyyid er- Reis Beşşar el- Esed Ename Meclis eş- Şa'b**, 5 Mart 2005, Dimeşk. Kaynak: <http://www.sana.sy/ara/2/2005/03/05/pr-1121.htm> (Erişim Tarihi: 21.03.2011).

olarak nitelendirilmekteydi.²⁸⁷ Özellikle Suriye'ye yönelik baskının artması ve uluslararası toplum tarafından Suriye'nin suçlu olarak görülmesi Şam yönetiminin ABD'nin yeni bir siyasetiyle karşı karşıya oldukları yönündeki ifadelerini artırmalarına neden olmaktaydı. Bununla birlikte Suriye'nin bu suçlamalarla karşı karşıya olmasının en önemli nedeni de şüphesiz Suriye muhalifi bir liderin öldürülmesiydi. Bu bağlamda Suriye'nin bölgedeki etkinliğini azaltmak isteyen ABD için de Hariri suikastının sorumlusu olarak Beşar Esad yönetimini tutması büyük bir fırsat anlamına gelmekteydi.²⁸⁸

Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmeye başlamasının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler de yeniden şekillenmeye başlamıştır. 2005 Temmuz'unda Fuad Senyora Kabinesi'nin yayınlamış olduğu manifesto da iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden inşa edilmesi ve yapılandırılması gerektiği ifade edilmiştir.²⁸⁹ Bu süreci takiben Suriye ve Lübnan ilişkilerinde önemli ölçüde bir normalleşme görülmeye başlanmıştır. Suriye dış politikası için çok büyük bir öneme sahip olan Lübnan için geleneksel politikadan kısmi bir uzaklaşma gerçekleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte Suriye'nin ulusal çıkarlarını muhafaza edecek ve artıracak şekilde bir politika izlenmesi de öncelik olarak belirlenmiştir. Nitekim Beşar Esad'ın Suriye askerinin Lübnan'dan çekileceğini ilan ettiği konuşmasındaki "Önceliğimiz devletimizin ve milletimizin çıkarlarını muhafaza etmek ve bu bağlamda kimliğimize, bağımsızlığımıza ve prensiplerimize sınıksız sarılarak istikrarımızı korumaktır"²⁹⁰ ibaresi bu önceliğin bir göstergesidir.

Suriye'nin Lübnan'a yönelik siyasetindeki değişim çıkarları öncelikli almakla birlikte yapısal bazı özellikleri barındırmaya başlamıştır. Daha öncesinde Lübnan'daki siyasi ve askeri nüfuzu sayesinde ülkeye doğrudan müdahil olabilen Suriye, özellikle askeri birliklerinin Lübnan'dan çekilmesinin ardından dolaylı yollar üzerinden Lübnan siyasetini etkilemeye çalışmıştır. Buna ek olarak Suriye ve Lübnan arasındaki ilişkiler diplomatik olarak başlayarak bağımsız iki komşu devletin ilişkilerine dönmeye başlamıştır. 2009 yılında Suriye'nin başkenti Şam'da Lübnan

²⁸⁷ Mustafa Antaki, **Suriye ve Cerime İhtiyal el- Hariri**, (Dimeşk: Merkez ed- Dirasat el- İstratejiyye, 2008), 37.

²⁸⁸ Külbel, **age**, 27–28.

²⁸⁹ El- Nehar, 26 Temmuz 2005. Aktaran: Bassel Salloukh, "Syria and Lebanon: A Brotherhood Transformed", **Middle East Report**, No: 236, (2005): 21.

²⁹⁰ Özel Belge, **Kelimet es- Seyyid er- Reis Beşsar el- Esad Ename Meclis eş- Şa'b**, 5 Mart 2005, Dimeşk. Kaynak: <http://www.sana.sy/ara/2/2005/03/05/pr-1121.htm> (Erişim Tarihi: 21.03.2011).

Büyükelçiliği'nin açılması da iki ülke ilişkilerinin ulaştığı yer noktasında güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Bu değişiklik Suriye'nin Lübnan üzerindeki haklarından ya da emellerinden vazgeçmiş olduğu anlamına gelmemekle beraber Hariri suikastı sonrası oluşan ortamda Suriye'nin bu süreçten sağlıklı bir şekilde kurtulması ve çıkarlarını muhafaza edebilmesi için başvurduğu bir manevra olmuştur.

5.2.3. Hariri Suikastı Sonrası Suriye Dış Politikası

Refik Hariri'nin suikast sonrası öldürülmesiyle Suriye'ye yönelik ciddi suçlamalar meydana gelmişti. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1595 sayılı kararı²⁹¹ sonucunda yapılan Hariri'ye düzenlenen suikastı incelemek üzere bağımsız bir tahkik komisyonu kuruldu. Uluslararası ve bağımsız bir şekilde sahip olan bu komisyon Lübnan'da yer alacak ve Lübnanlı otoritelerle iş birliği içinde çalışarak suikastın kimler tarafından düzenlendiğini araştıracaktı. Bu bağlamda suikast sürecinde bazı delillerin Suriye'yi işaret etmesi ya da bir görüşe göre de Suriye'yi işaret edecek delillerin üretilmesi²⁹² Şam yönetiminin elini oldukça zora sokmuştu. Komisyonun Suriye'ye yönelttiği soru ve taleplere Şam'dan olumlu cevabın ilk etapta gelmemesi suikast ile Suriye'nin ilişkili olduğu yönündeki iddiaları da kuvvetlendirmekteydi. Esad'ın suikastı yapanları kınamasına ve Suriye'nin olayla ilgisinin olmadığını ifade etmesine rağmen komisyonun araştırmaları sonucunda Suriye'nin suçlu çıkma olasılığının yüksek olduğu ve bu durumda birçok yaptırımın uygulanacağı da tartışılmaktaydı.²⁹³ Bu durum üzerine Güvenlik Konseyi 1644 sayılı kararla²⁹⁴ Suriye'nin komisyonun taleplerini yerine getirmesini istemekteydi. Bu süreçte Şam yönetiminin istenilenleri yapmaktan başka bir şansı da açık bir şekilde kalmamıştı.

Beşar Esad bir taraftan Hariri tahkikatıyla meşgul olurken bir taraftan da iç ve dış politika da önemli değişimler gerçekleştirmenin arifesindeydi. Tüm hesapların farklılaştığı ve gelişmelerin çok hızlı yaşandığı 2005 yılı her bakımdan Suriye için

²⁹¹ Kararın tam metni için; Bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/299/98/PDF/N0529998.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 22.03.2011).

²⁹² Bu görüş için Bkz. Abdullah el- Eş'al, **El- Eba'd el- Kanuniye li'l Muamera ala Suriye**, (Dimeşk: Dar el- Fikr, 2010), 21–55.

²⁹³ Necib el- Gadban, “et- Teda'iyyat el-Muhtemele li Netaic et- Tahkik ed- Düveli ala Suriye”, www.aljazeera.net (21 Eylül 2005). Kaynak: <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/7D0ED761-9BBC-4A81-8106-0EC80F5BFE97.htm> (Erişim Tarihi: 21.03.2011).

²⁹⁴ Kararın tam metni için; Bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/647/20/PDF/N0564720.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 22.03.2011).

önemli bir dönüm noktası olmaktaydı.²⁹⁵ Özellikle Suriye Devlet Başkanı Eski Yardımcısı Abdulhalim Haddam'ın Fransa'ya kaçmasının ardından Beşar Esad ve ekibini Hariri suikastından sorumlu tutması uluslararası arenada Esad'ın oldukça zor bir konuma gelmesine yol açtı. Abdulhalim Haddam, Beşar Esad'ın Refik Hariri'yi aylar öncesinden tehdit ettiğini ifade etmesi²⁹⁶ Esad'ın suikastla ilgisi olduğu yönündeki iddiaları kuvvetlendirmişti. Bununla birlikte özellikle Güvenlik Konseyi'nin ilgili talebi sonrası Esad ve yönetiminin suikast soruşturma sürecinde yetkililere yardımcı olması ve Şam yönetiminin suçlu olduğunu ispatlayacak delillere ulaşamaması Suriye'nin bu süreçten çok büyük bir yara almadan kurtulmasına neden olmuştur.

Zorlu bir tahkikat sürecinin ardından rahatlayan Beşar Esad özellikle dış politikada açılımlara ciddi manada önem vermiştir. Küresel ekonomiye entegre olma yolunda önemli adımlar atan Beşar Esad bu süreçte başta AB olmak üzere birçok güçle iş birliği geliştirmeye başlamış ve ülke içinde de hem siyasi hem de iktisadi alanda çeşitli reformları hayata geçirmeyi planlamıştır.²⁹⁷ Suriye'nin geleneksel dış politikası bağlamında çıkarların rejimin önceliklerine göre belirlenmesi ve Beşar Esad'ın bu anlamda bazı değişiklikler göstermesi Hafız Esad dönemine göre dış politikada bazı değişim unsurlarının göze çarpmasına neden oluyordu. Irak savaşında Suriye'nin ABD'ye karşı politikası ve Lübnan konusunda da Lübnan'daki askeri varlığını sonlandırması Hafız Esad dönemine göre göze çarpan önemli değişim unsurlarıdır. Hariri'nin öldürülmesi sonucu meydana gelen gelişmeler Suriye dış politikasında önemli değişimlerin meydana gelmesine yol açmıştır. Uluslararası toplum nezdinde meşruiyet arayışına giren Beşar Esad bir taraftan Batı ile yakın ilişkiler geliştirmeye başlarken diğer bir taraftan Türkiye ve İran gibi bölgenin iki büyük gücüyle ilişkilerini maksimum düzeye çıkarmıştır. Buna ek olarak da özellikle Araplar nezdinde ki konumu kuvvetlendirmek için İsrail karşıtlığını ciddi bir şekilde yürüterek Hamas ve Hizbullah gibi örgütlere destek vermeye devam etmiştir.

²⁹⁵ Samir Aita, "Syria: What Reforms While a Storm is Building?", **Arab Reform Brief**, No: 6 (April 2006): 2.

²⁹⁶ <http://www.aljazeera.net/news/archive/archive?ArchiveId=303742> (Erişim Tarihi: 22.03.2011).

²⁹⁷ Aita, **age**, 4–6.

5.3. Temmuz Savaşı

5.3.1. Suriye-Hizbullah İlişkisi

Hizbullah örgütü İsrail'in 1982 yılında Güney Lübnan'ı işgalinin ardından kurulmuş olan ve İsrail'i bölgeden çıkarmayı amaçlayan bir direniş örgütü hüviyetine sahip olarak tanımlanmaktadır. İran Devrimi'ni takip eden süreçte Humeyni taraftarlarınca devrimin etkisini Orta Doğu bölgesinde de yaymayı amaçlayan Şii itikadına sahip olan bu örgüt hem siyasi hem askeri kanadıyla Lübnan'ın en önemli figürlerinden birisi olmuştur. Devrimin hemen ardından İran tarafınca siyasi ve ekonomik anlamda desteklenmeye başlayan Lübnan Şiileri 1982'deki işgalin ardından askeri olarak desteklenerek askeri anlamda oldukça güçlü olan Hizbullah'ın kurulması sağlanmıştır.²⁹⁸ Genel Sekreter Hasan Nasrallah tarafından yönetilen Hizbullah siyasi ve askeri örgütlenmesinin yanı sıra özellikle Lübnan'ın güney kesiminde sosyal alanlarda da önemli çalışmalar yapmaktadır. Hizbullah bünyesindeki hastaneler, okullar, eğitim kurumları, kültür merkezleri, El-Menar isimli televizyon kanalı ve el-Nur adlı radyo istasyonu Hizbullah'ın bölgedeki misyonunu devam ettirmeye çalışan önemli organlardır.²⁹⁹

Hizbullah'ın sahip olduğu siyasi, askeri ve sosyal konum dolayısıyla Lübnan'ın en önemli aktörlerinden birisi olduğu aşikâr bir durumdur. Bu nedenle dış politikasının çok önemli bir boyutunu Lübnan'a nüfuz üzerinden kurgulayan Suriye için Hizbullah önemli bir müttefik adayı olmuştur. Özellikle Suriye'nin İran ile olan ilişkilerinin gelişmesinde Hizbullah önemli bir aktör olarak konumlanmıştır.³⁰⁰ Hafız Esad'ın iktidarının ilk günlerinden itibaren İran ile yakın temaslar hâlinde olması ve özellikle Suriye rejiminin azınlıklardan oluşmasından dolayı hem ülke içinde hem de Orta Doğu'daki Sünni bloktan doğabilecek tepkiyi İran gibi bir güce yakınlaşarak aşmayı hedeflemesi Suriye'nin Hizbullah'ı benimsemesi ve örgüte destek olmasının önemli unsurlarından birisidir. Arap milliyetçiliği vurgusu üzerinden Orta Doğu'daki devletler üzerinde etki bırakmaya çalışan Hafız Esad bir yandan da İran ile ideolojik

²⁹⁸ Eyal Zisser, "Hizballah: New Course or Continued Warfare", **Middle East Review of International Affairs**, c. 4, s. 3 (2000): 33.

²⁹⁹ Hizbullah Örgütü'nün yapısı, siyasi ve askeri faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgi almak için; Bkz. Örgütün Resmî Web Sitesi: <http://www.moqawama.org/catessays.php?cid=118> [12.04.2011].

³⁰⁰ Robert G. Rabil, "Has Hezbollah's Rise Come at Syria's Expense", **The Middle East Quarterly**, c.14, s. 4 (2007): 43-51, <http://www.meforum.org/1755/has-hezbollahs-rise-come-at-syrias-expense> [11.04.2011].

ve itikadî benzerliklerini Hizbullah üzerinden daha da derinleştirmeye çalışmıştır. Farklı siyasi kartları her zaman elinde bulunduran ve rejimin çıkarları doğrultusunda bunları uygulamaya koyan Hafız Esad, Hizbullah ile ilişkilerini de Suriye dış politikasının genel prensipleri çerçevesinde tutarak örgüt üzerinden maksimum faydayı amaçlamıştır.

Hizbullah'ın kurulduğu 1982 yılından itibaren Suriye ile aralarında görece bir ilişki olmakla birlikte Hizbullah özellikle “Taif Anlaşması” ve “Pax Syriana” gibi Suriye'nin Lübnan üzerindeki nüfuzunu artırıcı politikalarına karşı mesafeli durmaktan da kaçınmamıştır.³⁰¹ Bununla birlikte İran'ın Orta Doğu politikasına göre hareket etmesi zorunlu olan Hizbullah için Suriye ile yakın ilişkiler kurması da bir zorunluluktur. Bu anlamda İran'ın Orta Doğu'ya yönelik açılımında kilit bir role sahip olan Hizbullah Lübnan'da aktif bir role sahip olmasının yanı sıra Suriye ile de yakın ilişkiler kurarak İran'ın Orta Doğu'ya yönelik açılımına yardımcı olma misyonunu taşımaktaydı.³⁰² Hizbullah'ın Suriye'ye karşı Lübnan üzerindeki nüfuzundan dolayı bazı tepkileri olmakla beraber İran ve Suriye ilişkilerinde bir köprü konumunda olması Hizbullah'ın Suriye için gerçek bir müttefik olmasını da beraberinde getirmiştir.³⁰³

1989 yılındaki Taif anlaşmasının ardından Suriye'nin Lübnan üzerindeki nüfuzunun artması gerilimli bazı yılların ardından Hizbullah'ın kendisini Suriye'ye daha da mecbur hissetmesine neden oldu. Bu süre zarfında Suriye kendi çıkarlarına uygun olarak Hizbullah'ı kullanmaktan ve ona İran üzerinden gelen lojistik desteği iletmekten geri kalmayarak örgütün bölgede sadece İran çıkarlarına değil aynı zamanda Suriye'nin çıkarlarına uygun politika izlemesini de sağlamış oldu. Nitekim Lübnan'da Refik Hariri'nin başbakanlık dönemiyle birlikte başlayan Suriye'ye karşı muhalefetin güçlenmesi ve farklı seslerin yükselmesi sürecinde Hizbullah oldukça hayati bir rol üstlenerek Lübnan içinde Suriye karşıtı muhalefetin etkisini kırmaya çalışmıştır. Nitekim siyasi alanda etkinliğini daha da artırarak toplumu etkileyecek bir role ulaşması ve Hariri ve hükümetinin yolsuzluklarına dair belgeleri ortaya çıkararak Lübnan halkı nezdinde hem Hariri'nin hem de Suriye karşıtı muhalefetin değerini düşürme girişimi Suriye'nin Lübnan siyasetinde önemli bir yere tekabül

³⁰¹ David Hirst, **Beware of Small States: Lebanon, Battleground of the Middle East**, (London: Faber and Faber, 2010), 223–224.

³⁰² Abdullah el- Eş'al, **Tehaddiyyat el-Hıvar el-Arabi el-İrani**, (Dimeşk: Dar el-Fıkr, 2010), 28- 34.

³⁰³ Hirst, **age**, 242.

etmektedir.³⁰⁴ Bu durumun sonucunda “Hafız Esad Hizbullah’ı sadece bir ‘direniş hareketi’ olarak değil aynı zamanda Lübnan siyasetinde önemli bir güç olarak görmeye başladı.”³⁰⁵

Suriye dış politikasında önemli bir yere sahip olan Hizbullah’a ve bölgedeki diğer İslami muhalif hareketlere destek siyaseti iç politikanın aksine Suriye’nin dışarıda çıkarları doğrultusunda kendisine bağlı yapılar oluşturma girişiminin en önemli örneklerinden birisidir. Nitekim Hafız Esad’ın 1970 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Suriye içinde özellikle İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) Hareketi’nin başını çektiği önemli bir muhalefet kitlesi oluşmaya ve Esad’ın iktidarını tehdit etmeye başladı.³⁰⁶ Bu tehdidi önlemek üzere çeşitli kararlar alan Esad, rejimin güvenliğini muhafaza etmek için İhvan’a yönelik ağır yaptırımlar uygulamaya başladı. Bu bağlamda 1980 yılında çıkarılan ve 8 Temmuz 1980 tarihli resmî gazetede yayınlanan 49 sayılı İhvan ile ilgili kanunun ilk maddesindeki “İhvan-ı Müslimin Örgütü’ne mensup her kimse suçludur ve idam cezasıyla yargılanır” ibaresi yürürlüğe konuldu.³⁰⁷ İçeride İslamcı hareketi ve muhalefeti bastırmak için büyük uğraşlar sarf eden Esad³⁰⁸ dış politikada ise bir denge aracı oluşturma ve rejimin çıkarlarını daha da kuvvetlendirmesi ve artırması için dışarıdaki İslamcı hareketlerle iş birliği tutma politikasını benimsemiştir. Bu anlamda Suriye’nin Hizbullah ile olan yakın ilişkisi rejimin İslami hareketlere yaklaşımının rejimin çıkarları ve güvenliği ile doğrudan ilişkiliği olduğunun göstergesidir.

Hizbullah’ın 1990’lı yılların başından itibaren Lübnan parlamentosuna girmek için çalışmalar başlatması ve ilerleyen dönemlerde hem meclis içinde hem de dışarıda medya kanalıyla yürütmüş olduğu propaganda ve sahip olduğu askeri güç vasıtasıyla Güney Lübnan’ın hâkimiyetini eline alması örgütün Lübnan’ın en etkin mekanizması hâline gelmesine neden oldu.³⁰⁹ Özellikle İsrail’e karşı başarılı askeri operasyonlarının olması ve Suriye’nin örgüte yönelik tam desteği Hizbullah’ı bir bakıma Lübnan’ın güvenliğini sağlayan bir unsur hâline getirdi. Özellikle İran

³⁰⁴ Daniel Subelman, **Kavaid Cedide Li’l Luğbe: İsrail ve Hizbullah Ba’de el-İnsihab min Lübnan**, Ter. İmad Fevzi Şuaybi, (Beyrut: ed-Dar el-Arabiyye Li’l Ulum, 2004), 17–24.

³⁰⁵ Gabil, **age**, [11.04.2011].

³⁰⁶ Eyal Zisser, “Syria, the Ba’th Regime and the Islamic Movement: Stepping on a New Path”, **The Muslim World**, No:95 (2005): 45.

³⁰⁷ el-Kanun Rakam 49 li A’am 1980 el-Müteallık bi’l İhvan el-Müslimin, **El-Ceride el-Resmiyye**, 07.08.1980.

³⁰⁸ Zisser, **2005b**, 47–50.

³⁰⁹ Zisser, **2000**, 35–36.

üzerinden gelen lojistik yardımların Suriye kanalıyla Hizbullah'a ulaşması ve İsrail'e yönelik Suriye ile müşterek siyaset Hizbullah'ın Lübnan'daki en etkili askeri güç olmasını sağladı. Bu bağlamda Suriye'nin Lübnan'daki nüfuzundan rahatsız olan İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesi için Hizbullah, Suriye ile bir hat oluşturarak İsrail'in 2000 yılında bölgeden çekilmesiyle sonuçlanan süreci de etkilemiş oldular.³¹⁰ İsrail'in bölgeden çekilmesi Güney Lübnan'ı tamamen hâkimiyeti altına alan Hizbullah'ın Suriye ile iş birliğini daha da yoğunlaştırmasına neden oldu.

2000 yılında Beşar Esad'ın babasının yerine geçmesiyle Suriye ve Hizbullah arasındaki ilişkilerde daha da hızlı bir ivme gözükmeye başladı. Hizbullah'ın 2000 yılında ilan ettiği parti programında Suriye ile ilgili özel bir maddenin bulunması ikili ilişkilerin boyutu için de güzel bir örnek teşkil etmekteydi. Parti programında “Siyonist yapının tehditlerine karşı Suriye ile seçkin ve yolunda olan ilişkilerin artırılmasına” vurgu yapılmaktaydı.³¹¹ Bunu takip eden süreçte de Beşar Esad'ın Hizbullah'a daha da yakınlaşması ve özellikle ABD'nin Irak'ı işgali esnasında izlediği siyaset ile daha muhalif bir tavır sergilemesi sonucu İran ile olan ilişkilerin derinleşmesiyle Suriye ve Hizbullah bölgenin ayrılmaz ve stratejik müttefikleri konumuna geldiler. İsrail ve Hizbullah arasında 2006 yılında ortaya çıkan kriz sonucu meydana gelen savaşta Suriye'nin yürüttüğü siyaset ve Beşar Esad'ın söylemleri de bu ilişkinin daha ileri safhalara taşınmasını sağladı.

5.3.2. 2006 Temmuz Savaşı

2005 yılında cereyan eden Hariri Suikastı'nın ardından Suriye birliklerinin Lübnan topraklarından çekilmesi gerçekleşmişti. Uluslararası kamuoyu nezdinde meşruiyet krizi yaşamaya başlayan Beşar Esad bu durumu sonlandırmak ve kendisine karşı oluşturulan bloğu engellemek için Suriye dış politikasının en temel parametrelerinden birisi olan Lübnan'a nüfuz siyasetinden geri adım atmak zorunda kalmıştı. Bunu takip eden süreçte Hizbullah Suriye askerinin de ayrılmasının ardından Lübnan'ın en güçlü askeri yapısı hâline geldi. Bu durum sonucunda Güney Lübnan üzerinde İsrail ve Hizbullah karşı karşıya gelecek şekilde konumlanmış oldular. Özellikle Hizbullah'ın İsrail karşıtı siyaseti ve iki yapı arasındaki asker

³¹⁰ Subelman, age, 35.

³¹¹ **El-Bernamic el-İntihabi li Hizbillah fi el-İntihabat el-Niyabiyye li'l A'm 2000**, Kaynak: Hizbullah Resmî Sitesi, <http://www.moqawama.org/essaydetails.php?eid=11255&cid=109> [19.04.2011].

kaçırma, esir değişimi gibi olayların belirli aralıklarla yaşanması³¹² iki yapının mütemadiyen krizler yaşamasına neden olmaktaydı. Nitekim 2000 yılı Temmuz’unda Hizbullah ve İsrail arasında meydana gelen savaş iki yapı arasındaki gerilimin de açığa çıkması anlamına gelmiştir.

12 Temmuz 2006 tarihinde Hizbullah’ın başlatmış olduğu “Sadık Vaad Operasyonu” ile İsrail sınırını geçerek bir saldırı başlatıp bazı İsrail askerlerini yaralarken iki tanesini de kaçırarak esir aldı. Bunun üzerine İsrail’in karşı bir saldırı başlatması ve krizin çözilememesi üzerine Hizbullah ve İsrail arasında 33 gün sürecek olan bir savaş başlamış oldu. Hizbullah’ın Temmuz Savaşı³¹³ olarak adlandırdığı süreç Hizbullah’a Arap dünyasında önemli bir itibar kazandı. Hizbullah’ın Şii bir örgüt olması ve İran tarafından desteklenmesi nedeniyle Sünni Arap dünyasında örgüte yönelik çeşitli tedirginlikler söz konusuydu. Bununla birlikte savaş süreci boyunca Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah’ın yaptığı açıklamalar ve Sünni- Şii birlikteliğine dair vurgu Orta Doğu coğrafyasında başta olmak üzere tüm İslam dünyasında olumlu tepkiler aldı. Hizbullah’ın İsrail askerlerini kaçırmayı sonucu başlayan savaş Hizbullah’ın söylemleri sayesinde tüm Araplar tarafından desteklenen bir durum hâline geldi. Temmuz Savaşı’nın Arap dünyasında “el-Harb es-Sadise”³¹⁴ (Altıncı Savaş) olarak adlandırılması Arapların bu olaya dair yaklaşımının en önemli göstergesidir. 1848 yılında İsrail’in Filistin topraklarında resmen kurulduğu tarihten itibaren Araplar ve İsrail arasında geçen altıncı savaş olarak kabul edilen Temmuz Savaşı Hizbullah’ın Sünni Arap dünyasında önemli bir meşruiyet kazanmasını sağladı.

Hizbullah’ın Lübnan’da kurulduğu 1982 yılından beri örgütle iyi ilişkiler içinde olan ve Beşar Esad’ın başkanlığıyla beraber ilişkilerini daha da kuvvetlendiren Suriye savaşın başladığı andan itibaren Hizbullah’ın yanında yer almış ve İsrail’e karşı çok net bir tavır koymuştur. Olayın başlamasının hemen ardından Beşar Esad yoğun bir diplomasi trafiği başlatarak Bahreyn Kralı Hamd bin İsa el-Halife’yi, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’i ve bazı İranlı yetkilileri arayıp Lübnan’daki gelişmeleri değerlendirdi. Bu görüşmelerde Beşar Esad, Orta Doğu’da yaşananların

³¹² Kor, **age**, 88- 89.

³¹³ Savaşla ilgili resmî detaylar için, Bkz. Hizbullah’ın resmî web sitesi, <http://july2006.moqawama.org/aggression/index.php> (17.04.2011).

³¹⁴ Arap dünyasındaki bu adlandırma ve Arapların İsrail ile yaptığı savaşların bir yenisi olarak nitelendirilmesi hakkında bir değerlendirme için, Bkz. Muhammed Hevaceh, **El-Harb es-Sadise: en-Nasr es-Sa’b**, Beyrut: Biysan Li’n Neşr vet’ Tevzi’ vel’ İ’lam, 2006, 5- 15.

sona ermesi ve özellikle İsrail'in işgalci tavrından vazgeçmesi gerektiği ve Orta Doğu'nun güvenliği için İsrail'in sahip olduğu nükleer silahları imha etmesinin bir zorunluluk olduğu yönünde görüşler bildirdi.³¹⁵ Beşar Esad'ın İsrail'in işgalci siyaseti üzerine vurgu yapması Suriye'nin Hizbullah-İsrail savaşında dış politikanın genel teamülleri çerçevesinde hareket edeceğini de göstermiş oldu.

Beşar Esad, Arap liderlerin ardından İran Devlet Başkanı Mahmud Ahmedinejad'ı arayarak Lübnan ve Filistin'e dair olaylar hakkında nasıl bir yol izlemeleri gerektiği hususunda fikir alışverişinde bulundular. Gerçekleştirilen telefon görüşmesinde iki lider İsrail'in saldırgan tavrını şiddetle kınamış ve bu saldırganlığın bir an önce sona ermesi gerektiği mesajını vermişler ve görüşmenin sonunda Ahmedinejad "İran'ın durduğu yer Suriye ile beraberdir ve biz karşılaştığı tüm baskı ve zorluklar karşısında Suriye'yi destekliyoruz" diyerek Suriye halkına da muhabbetini iletmiştir.³¹⁶ İran Devlet Başkanı'nın Suriye'ye destekleyen ifadesi iki devlet arasındaki karşılıklı ilişkileri düzeyi hakkında da önemli bir örneklik teşkil etmektedir.

Esad-Ahmedinejad görüşmesinin ardından dönemin İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Mutteki Şam'a gelerek Esad'ı ziyaret etti ve Mahmud Ahmedinejad'ın mektubunu ilettiler. Ahmedinejad gönderdiği mektupta Suriye'ye desteği yenileyerek iki ülke arasındaki koordinasyonun önemine vurgu yaparak İsrail'in engellenmesi yönündeki kanaatlerini belirtmekteydi.³¹⁷ Hizbullah'ın İsrail ile yürüttüğü savaş aynı zamanda Hizbullah'a destek üzerinden Suriye ve İran'ın ilişkilerinin daha da derinleşmesine ve kenetlenmesine vesile olmaktadır. Beşar Esad İran ile süreci nasıl yöneteceklerine dair sürekli iletişim halinde kalırken bir taraftan da başka mekanizmaları da sürece dâhil etme gayretindeydi. Beşar Esad'ın Lübnan Devlet Başkanı Emil Lahod ile görüşmesi ve İsrail'in yaptıklarının sonlandırılması için Suriye'nin her türlü imkânı kullanacağını ve her türlü desteği Lübnan halkına sunacağını ifadesi³¹⁸ Hariri suikastının ardından Suriye'nin Lübnan'da zedelenen imajını da güçlendirme amacı da taşımaktaydı. Suriye lideri Esad, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile de bu süreçte görüşerek Lübnan'daki olayların sona ermesi ve ateşkes sağlanması hususunda ortak bir tavır sergileyerek uluslararası toplumu harekete

³¹⁵ Dimeşk Muhavver el-İttisalat, **es- Sevrâ**, 13 Temmuz 2006.

³¹⁶ Er-Reis el-Esed Yebhas Hatifiyyen mea er-Reis el-İrani el-Evdağ fi Lübnan ve Filistin, **es- Sevrâ**, 14 Temmuz 2006.

³¹⁷ Risalet Lir'Reis el-Esed min er-Reis Ahmedinejad, **es- Sevrâ**, 18 Temmuz 2006.

³¹⁸ Er-Reiseyn el-Esed ve Lahod Yebhasan Tatavvurat el-İ'tidai el-İsraili, **es- Sevrâ**, 16 Temmuz 2006.

geçmeye davet ettiler.³¹⁹ Beşar Esad'ın bu süreçte başını çektiği yoğun diplomasi trafiği Arap yöneticilerinin ve toplumlarının da sürece dâhil olması ve Hizbullah'a yönelik desteğin artması hususunda oldukça etkili olmuştur.

Savaşın başladığı günden itibaren Suriyeli yöneticilerle birlikte Suriye halkı da yönetimle birlikte Hizbullah'ı desteklemiş ve kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Hizbullah'ın verdiği mücadelenin direniş olarak nitelendirilmesi Suriyelilerin de bu süreçte direnişi sonuna kadar desteklemelerini beraberinde getirmiştir. Nitekim başkent Şam'da 17 Temmuz 2006 tarihinde gerçekleştirilen ve yüz binlerin katıldığı destek mitinginde Suriyeler kendilerini “direnişin fedaileri”, Hizbullah lideri Nasrallah'ı da direnişin lideri olarak nitelendirmişlerdir.³²⁰ Olayların hızlanması ve savaşın etkisinin artmasının ardından Suriye Lübnan'a yardım kamyonları göndermeye ve savaştan kaçan Lübnanlıları da Suriye'ye almaya başlamıştır.³²¹ Diplomatik girişimlerin yanında Suriye Lübnan'a her türlü lojistik ve insani yardımı bu süreçte vermekten geri durmamış ve özellikle Hizbullah ile geçmişten beri iyi olan ilişkilerinin kenetlenmesine dikkat etmiştir.

Birleşmiş Milletler'in Lübnan'daki olayların şiddetinin artması ardından sürece müdahale etmesiyle birlikte Hizbullah-İsrail savaşının seyri de değişmeye başlamıştır. Güvenlik Konseyi'nin toplanması ve savaşa dair görüşmelerinin ardından 1701 sayılı kararıyla³²² İsrail ve Hizbullah taraflarından saldırıları sona erdirmeleri istenmiştir. Her iki tarafında çağrıya olumlu cevap vermelerinin ardından 14 Ağustos sabahında ateşkes kararı alınmış ve böylece Hizbullah'ın sınırı geçerek İsrail askerlerini esir almasıyla 12 Temmuz'da başlayan süreçte sona ermiştir.

Savaş boyunca Suriye, Hizbullah'a olan desteğini yinelemiş ve hem Hizbullah'a hem de savaştan etkilenen Lübnan halkına her türlü desteği vermeye çalışmıştır. Beşar Esad'ın bu süreçte izlemiş olduğu rol Orta Doğu'daki etkisinin artmasına ve özellikle de Arap toplumları nezdinde güçlü bir lider imajı çizme fırsatını da kendisine vermiştir. İran ile birlikteliği ve Hizbullah'a desteğiyle geleneksel Suriye dış politikasından savaş sürecinde taviz vermezken aynı zamanda İsrail'e karşı meydan

³¹⁹ Er-Reis el-Esed ve Erdoğan: el-Müctema' ed-Düveli Yetelekkee fi Fard Vakf İtlak en-Nar, **es- Sevra**, 20 Temmuz 2006.

³²⁰ Es-Suriyyuun: Kullüna Fedai lil'Mukaveme, **es- Sevra**, 18 Temmuz 2006.

³²¹ Huri: Suriye Erselet Aşerat el-Etnan min el-Müsaadat ila Lübnan, **es- Sevra**, 17 Temmuz 2006.

³²² Güvenlik Konseyi 1701 sayılı kararın tam metni için, Bkz. <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8808.doc.htm> [22.04.2011].

okuma ve muhalefet politikasını da etkili bir şekilde yürütmüştür. Hafız Esad'ın çıkar algısı ve rejimin güvenliği için İran ile daha iyi ilişkiler kurmak üzere desteklediği Hizbullah'ı Beşar Esad savaş süreci boyunca direniş retoriği üzerinden desteklemiş ve böylece Arap toplumlarını da yönlendirmeye çalışarak bölgede kendisine daha etkin bir rol biçmeyi amaçlamıştır.

5.3.3. Temmuz Savaşı'nın Suriye Dış Politikasına Etkisi

Beşar Esad babasının inşa ettiği ilişkileri daha da ileriye götürerek İran ve Hizbullah ile stratejik müttefiklik ilişkisine girmiş ve İran'a da Hizbullah'ı her türlü açıdan desteklemeye hazır olduğunu göstermişti.³²³ Hizbullah üzerinden kurmuş olduğu bu ilişki İran'ın Suriye'ye daha da yakınlaşmasını sağlamış ve Beşar Esad, Orta Doğu bölgesinin en etkin figürlerinden birisi olmaya başlamıştı. Bu anlamda Hizbullah ile ilişkisi ve aynı zamanda karşılıklı çıkar bağımlılığı her iki yapıyı da birbirine bağımlı kılmaktaydı. Temmuz Savaşı sürecinde bu ilişkinin boyutları daha çok açığa çıkarak hem Suriye hem de Hizbullah savaş sonucunu kendilerine göre evirmeyi de başardılar. Nitekim savaşın galibinin mutlak surette Hizbullah olduğu yönündeki siyaset ve aynı zamanda Esad'ın bu zaferden kendine payına çok şey çıkarması bunun en önemli göstergesidir.³²⁴ Beşar Esad'ın savaş süresince yoğun bir diplomasi trafiği içinde olması hem direniş retoriği üzerinden aktif bir siyaset izlemesini hem de Suriye'nin Lübnan üzerindeki nüfuz politikasını devam ettirebilmesi için yeniden bir kapı aralama girişimi olmuştur.

Suriye rejiminin ideolojik ve itikadî temeller açısından İran ve Hizbullah ile örtüşür bir durumda olması Suriye'nin İran'a yönelik yakınlaşmasının da en önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Suriye savaş süresince kendisini Hizbullah'ın çıkarlarına ve siyasetine uygun bir hâle getirirken aynı zamanda kendi siyasetini de İran'a meyilli olarak belirlemiştir.³²⁵ Bununla birlikte Beşar Esad babasının izini de önemli ölçüde takip eden birisi olarak hiçbir zaman bir tarafa tam meyilli olamayacağını da ortaya koymaya çalışmıştır. İran ile yakın ilişkiler kurması ve siyasetini İran'a meyilli hâle getiriyor görünmesinin yanı sıra Hizbullah üzerinden kurduğu tüm dengelerde de öncelikli olarak kendi çıkarını

³²³ Eyal Zisser, "The Israeli-Syrian-Lebanese Triangle: The Renewed Struggle over Lebanon", *IsraelAffairs*, c. 15, s. 4 (2009): 398–399.

³²⁴ Eyal Zisser, "The Mouse and the Lion: Syria- Between Passive and Active Resistance to Israel", *Strategic Assessment*, c. 12, s. 1 (2009): 78.

³²⁵ Zisser, 2009a, 407.

korumaya çalışmıştır. İsrail'e karşı kazanılan zafer söylemi üzerinden Hizbullah'a destek verilirken bir taraftan da Esad Hizbullah'ı ihata etmeyi başarmıştır.³²⁶ Bu süreçte Esad, Hizbullah'ın İsrail karşısındaki galibiyetini iyi kullanmayı başararak bölgedeki etkinliğini artırmayı öncelikli siyaset olarak belirlemiştir. Savaşın bitişinin hemen ardından Suriye Gazeteciler Birliği Konferansı'nın açılış programında yaptığı konuşmada İsrail'e karşı tüm Arapların mücadele edeceği Arap direnişini öne çıkaran yeni bir paradigmaya vurgu yapması³²⁷ bu süreci Suriye'nin lehine çevirme girişimin en önemli kanıtıdır.

Beşar Esad savaşın yürüttüğü siyaset ile bir taraftan tüm Arap toplumlarını etkilemeye çalışırken bir taraftan da Arap liderlerinin etkisizliğine vurgu yaparak Arap dünyasının liderliğine soyunmaktaydı. Esad'ın Hizbullah'ın galibiyetini zaman ilerledikçe üstlenmeye çalışan tavrı ve direnişe yönelik vurgusu artırırken Arap liderlere yönelik eleştirilerini artırması Suriye'nin kendisi konumlandırmak istediği yer açısında önemli ipuçları taşımaktaydı.³²⁸ Bu süreçte Esad, Hizbullah'ı hem Lübnan siyaseti hem de Orta Doğu'daki direniş siyaseti üzerinden liderliğini pekiştirmek için bir araç olarak kullanma eğilimleri de göstermekteydi. Nitekim Esad'ın Suriye dışındaki İslami hareketlere vermiş olduğu desteği artırması, Filistin sorununa yönelik Hamas yanlısı yaklaşımı ve Irak'ta ABD karşıtı direniş gruplarını desteklemesi onu İslam dünyasında gözde bir lider hâline getirmeye başladı. Babası Hafız Esad'ın Arap milliyetçiliği üzerinden Arap dünyasının liderliğine soyunma politikası Temmuz Savaşı sonrası süreçte İslami direniş hareketlerine verilen destek üzerinden yürümeye başladı. Bu bağlamda Suriye'nin çıkarlarına uygun bir şekilde ve özellikle 'Büyük Suriye' hayalinin gerçekleşmesine vesile olacak Arap dünyasının liderliğini ele geçirme politikasında Beşar Esad döneminde bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Bununla birlikte Beşar Esad'ın kullanmış olduğu yöntemin babasından çok farklı olması ise metodolojik bir değişimin ortaya çıktığı sonucunu da bizlere göstermektedir.

Suriye dış politikasının çok karth ve çok boyutlu dengeler üzerine inşa edilmiş yapısı Beşar Esad döneminde de devam etmektedir. Hafız Esad'ın Hizbullah üzerinden kurmuş olduğu denge daha çok İsrail'e karşı elini güçlü tutma ve Arap dünyasında da

³²⁶ Gabil, age, [11.04.2011].

³²⁷ **er-Reis el-Esed Yulkii Kelime Hilal İftitah Ağmal el-Mu'temer el-A'am er-Rabiğ li İttihad es-Sahifiyyin**, Kaynak: <http://www.sana.sy/ara/2/2006/08/15/pr-57985.htm> [22.11.2011]

³²⁸ Hirst, age, 378.

İran gibi bir müttefik üzerinden denge sağlama politikasıyken Beşar Esad döneminde bazı değişimler göze çarpmaktadır. Öncelikli olarak yürütmüş olduğu retorik üzerinden babasına göre daha başarılı bir performans göstermekte ve direniş gruplarını desteklerken farklı mekanizmaları da sisteme dâhil edebilmektedir. Arap milliyetçiliğinden ziyade Arap direnişi mefhumu üzerinden bir siyaset izlemesi söyleminin İslam dünyasında ve özellikle de Arap toplumlarında daha rahat karşılık bulması sonucunu doğurmaktadır. Hamas ve Hizbullah'ın yanı sıra Irak'lı direniş gruplarına vermiş olduğu destek ABD'yi rahatsız etmesine rağmen bu desteğin Suriye dış politikasına önemli bir büyüme katması Suriye'nin bu siyasetini devam ettirmesinin en önemli gerekçesidir.³²⁹ Bununla birlikte tartışılması gereken ve göz ardı edilmemesi gereken en önemli hususlardan birisi de Suriye'nin direniş örgütlerine verdiği desteğin boyutu ve hangi tür örgütlere destek sağladığı mevzudur. Suriye dış politikasının her evresinde rahatlıkla karşılaşılabilecek olan en öncelikli durum ulusun ya da rejimin çıkarlarıdır. Bu anlamda Hafız Esad döneminde başlayan süreçten itibaren çıkarlar ekseninde politikalar belirlenirken kontrol elden asla bırakılmamıştır. Bu anlamda Suriye'nin "terör gruplarına desteği" şeklinde lanse edilen ve özellikle el-Kaide'ye destek üzerinden yürütülen propaganda³³⁰ Suriye dış politikasının temel parametreleriyle karşılaştırıldığında tutarlı gözükmemektedir.

Beşar Esad Temmuz Savaşı'nın ardından özellikle İsrail'e karşı ciddi bir tavır sergilemekle birlikte bu karşıtlığını daha çok retorik üzerinden yürütmüş ve söylemde aktif olmakla birlikte pratikte pasif bir politika izlemiştir. Bu durum Suriye dış politikasının genlerinden kaynaklanmakta ve İsrail ve diğer Batılı devletlerle doğrudan karşı karşıya gelmeyi göze alamaması sonucunu doğurmaktadır.³³¹ 2008 yılında Beşar Esad'ın İsrail ile barış görüşmeleri için masaya oturmayı kabul etmesi de Suriye'nin izlediği pasif ama aktif görünen siyasete bir örneklik teşkil etmektedir. Direniş üzerinden bir siyaset yürütmekle ve özellikle de Hizbullah- İsrail savaşının ardından söylemi daha genişletmekle birlikte Suriye dış politikasını farklı dengeleri muhafaza etme üzerine kurmaya devam etmektedir. Hafız Esad dönemine göze bazı değişimler olmakla beraber bunların dış politikanın genel hedeflerinden ziyade o

³²⁹ Matthew Levitt, "Syria's Financial Support for Jihad: Syrian Terrorism", **Middle East Quarterly**, c. 17, s.1 (2010): 39-48, <http://www.meforum.org/2579/syria-financial-support-jihad> [21.04.2011].

³³⁰ Suriye'nin el-Kaide'ye desteğini ifade eden örnek bir çalışma için, Bkz. Michael Rubin, "Syria's Path to Islamist Terror", **Middle East Quarterly**, c. 17, s. 1 (2010): 27-37, <http://www.meforum.org/2513/syria-islamist-terrorism> [21.04.2011].

³³¹ Zisser, 2009b, 81.

hedeflere ulaşmada kullanılacak araçlar ve yöntemler üzerinden olduğu da göze çarpmaktadır. Temmuz Savaşı Beşar Esad'ın ve Suriye'nin bölgedeki etkinliğini artırmış olmakla beraber azınlık yönetiminin hüküm sürdüğü bir ülke olan Suriye'de hâlâ en öncelikli şeyin rejimin güvenliği ve çıkarı olduğu aşikâr bir durumdur. Hizbullah'a desteğin artması ve diğer İslami direniş örgütlerinin de Esad rejimi tarafından sahiplenilmesi Suriye'nin kendi dış dengeleri çerçevesinde inşa etmiş olduğu bir siyaset olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye içinde ise dışarıda desteklenen örgütlere benzer yapıların oluşmasına izin verilmemesi de iç-dış politika dengesinde farklılıkları olduğu gerçeğini bizlere sunmaktadır. Sonuç olarak savaşla birlikte Suriye dış politikasında Arap dünyasının liderliğine soyunma ve İslami hareketleri doğrudan destekleme gibi bir eğilim göze çarpıyor olsa da bu durum Batı'nın tepkilerini de kontrol ederek ve ona göre hareket alanı oluşturma çerçevesinde bir siyasetin sonucudur. Suriye bölgede etkin bir devlet olmakla birlikte rejimin kendine has bir konuma sahip olması onu tam olarak Batı düşmanı bir hâle getirmemektedir. Bununla birlikte doğrudan Batı ile sıkı ilişkiler kuracak bir yapı olduğunda ise azınlık rejimi olması dolayısıyla Arap dünyasındaki meşruiyetinin sorgulanacak olması tıpkı Hafız Esad gibi Beşar Esad'ı da dengeli bir siyaset izlemeye zorlamaktadır. Suriye dış politikasının bu gerçekliği daha önceki dönemlerde olduğu gibi şimdi de karşımıza çıkmakta ve Suriye her daim farklı kartları elinde bulundurarak duruma göre onları ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ

1990–2010 yılları arasında Suriye dış politikasını ve dış politika yapım sürecinde ulusal çıkar algılarının ne tür değişimler geçirdiği ve hangi saiklere sahip olduğunun incelendiği bu çalışmada örnek olaylardan yola çıkılarak Suriye’nin dış politika tavrı açıklanmaya çalışılmıştır. 1990–2000 ve 2000–2010 yılları arasında incelenen üçer olay birbirleriyle paralellik arz etmesi nedeniyle dış politika yapım sürecindeki süreklilik ve değişim unsurlarını gözlemek açısından da önemli olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve geniş kitlelerce kabul gören tabirle yeni bir dünya düzeninin başlamasıyla Suriye de bu süreçte kendisini farklı şekillerde konumlandırmaya çalışmıştır. Geleneksel Suriye dış politikasına bakıldığında göze çarpan en önemli noktalar “Büyük Suriye” hayalini gerçekleştirmek için çaba sarf etmek, tüm Arapları tek bir çatı altında toplamaya çalışmak ve İsrail’e karşı muhalif ve dirençli bir politika izlemektir. Hafız Esad’ın iktidara geldiği andan itibaren geleneksel dış politikanın bu sütunlarında bir değişiklik olmamış hatta Esad tarafından bu sütunlar daha da kuvvetlendirilmiştir. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından oluşan yeni süreçte ise Suriye, geleneksel dış politikadan büyük sapmalar yaşamadan yeni çıkar alanları oluşturarak bazı değişiklikler gerçekleştirmiştir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Suriye genelde Sovyetler Birliği’ne yakın olmakla birlikte hiçbir zaman Sovyet Bloğunun koşulsuz üyesi olmamıştı. Hafız Esad’ın Sovyetlerle ilişki üzerinden kurmuş olduğu denge bölgedeki karşılıklı çıkar ilişkisi üzerine temellenmekteydi. Bu bağlamda ABD ile gergin ilişkiler içinde olan Suriye yönetimi Sovyetler Birliği üzerinden bir denge politikası izlemekteydi. İsrail’e karşı elini daha kuvvetlendirmek için Sovyetlerle yakın ilişkiler kuran Hafız Esad, ABD ile ipleri tamamen koparmamaya da dikkat etmekteydi. Hafız Esad’ın dış politikada çok kartlı siyaset anlayışı bunun en temel göstergelerinden birisidir. Bu bağlamda Esad, daha fazla güce ulaşmak ve bölgenin mutlak liderliğine soyunmak adına dış politikada çıkarlar oluşturmakta ve ona göre politikalar üretmekteydi. Hafız Esad’ın Sovyetlerin çöküşüne kadar kurduğu müttefiklik ilişkisinin Sovyetlerin çöküşüyle

sona ermesi onun yeni arayışlar içine girmesine neden oldu. Bu anlamda uluslararası sistemin yeniden yapılandırıldığı bu süreç Suriye için de yeni adımların atılmasını beraberinde getirdi.

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinin ardından ABD'nin Irak'a yönelik başlattığı harekâta dâhil olan Esad, koalisyon güçlerinin içinde yer alarak ABD ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktaydı. Uzun yıllar boyunca Sovyetler üzerinden ABD'ye görece muhalif bir politika izleyen Suriye siyasetindeki bu değişim Esad'ın ulusal çıkarlar adına dış politikanın rotasında değişiklik yaptığını göstermekteydi. Bunu takip eden süreçte ABD'nin de ısrar ve desteği ile Madrid Barış Konferansı'na katılmayı kabul ederek İsrail ile barış sinyalleri veren Esad'ın bu tavrı da çıkarlar noktasında dönüşümün olduğunun en önemli örneğidir. İsrail karşıtlığını dış politikanın ana unsuru hâline getiren ve Arap devletlerini İsrail'e karşı tek vücut olarak hareket etmeye çağıran Esad'ın barış görüşmelerine katılması çıkar algılamaları doğrultusunda gerekli gördüğü durumlarda çok zıt politikaları uygulayabileceğini göstermiştir. Lübnan ile imzalanan "Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon" anlaşması doğrultusunda Esad, Lübnan'a nüfuz politikasında değişikliğe gitmiş gibi görünmekle beraber aslında ortaya çıkan tutum Suriye'nin çıkarlarını maksimize etmesi yönünde olmuştur. Lübnan'a doğrudan müdahale etmektense Lübnan'ı siyasi dayanaklar üzerinden etkileme yolunu seçen Esad böylece yöntem üzerinden bir farklılaşmayı tercih etmiş ve siyasal amaç anlamında bir farklılık göstermeyerek Lübnan üzerindeki çıkarlarını daha fazla artırmanın yolunu seçmiştir.

Hafız Esad'ın güç, çıkar ve güvenlik ekseninde inşa edilmiş olan dış politika anlayışı 1990'lı yıllarla birlikte Batı ile daha yakın ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir. Özellikle Suriye'de bir azınlık rejiminin olmasını Hafız Esad çok iyi kullanarak hem kendi rejiminin muhafazası için iç politikada sert önlemler almış hem de başta Batı olmak üzere Suriye'ye muhalif devletlere kendinden daha iyi bir alternatifin olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Bu durum Suriye'nin çok kartlı dış politika anlayışına sahip olmasında ve başta ABD olmak üzere birçok güce karşı yeri geldiğinde rahat bir şekilde meydan okumasında önemli bir faktör olmuştur. Aynı zamanda böylece çok farklı siyasi ve ideolojik yapıdaki devletlerle de ilişkiler geliştirebilmiştir. Örneğin 1979'daki İslam Devrimi sonrası İran-Suriye ilişkilerinin önemli bir ivme kazanması

ya da Sovyetler Birliği ile yakın ilişkilere sahip olması, ABD ile yakınlaşma temayülleri göstermesi bu duruma verilebilecek örneklerdir.

Hafız Esad'ın ölümünün ardından devlet başkanlığı koltuğuna oturan Beşar Esad liderliğe geldiği andan itibaren babasının gölgesinde kalmaktan tam olarak kurtulamamış ve daha ilk günden itibaren uygulayacağı politikalarla babasının çizgisini takip edip etmeyeceği tartişılmıştır. Beşar Esad'ın göreve geldiği ilk yıllarda Suriye'de belirli reformları gerçekleştirmiş olmasının yanı sıra siyasal katılım ve bireysel özgürlükler noktasında adım atamaması onun büyük bir krizle de karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Baas rejiminin yönetici kadrolarının Beşar Esad'a radikal reformlar gerçekleştirme yolunda engeller çıkarması ve dış politikada babasından bağımsız adımlar atmasına razı olmamaları nedeniyle oğul Esad yeni süreçte ciddi sıkıntılar yaşamıştır. İktidarının üçüncü yılında ABD'nin Irak'ı işgaliyle başlayan süreçte babasının aksine ABD yanında tam olarak yer almayan ve işgali ciddi biçimde eleştiren Beşar Esad, bu tavrıyla Baas rejiminin üst kadrosunu memnun etmezken Araplar nezdinde ise büyük bir itibar kazanmıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından “terör”e karşı küresel çapta bir mücadelenin başladığının ifade edildiği bu dönemde Beşar Esad'ın ABD'yi eleştirmesi geleneksel dış politikadaki çıkar algılamasıyla tam olarak örtüşmemekteydi. Bununla birlikte ABD karşıtlılığını ileri safhalara taşımayarak dengeyi korumaya alışan Beşar Esad'ın muhalif tavrı Araplar tarafından desteklenmesini sağlamıştı.

ABD'ye eleştiriler sunmakla birlikte iç ve dış siyasette radikal kararlar almaktan uzak duran Beşar Esad, 2005 yılında Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'ye düzenlenen suikastın ardından sıkıntılı bir süreçle yüzleşmek zorunda kaldı. Kendisinin suikastın sorumlusu olduğu yönünde çıkan haberler uluslararası toplumun Esad'a baskı yapmasına neden oldu. Bu süreçte krizi iyi idare etmeyi başaran Beşar Esad özellikle dış politikada önemli bir kırılma gerçekleştirerek yoğun bir açılım politikasını hayata geçirdi. Başta İran olmak üzere Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleriyle yakın temaslar kuran Esad bir anda bölgenin en etkin figürlerinden birisi oldu. Çok karşlı dış politika anlayışını babası gibi benimsemiş olan oğul Esad Avrupa Birliği, Türkiye ve İran üzerinden İsrail ve ABD'ye karşı denge sağlayıcı önemli bir blok oluşturmayı başardı. Aynı dönemde Avrupa Birliği ülkelerinin Orta Doğu'da etkinliklerini artırma ihtiyacı hissetmeleri, Türk dış politikasında benzer bir açılım süreci yaşanması nedeniyle karşılıklı yakınlaşma ve İran'ın özellikle Lübnan

topraklarında konuşlanan Hizbullah'ın varlığı için Suriye'ye muhtaç tavrı Esad'ın elini kolaylaştıran etkenlerdi.

Hariri suikastı sonrası açılımın ön plana çıktığı Suriye dış politikasında en önemli değişim Suriye'nin suikast sürecinde Lübnan üzerindeki nüfuzunun azalması ve Lübnan topraklarındaki askeri varlığının sona ermesi olmuştur. Esad'ın yüzleştiği uluslararası baskı sonucunda Lübnan'a yönelik çıkar algılamasında köklü bir değişiklik gerçekleştirmesi Suriye dış politikasının en temel sütunlarından birinin yıkılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Esad'ın Türkiye, İran ve Avrupa Birliği ile geliştirdiği sıkı ilişkiler bu süreçten önemli kazanımlar elde etmesini sağladı. 2006 yılında Hizbullah ile İsrail arasında gerçekleşen savaşta İsrail'e karşı muhalif tavrı ve Hizbullah'a verdiği destek Esad'ın Arap coğrafyasındaki gücünü artırırken bölgesel çıkarları doğrultusunda Hizbullah ile ilişkilerini devam ettireceği ve Suriye dış politikasının en önemli sütunlarından olan İsrail karşıtlığının hâlen uygulanmakta olan bir siyaset olduğunu da göstermiştir. İsrail'in 2008 yılında Gazze'ye yönelik başlattığı saldırılarda da Beşar Esad'ın İsrail'e karşı ciddi tepkiler vermesi bu süreçte Suriye'nin itibarını artırmıştır. Aynı şekilde Türkiye'nin arabuluculuğu vasıtasıyla İsrail ve Suriye arasında barışın tesis edilmesi yönündeki girişime Beşar Esad'ın olumlu bakması Hafız Esad dönemindeki benzer bir durumun gerçekleştiğini göstermektedir. Çıkarları doğrultusunda İsrail karşıtlığını öncelikli politika hâline getirmiş olan Suriye, İsrail ile barış söz konusu olduğunda da karşıt tarafta yer almama geleneğini de böylece devam ettirmiştir. Bu bağlamda Beşar Esad'ın da babası gibi pragmatik bir dış politika anlayışına sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Ulusal çıkar uluslararası sistemde devletlerin dış politikadaki tercihlerini belirleyen ana unsur ve itici güç olarak kabul edilmektedir. Realist perspektifin uluslararası ilişkiler disiplinin doğuşunda öncü rol oynaması uluslararası politikanın bu yaklaşımın kavramları ve perspektifi üzerinden şekillenmesini ve algılanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda realizmin uluslararası sistemin doğasına yönelik yaklaşımı güç ve güvenlik üzerinden temellenen bir politika üretme arzusunu ve bu arzu etrafında da çıkar kavramının şekillenmesine sebep olmuştur. Devletlerin daha fazla güce sahip olmak, gücü daha etkin kullanmak ve güvenliklerini tesis etmek için benimsedikleri dış politikalarını çıkar algılamalarına göre belirlemeleri ulusal çıkarın uluslararası politikanın en temel meselelerinden biri olduğu yönünde kabul

edilmektedir. Bu genel kabulün yanı sıra tartışılması gereken en önemli unsur ulusal çıkarın tüm toplumun çıkarlarını gerçekten savunup savunmadığı hususudur. Buna ek olarak ulusal çıkar algılamasında siyasal grupların, değişik çıkar ya da baskı gruplarının, bürokrasinin ve liderin rolünün ne kadar etkili olduğu ya da liderlerin bireysel tercihlerinin bu algılamada nasıl bir konuma sahip olduğu da tartışılması gereken ayrı bir sorunsaldır.

Ulusal çıkar kavramı kendi içerisinde “ulus”un çıkarına dair bir görünüme sahip olsa da devletlerin yönetim şekillerinin ve lider kadroların kendi toplumları üzerindeki hâkimiyet derecelerinin bu noktada büyük bir etkisi vardır. Nitekim liderin kararlarının doğrudan bağlayıcı olduğu bir devletin yöneticisinin bireysel tercihlerinin toplum nezdinde gördüğü karşılık doğrudan kabullenici bir niteliğe sahiptir. Toplumdaki bireylerin siyasal katılımı daha aktif olduğu bir siyasal yapıda ise liderin davranışları daha sorgulanabilir bir konumdadır. Bu nedenle liderin kamusal ve toplumsal alanın her bölümünde merkezde yer aldığı bir siyasi yapıda benimsenen politikaların o liderin kendi tercihleri çerçevesinde şekillenmesi oldukça olağan görülmektedir. Bu anlamda liderin uyguladığı politikalar yüzünden sorgulanabilirliği ya da hesap verebilirliği noktasında önemli kısıtlamaların olduğu bu yapıda belirlenen tercihler ulusun tamamını kapsamaktan ziyade liderin kendi kararlarının toplumu tarafından da benimsenmesi/benimsetilmesi durumu ortaya çıkacaktır. Realist perspektife göre her ne kadar sistem çatışmacı bir kimliğe sahip olsa da ve bu bağlamda devletler daha fazla güce sahip olmak için mücadele verse de bu yapı içerisinde göz ardı edilmemesi gereken en önemli hususlardan birisi de şüphesiz liderlerin bireysel tercihlerinin etkinliğidir.

Aynı şekilde uluslararası sistemde meydana gelen olayların insan eliyle geliştiğini savunan konstrüktivist yaklaşımın da realist yaklaşıma getirdiği önemli eleştirilere rağmen göz ardı edilmemesi gereken husus da devletlerin genel kabulleridir. Her ne kadar konstrüktivist yaklaşım anarşinin insan eliyle meydana getirildiğini ve bu nedenle yine insan eliyle düzeltilebileceği yönünde bir düşüncüyü ön plana çıkarmakla birlikte devletlerin uluslararası sistemdeki genel kabulü ve bu bağlamda güç mücadelesi onların çıkar algılamalarını realist eğilimler sonucu belirlemeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu durum her ne kadar devletlerin dış politikada politik tercihleri ve çıkar algılamaları yüzünden bazı açmazlarla yüzleşmelerine neden olsa da bir vakıa olarak mevcut bulunması tartışılması gereken önemli bir meseledir. Bu

nedenle uluslararası ilişkilerde belirleyici ve hâkim bir role sahip olan realizmin epistemolojik düzeyde tartışılması ve eleştirilmesinin yanı sıra uluslararası politikada tekabül ettiği konum derinlemesine ele alınarak pratikte nasıl alternatifler oluşturulacağı tartışılmalıdır.

Ortadoğu'nun en önemli aktörlerinden birisi olan Suriye dış politikasını kuramsal çerçeve dâhilinde incelediğimizde ise karşımıza tek bir kuram üzerinden açıklanabilecek siyasi bir yapı çıkmamaktadır. Suriye'nin geleneksel dış politika davranışı incelendiğinde Büyük Suriye idealini gerçekleştirmek için bir çaba sarf edildiği, Arap milliyetçiliği üzerinden bölgesel liderliğe soyunulduğu ve İsrail karşıtlığı üzerinden bir denge politikası izlendiği açık bir biçimde müşahade edilmektedir. Bu bağlamda dış politikada çıkarların öncelikli olduğu, güç ve güvenlik eksenli bir siyasetin izlendiği Suriye'de realist kuramın argümanlarıyla açıklanabilecek bazı durumlar olmakla birlikte Suriye'nin sahip olduğu içsel dinamikler nedeniyle dış politika analizinde bazı kuramsal sınırlamalar meydana gelmektedir. Daha öncede belirtildiği üzere Suriye dış politikası literatürde genel olarak realist kuram üzerinden anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır. B durumun en önemli nedeni dış politikadaki çıkar algılamalarının, izlenen denge politikasının, çok kartlı bir dış politika anlayışının hâkim olmasının ve güç merkezli bir yapının yer almasıdır. Realizmin temel argümanları bu unsurlar üzerinden belirli bir karşılık bulmakla beraber Suriye'nin kendi siyasal yapısı göz önüne alındığında dış politikanın sadece realist yaklaşım üzerinden açıklanamayacağı görülmektedir.

Realist kuramın dış politika anlayışında devlet merkezde yer almakta ve gerek çıkar algılamalarına gerekse dış politikadaki diğer unsurları iç siyasetin ya da siyasal yapıdaki diğer unsurların müdahalesi önemsenmemektedir. Bu bağlamda Suriye örneği incelendiğinde 'ulus' mefhumuna ek olarak baskın bir 'rejim' olgusuyla karşılaşıldığı açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu anlamda rejimin muhafazası yönünde kararların alınması ve Baas yapılanmasının kendi dinamikleri nedeniyle ülkenin karar alma mekanizmasında önemli bir yere tekabül etmesi dış politika yapım sürecini doğrudan etkileyen faktörlerdendir. Aynı şekilde Suriye örneğinde baskın bir lider profilinin bulunması ve liderin algılamalarının ve izlediği siyasetin ülkenin genelini kapsamaması dış politika yapım sürecinde önemli ve göz ardı edilmemesi gereken başlıca hususlardandır. Bu anlamda realist yaklaşımın liderin etkisini göz ardı eden bir yapısı bulunduğu dikkate alındığında realist argümanların

Suriye dış politikasında baskın olmasının dış politikanın sadece realizm üzerinden açıklanamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Suriye ile ilgili literatürde düşülen en önemli hata dış politikada öncelenen baskın argümanların kuramsal dayanak noktası ile dış politika yapım sürecinde izlenen yöntemin kuramsal arka planının farklı şekillerde tesis edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Suriye'nin çıkar algılaması ya da güç merkezli siyaset anlayışı realist bir davranış biçiminin göstergesi olmakla beraber Baas kadrolarının konumu ve etkisi, liderin kimliği ve diğer baskı unsurları hesaba katıldığında realist kuramın göz ardı ettiği unsurların Suriye dış politikasının merkezinde olduğuna şahit olunmaktadır. Bu bağlamda Suriye dış politikasının analizini doğru bir kuramsal çerçevede yapabilmek için farklı unsurları, araçları ve yaklaşımları da dâhil ederek bütüncül bir açıklama girişiminde bulunulması gerekmektedir.

Suriye'nin dış politikadaki en öncelikli parametrelerinden birisinin İsrail karşıtlığı ve rejimin güvenliğini tesis etmek için dışarıda düşman oluşturma üzerine temellendiği metin içinde zikredilmişti. Bu bağlamda Suriye dış politikasında iç ve dış siyaset üzerinde bir ilişkinin doğrudan bulunduğu ve her ne kadar halkın dış politika yapım sürecine doğrudan müdahalesi olmamakla birlikte dış politikanın onları da dengeleyen ve denetleyen bir araç haline dönüştürüldüğü görülmektedir. Ayrıca dışarıda bir düşman yaratma ihtiyacını sürekli olarak hissedenden Suriye rejimi bu yanıyla inşacı bir görünüm serdetmektedir. Aynı şekilde rejimin mezhepsel açıdan azınlıklardan müteşekkil olması da Suriye siyasetinde kimlik olgusunun önemli yer edinmesine ve dış politikada da bu durumun belirgin bir şekilde tezahür etmesine neden olmaktadır. Bu yönü itibarıyla Suriye dış politikası incelendiğinde konstrüktivist bazı davranış biçimlerinin dış politikanın oluşum sürecinde etkin olduğunu ya da başka bir deyişle Suriye dış politikasının bazı dinamiklerinin konstrüktivist yaklaşım üzerinden açıklanabileceğini göstermektedir.

Suriye dış politikasının son yirmi yılını örnek olaylar üzerinden inceleyen bu çalışmada hem Hafız Esad hem de Beşar Esad dönemlerinde dış politikanın ana eksenin çıkar merkezli bir perspektif dâhilinde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Rejimin çıkarlarının mutlaklaştırıldığı ve gerektiğinde rejimin çıkarının 'ulus'un önüne geçtiği bir yapının Suriye'de hâkim olduğu görülmektedir. Beşar Esad dönemi dış politikasında bazı değişim unsurlarına rastlanmış olmakla beraber Hafız Esad'ın

geleneksel yaklaşımdan çok fazla bir sapmanın olmadığı, dönemin şartları dâhilinde açılımların gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır. Özellikle Hafız Esad ve Beşar Esad dönemleri mukayese edildiğinde oğul Esad'ın babasına göre pratikte farklı siyasi adımlar atmış olmasına rağmen dış politikanın kuramsal dayanağı noktasında bir değişim gerçekleştirmediği gözlemlenmektedir. Dış politika da kartların çok olması ve duruma göre bunların devreye sokulması yaklaşımının Suriye'nin dış politikasında en geçer prensip olduğu gerçeği, ülkenin dış politikada yakın süreçte ciddi krizlerle karşı karşıya kalabileceği yönünde sinyaller vermektedir. Çünkü uluslararası politikada devletlerin davranış biçimlerinin radikal biçimde değiştiği ve yeni kuramsal dayanaklar sonucunda dış politika oluşturdıkları bir yapıda, Suriye'nin Hafız Esad'ın döneminden kalma bir yöntemle dış politikada uzun bir süre daha başarılı bir grafik çizmesi beklenmemelidir. Bu bağlamda Suriye'nin kendi iç siyasetini yeniden yapılandırma girişimini bir an önce başlatarak bunun sonucunda rejimin güvenliği kaygısını yaşamayan yeni bir dış politika anlayışı benimsemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Ömer F. **Suriye Dosyası**. çev. Hasan Basri. İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.
- Acar, İrfan C. **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Aita, Samir. "Syria: What Reforms While a Storm is Building?". **Arab Reform Brief**. s. 6 (April 2006): 1-9.
- Alkan, Haluk. "Lübnan Ulus Devlet Olabilir mi?". **Avrasya Dosyası**. c. 6. s. 3 (Sonbahar 2000): 289-314.
- Amanov, Şatlık. "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", **Orta Doğu Siyasetinde Suriye**. ed. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin. Ankara: Platin Yayınları, 2004: 189-240.
- Antaki, Mustafa. **Suriye ve Cerime İgtiyal el-Hariri**. Dimeşk: Merkez ed-Dirasat el-İstrateciyye, 2008.
- Araabi, Nizar. **Maza Yecri fi Suriye: Li maza Feşilet Tecrübe el-Vahde**. Dimeşk: Dar et-Tilas, 2009.
- Aras, Bülent, Şule Toktaş. **Güvenlik ve Demokrasi Sarmalında Suriye ve Afganistan**. Ankara: SETA Yayınları, 2008.
- Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.
- _____. **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2006.
- Armaoğlu, Fahir. **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948- 1988)**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- Asasah, Sami. **Esrar'ul İnfisal: Mısır ve Suriye**. Kahire: Dar- eş-Şa'b, 1989.
- Bar, Shmuel. "Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview". **Comperative Strategy**. c. 25 (2006): 353-445.
- Barkin, J. Samuel, "Realist Constructivism". **International Studies Review**. c. 5. s. 3 (2003): 325-342.

- Beard, Charles A. **The Idea of National Interest**. New York: The MacMillian Company, 1934.
- Ben-Meir, Alon. "Why Syria Must Regain the Golan to Make Peace". **Middle East Policy**. c. 5. s. 3 (2007): 104–112.
- Ben-Tzur, Avraham. "The Noe-Ba'th Party of Syria". **Journal of Contemporary History**. c. 3. s. 3 (1968): 161–181.
- Bitterlin, Lucien. **el-Hurub ves-Selam fiş-Şarki'l Evsat, Hafız el-Esed vet'Tahaddiyyat es-Selase: Lübnan, Filistin, el-Halic**. çev. Muhammed Arab Fasıla. Dimeşk: Dar et-Tılas, 1998.
- Burchill, Scott. "Liberalism", **Theories of International Relations**. ed. Scott Burchill. China: Palgrave MacMillian, 2001: 29–69.
- Cain Külbel, Jurgen. **İgtiyal el-Hariri: Edille Mahfiyye**. çev. Hani Salih ve Kamil İsmail. Dimeşk: Dar el-Ra'y, 2006.
- el-Cağferi, Beşşar. **Es- Siyase El-Hariciyye Es- Suriye 1946- 1982**. Dimeşk: Dar et-Tılas, 1987.
- Carr, Edward H. **The Twenty Years's Crisis 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations**. Eastbourne: Palgrave, 2001.
- Chalala, Elie. "Syria's Support of Iran in the Gulf War: The Role of Structural Change and the Emergence of a Relatively Strong State". **Journal of Arab Affairs**. c. 7. s. 2 (Güz 1988): 107-120.
- Collelo, Thomas. **Syria a Country Study**. Washington: United States Goventment Secretary of the Army, 1988.
- "Dimeşk Muhavver el-İttisalat". **es- Sevra**. 13 Temmuz 2006.
- Doyle, Michael W. "Liberalism and World Politics Revisited". **Controversies in International Relations Theory**. ed. Charles W. Kegley. New York: St. Martin's Pres, 1995: 83–106.
- _____. **Ways of War and Peace: Realism, Liberalism and Socialism**. New York: W. W. Norton & Company, 1997.
- Ebu el-Nasır, Abdulkerim. "Amerika Tefahamet ve Teavenet mea Suriye li Men'i Kiyam Nizamin Mutatarrifinfi Lübnan". **el-Vatan el- Arabi**. 19 Kasım 1999.
- Eralp, Atilla. "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**. der. Atilla Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006: 57–88.
- el- Eş'al, Abdullah. **El- Eba'd el- Kanuniye li'l Muamera ala Suriye**. Dimeşk: Dar el- Fikr, 2010.
- _____. **Tehaddiyyat el-Hıvar el-Arabi el-İrani**. Dimeşk: Dar el-Fikr, 2010.

- Fraser, T. G. **The Middle East 1914-1979 (Documents of Modern History)**. London: Edward Arnold Publishers, 1980.
- Fuad, Muhammed. "İgtiyal el-Hariri... Lugz Bila İcabe". **el-Ahram**. 8 Ağustos 2010.
- Gildord, David. **Lebanon: The Fractured Country**. Oxford: Martin Robertson, 1983.
- George, Alan. **Syria: Neither Bread Nor Freedom**. London: Zed Boks, 2003.
- Ginat, Rami. "The Soviet Union and Ba'th Regime: From Hesitation to Rapprochement". **Middle Eastern Studies**. c. 36. s. 2 (2000): 150–171.
- Halil, Cozif Ebu. **Lübnan ve Suriye: Meşakkatü'l Uhuvve**. Beyrut: Alem'il Ma'rife, 1991.
- el-Hameş, Münir. "Hıyarat el-Islah fi Suriye: Beyne ed-Dugut el-Hariciyye ve'd Darurat ed-Dahiliyye". **Silsile Evrak Şehriye li'l Merkez el-Arabi li'd Dirasat el-İstrateciyye**. Dimeşk, (2005): 22–23.
- el-Hani, Abdullah F. **Mühimmat Siyasiye ve Diplomasiye Suriye ve Hifayahu's Sırriyye**. Beyrut: Dar En-Nefais, 2004.
- Hemmer, Christopher. "Syria Under Bashar al-Asad: Clinging to His Roots?". **Know Thy Enemy: Profiles of Adversary Leaders and Their Strategic Cultures**. ed: Barry R. Schneider and Jerrold M. Post. Alabama: USAF Counterproliferation Center, 2003: 221–246.
- Hevaceh, Muhammed. **El-Harb es-Sadise: en-Nasr es-Sa'b**. Beyrut: Biysan Li'n Neşr vet' Tevzi' vel' İ'lam, 2006.
- Hinnebusch, Raymond A. "Does Syria Want Peace? Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations". **Journal of Palestine Studies**. c. 26. s. 1 (Güz 1996): 42–57.
- Hirst, David. **Beware of Small States: Lebanon, Battleground of the Middle East**. London: Faber and Faber, 2010.
- Hopfinger, Hans, Marc Boeckler. "Step by Step to an Open Economic System: Syria Sets Course for Liberalization". **British Journal of Middle Eastern Studies**. c. 23. s. 2 (1996): 183–202.
- Hopwood, Derek. **Syria 1945- 1986: Politics and Society**. London: Unwin Hyman Publisher, 1989.
- "Huri: Suriye Erselet Aşerat el-Etnan min el-Müsaadat ila Lübnan". **es- Sevra**. 17 Temmuz 2006.
- Huseyin, Halid M. **Suriye el-Muasıra 1963–1993**. Dimeşk: Dar el-Ken'an, 1996.

- “Interview with Syrian President Hafiz al-Asad”. **Journal of Palestinian Studies**. c. 22 s. 4 (Yaz 2003): 111–121.
- Isa, Gassan. **el-Alakat el-Lübnaniyye es-Suriye**. Beyrut: Şeriket el-Matbuat li’t Tevzi ve’n Neşr, 2007.
- “el-İnsihab min el-Kuveyt Tetelaşaa el-Ahtar..ve Suriye Setekifu mea el-Irak iza ma Terrade li Hücum Ba’d İnsihabuhu”. **Tişriin**. 13 Ocak 1991.
- Jensen, Lloyd. **Explaining Foreign Policy**. the USA: Prentice-Hall, 1982.
- Kandil, Nasır. **Hurub Kebira fi Şark Evsat Sagir**. Dar el-Hilal: Beyrut, 2006.
- el-Kanun Rakam 49 li A’am 1980 el-Müteallık bi’l İhvan el-Müslimin, **El-Ceride el-Resmiyye**, 07.08.1980.
- Kedar, Mordechai. **Asad in Search of Legitimacy: Message and Rhetoric in the Syrian Press under Hafiz and Bashar**. Brighton: Sussex Academic Press, 2005.
- İnat, Kemal, Ali Balcı. “Dış Politika: Gelenekselden Post-moderne Teorik Perspektifler”. **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye**. der. Zeynep Dağı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2007: 212–286.
- Knutsen, Torbjon L. **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**. çev. Mehmet Özey. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, 2006.
- Kor, Zahide T. **Orta Doğu’nun Aynası Lübnan**. İstanbul: İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi, 2009.
- Kratochwil, Friedrich. “Egemenlik, Mülkiyet ve Tasarruf Yetkisi: Çağdaşlığın Üretici Dilbilgisi”. **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar**. der. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Bağlam, 2003: 47–78.
- Lamy, Steven L. “Contemporary Mainstream Approaches: Neo-realism and Neo-liberalism”. **The Globalization of World Politics**. ed. John Baylis, Steve Smith. New York: Oxford University Press, 2005: 205–224.
- Levitt, Matthew. “Syria’s Financial Support for Jihad: Syrian Terrorism”. **Middle East Quarterly**. c. 17. s. 1 (Winter 2010): 39–48, <http://www.meforum.org/2579/syria-financial-support-jihad> [21.04.2011].
- Ma’oz, Moshe. **Esad: Şam’ın Sfenksi**. çev. Hakan Gündüz. İstanbul: Akademi, 1991.
- Mclaurin, R. D. Mohammed Mughisuddin, Abraham R. Wagner. **Foreign Policy Making in the Middle East: Domestic Influences on policy in Egypt, Iraq and Syria**. New York: Preager Publishers, 1977.
- Mezahim, Heysem. “el- Kararı 425; Hizbullah ve Suriye: Siyasetü’l Muvaceheti fi Cenubi’l Lübnan”. **Şuun’ul Evsat**. s. 53 (Temmuz 1996): 90–92.

- Morgenthau, Hans J. "Another "Great Debate": The National Interest of the United States". **The American Political Science Review**, c. 46, s. 4 (1952).
- _____. **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**. New York: McGraw-Hill, 1993.
- "Mukabele Hassa Mea es-Seyyid er-Reis Hafız el-Esed". 19 Ağustos 1996. **El-Hurub ves-Selam fiş-Şarki'l Evsat. Hafız el-Esed vet'Tahaddiyyat es-Selase: Lübnan, Filistin, el-Halic**. ed. Lucien Bitterlin. çev. Muhammed Arab Fasıla. Dımeşk: Dar et-Tılas, 1998: 621–626.
- "Muaahede el-Uhuvve ve't Teaavun ve't Tensik beyne el-Cumhuriyye el-Arabiyye es-Suriye ve'l Cumhuriyye el-Lübnaniyye". **el-Meclis el-Eğla es-Suri el-Lübnani**. 1991.
- Nasif, George. "El-Alakatü's Suriye el-İsrailiyye". **Şu'un el-Evsat**. Nisan 1997.
- Nasrallah, Fida. "Syria after Ta'if: Lebanon and Lebanese in Syrian Politics". **Contemporary Syria: Liberalization between Cold War and Cold Peace**. ed. Eberhard Kienle, London: British Academis Press, 1994: 132–138.
- el- Nehar, 26 Temmuz 2005. Aktaran: Bassel Salloukh, "Syria and Lebanon: A Brotherhood Transformed". **Middle East Report**. s. 236 (Guz 2005): 14–21.
- Nye, Joseph S. **Yumuşak Güç**. çev. Rayhan İnan Aydın. Ankara: Elips Yayınları, 2005.
- Olson, Robert W. **The Ba'th and Syria 1947-1982: From the French Mandate to the Era of Hafız al-Asad**. New York: The Kingston Press, 1982.
- Pelletiere, Stephen C. **Assad and the Peace Process: The Pivotal Role of Lebanon**. Washington: U. S. Army War College Strategic Studies Institute, 1995.
- Perthes, Volker. "Syrian Regional Policy under Bashar al-Asad: Realignment or Economic Rationalization". **Middle East Report**. s. 220 (2001): 37–40.
- Pipes, Daniel. **Greater Syria. The History of an Ambition**. New York: Oxford University Press, 1990.
- Quandt, William B. "Forty Years in Search of Arab- Israeli Peace", **Macalester International**. c. 23, s.1, (2009): 24–82.
- Rabil, Robert. **Embattled Neighbors Syria, Israel, and Lebanon**. London: Lynne Rienner Publishers, 2003.
- _____. **Syria, The United States, And The War On Terror In The Middle East**, Westport: Praeger International Security, 2006.
- _____. "Has Hezbollah's Rise Come at Syria'a Expense". **The Middle East Quarterly**. c. 14. s. 4 (Fall 2007): 43–51. <http://www.meforum.org/1755/has-hezbollahs-rise-come-at-syrias-expense> [11.04.2011].

- Ran, Reuven Avi. "The Syrian Military/ Strategic Interest in Lebanon". **The Jerusalem Quarterly**. s. 46 (Spring 1988): SS-SS.
- Reda, Adel. **A Reading in Assad Thinking**. Cairo: Akhbar el-Yom Publishing House, 1995.
- "er-Reis el-Esed ve Erdoğan: el-Müctema' ed-Düveli Yetelekkee fi Fard Vakf İtlak en-Nar". **es-Sevra**. 20 Temmuz 2006.
- "er-Reis el-Esed Yebhas Hatifiyyen mea er-Reis el-İrani el-Evdağ fi Lübnan ve Filistin". **es-Sevra**. 14 Temmuz 2006.
- "er-Reis el-EsedYudiinu İgtiyal el-Hariri". **es-Sevra**. 15 Şubat 2005.
- "er-Reiseyn el-Esed ve Lahod Yebhasan Tatavvurat el-İ'tidai el-İsraili". **es-Sevra**. 16 Temmuz 2006.
- Reus-Smit, C. "Constructivism", **Theories of International Relations**. ed. Scott Burchill. China: Palgrave MacMillian, 2001: 209–230.
- "Risalet Lir'Reis el-Esed min er-Reis Ahmedinecad". **es-Sevra**. 18 Temmuz 2006.
- Ross, Dennis. "U.S. Policy toward a Weak Assad". **The Washington Quarterly**. c. 28. s. 3 (2005): 87-98.
- Rubin, Michael. "Syria's Path to Islamist Terror". **Middle East Quarterly**. c. 17. s. 1 (Winter 2010): 27–37. <http://www.meforum.org/2513/syria-islamist-terrorism> [21.04.2011].
- Sakr, Etienne (Abu Arz). "The Politics and Liberation of Lebanon". **Middle East Review of International Affairs**. c. 9. s. 4 (2005): 86–105.
- Salloukh, Bassel. "Syria and Lebanon: A Brotherhood Transformed". **Middle East Report**. s. 236 (Fall 2005): 14-21.
- Strindberg, Andres. "Syria under Pressure". **Journal of Palestine Studies**. c.33 s.4 (2004): 53–69.
- Subelman, Daniel. **Kavaid Cedide Li'l Luğbe: İsrail ve Hizbullah Ba'de el-İnsihab min Lübnan. Ter. İmad Fevzi Şuaybi**. Beyrut: ed-Dar el-Arabiyye Li'l Ulum, 2004.
- "es-Suriyyuun: Kullüna Fedai lil'Mukaveme". **es-Sevra**. 18 Temmuz 2006.
- "Suriye ve İran Hariisataan ala Vahdet el-Ardi el-Irakiiyye". **Tişriin**. 19 Şubat 1991.
- Süer, Berna Ö. "Suriye İsrail İlişkileri". **Orta Doğu Siyasetinde Suriye**. ed. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, Ankara: Platin, 2004: 123-188.
- _____. "Syria". **Turkey's Neighborhood**. ed. Mustafa Kibaroglu. Ankara: Foreign Policy Institute, 2008: 189–223.

Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Restoration Act of 2003. Public Law 108- 175, 12 December 2003.

eş-Şahir, Şahir İsmail. **Evleviyyat es-Siyase el-Hariciyye el-Amerikiyye Ba'de Ehdas 11 Eylül 2001.** el-Hey'e el-Amme es-Suriye li'l Kitab: Dimeşk, 2009.

"Taif Agreement To End the Lebanon Civil War 1989". **Jewish Virtual Library.** The American- Israeli Cooperative Enterprise, 2011.

Tanrısever, Oktay F. "Güç", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar.** der. Atilla Eralp. İstanbul: İletişim, 2007: 53- 71.

Tayfur, M. Fatih. "Dış Politika". **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar.** der. Atilla Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007: 73-105.

Türk Dil Kurumu. **Türkçe Sözlük (A - J).** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, c. 2, 1988.

Uzgel, İlhan. **Dış Politika ve Ulusal Çıkar.** Ankara: İmge Yayınları: 2004.

Ülman, Burak. "Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Realizm". **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar.** der. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Bağlam, 2003: 31-46.

Üzüm, İlyas. "Nusayrılık". **TDV İslam Ansiklopedisi,** c. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007: 270–274.

van Dam, Nikolaos. **Suriye'de İktidar Mücadelesi.** çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", **International Organization,** c. 46, s. 2 (1992): 391–425.

_____. **Social Theory of International Politics.** New York: Cambridge University Press, 1999.

Welton, George, Wolfango Piccoli. "Konstrüktivizme Yönelik Problemler. Kültürel Uluslararası İlişkiler Teorisinin Materyalist Bir Kritiği". **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar.** der. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Bağlam, 2003: 79-108.

Yurdusev, Nuri. "Uluslararası İlişkiler Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar.** der. Atilla Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006: 15–55.

Zisser, Eyal. "Bashar al-Asad and his Regime- Between Continuity and Change". **Orient.** c. 45. s. 2 (2004): 239–256.

_____. "Bashar al-Asad: In or Out of the New World Order?". **The Washington Quarterly.** c. 28. s. 3 (2005a): 116–131.

- _____. “Clues to the Syrian Puzzle”. **The Washington Quarterly**. c. 23. s. 2 (2000): 79–90.
- _____. “Hizballah: New Course or Continued Warfare”. **Middle East Review of International Affairs**. c. 4. s. 3 (2000): 32–42.
- _____. “Syria and the War in Iraq”. **Middle East Review of International Affairs**. c. 7. s. 2 (2003): 44–56.
- _____. “Syria and the United States: Bad Habits Die Hard”. **Middle East Quarterly**. c. 10. s. 3 (2003): 29–37.
- _____. “Syria, the Ba’th Regime and the Islamic Movement: Stepping on a New Path”. **The Muslim World**. s. 95 (2005b): 43–65.
- _____. “Syria’s Diplomatic Comeback: What Next?”. **Mediterranean Politics**. c. 14. s. 1 (2009): 107–113.
- _____. “The Israeli-Syrian-Lebanese Triangle: The Renewed Struggle over Lebanon”. **Israel Affairs**. c.15. s. 4 (2009a): 398–399.
- _____. “The Mouse and the Lion: Syria- Between Passive and Active Resistance to Israel”. **Strategic Assessment**. c. 12. s. 1 (2009b): 77-88.
- Ziyade, Rıdvan. **es-Selam ed-Dani: el-Mufavadat es-Suriyye- el-İsrailiyye**. Beyrut: Merkez Dirasat el-Vahde el-Arabiyye, 2005.

İnternet Kaynakları:

- “El-Bernamic el-İntihabi li Hizbillah fi el-İntihabat el-Niyabiyye li’l A’m”. Hizbullah Resmi Sitesi, 2000.
<http://www.moqawama.org/essaydetails.php?eid=11255&cid=109>
[19.04.2011].
- “BM Güvenlik Konseyi 1559 Sayılı Kararı”.
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/498/92/PDF/N0449892.pdf?OpenElement>
[Erişim Tarihi: 21.03.2011].
- “BM Güvenlik Konseyi 1701 Sayılı Kararı”.
<http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8808.doc.htm> [22.04.2011].
- “BM Güvenlik Konseyi 242 no’lu Kararı”.
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/240/94/IMG/NR024094.pdf?OpenElement>
[Erişim Tarihi: 02.01.2011].
- “BM Güvenlik Konseyi 338 no’lu Kararı”.
[http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/338/94/IMG/NR033894.pdf?OpenElement)

ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/288/65/IMG/NR028865.pdf?OpenElement [erişim Tarihi: 02.01.2011].

“Er-risale Cevabiye li Saddam Huseyin”. 13.01.1991, Bağdat.
<http://www.omwalad.net/montada-f59/topic-t18853.htm> [Erişim Tarihi: 02.12.2010].

El-Gadban, Necib. “et- Teda’iyyat el-Muhtemele li Netaic et- Tahkik ed- Düveli ala Suriye”, 21 Eylöl 2005.
<http://www.aljazeera.net/NR/exeres/7D0ED761-9BBC-4A81-8106-0EC80F5BFE97.htm> [Erişim Tarihi: 21.03.2011].

Iacovou, Christos. “Syria’s New Role”. ERPIC (European Rim Policy and Investment Council), Temmuz 2002.
http://www.erpil.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=214%3Asyrias-new-role&catid=46%3AJuly-2002&Itemid=79 [07.12.2010].

“Kelimet es-Seyyid er-Reis Beşar El-Esed fi el-Kımme el-Arabiyye Gayri Adiye”. 21 Tişrin el-Evvel 2000, Kahire.
<http://www.sana.sy/ara/2/2000/10/21/pr-947.htm> [Erişim Tarihi: 10 şubat 2011].

“Kelimet es-Seyyid er-Reis Beşar el-Esed f i Celse Meclis eş-Sa’b”. 10 Azar 2003, Dimeşk. <http://www.sana.sy/ara/2/2003/03/10/pr-938.htm> [Erişim Tarihi: 12 şubat 2011].

“Kelimet es-Seyyid er-Reis Beşar El-Esed fi Kımmeti ed-Düvel el-İslamiyye”. 13 Tişrin Es-Sani 2000, Doha.
<http://www.sana.sy/ara/2/2000/11/13/pr-948.htm> [Erişim Tarihi: 10 şubat 2011].

“Kelimet es-Seyyid er-Reis Beşar El-Esed f i el-Kımme el-Arabiyye el-Adiye el-Hamise Aşera”. 1 Azar 2003, şarm el-şeyh.
<http://www.sana.sy/ara/2/2003/03/01/pr-946.htm> [Erişim Tarihi: 12 şubat 2011].

“Kelimet es- Seyyid er- Reis Beşar el- Esed Ename Meclis eş- şa’b”. 5 Mart 2005, Dimeşk. <http://www.sana.sy/ara/2/2005/03/05/pr-1121.htm> [Erişim Tarihi: 21.03.2011].

“Er-Reis el-Esed Yulkii Kelime Hilal İftitah Ağmal el-Mu’temer el-A’am er-Rabiğ li İttihad es-Sahifiyyin”.
<http://www.sana.sy/ara/2/2006/08/15/pr-57985.htm> [22.11.2011].

“Risalet er-Reis Hafız el-Esed li Saddam Huseyin fi Gazv el-Kuveyt”. 12.01.1991, Dimeşk.
<http://www.omwalad.net/montada-f59/topic-t18853.htm> [Erişim Tarihi: 02.12.2010].
<http://www.aljazeera.net/news/archive/archive?ArchiveId=106091> [Erişim Tarihi: 22.03.2011].

Pipes, Daniel. “The Mind of Hafez Assad: After a Career Built on Rejectionism, He’s Still Playing a Double Game”, **Washington Post**, 9 Ekim 1994.
<http://www.danielpipes.org/256/the-mind-of-hafez-assad> [Erişim Tarihi: 30.12.2010].

<http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/299/98/PDF/N0529998.pdf?OpenElement> [Erişim Tarihi: 22.03.2011].

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/647/20/PDF/N0564720.pdf?OpenElement> [Erişim Tarihi: 22.03.2011].

<http://www.aljazeera.net/news/archive/archive?ArchiveId=303742> [Erişim Tarihi: 22.03.2011].

<http://www.moqawama.org/catessays.php?cid=118> [12.04.2011].

<http://july2006.moqawama.org/aggression/index.php> [17.04.2011].

Niğme, Kerim Hüseyin. “el-Hariri Halka fi Müselsel el-İgtiyalat es-Siyasiyye bi Lübnan”. www.aljazeera.net [14 Şubat 2005].

Pipes, Daniel. “The Mind of Hafez Assad: After a Career Built on Rejectionism, He’s Still Playing a Double Game”. **Washington Post**. [9 Ekim 1994].
<http://www.danielpipes.org/256/the-mind-of-hafez-assad> [Erişim Tarihi: 30.12.2010].

ÖZGEÇMİŞ

Muhammed Hüseyin MERCAN

Kişisel Bilgiler:

Doğum Tarihi 11.07.1985
Doğum Yeri Kayseri
Medeni Durumu Bekâr

Eğitim:

Lise 1999–2003 Kayseri Şeker Lisesi (YDA)
Lisans 2003–2008 Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü (İNG)
Yüksek Lisans 2008–2011 Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yayımlar:

M. H. Mercan, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası’nda Süreklilik ve Değişim”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt:4, Sayı:2, 2010, ss. 103–118.

M. H. Mercan, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin İsrail-Filistin Politikası”, **ESBA Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2010, s. 40–67.

M. H. Mercan, “Multidimensional Accounts Between Resistance and Rebellion: An Analysis on Yemen”, **Political Reflection**, Vol:1, No. 1, Spring 2010, s. 63–64.

M. H. Mercan, “1964- 1984 Arası Türkiye ve ABD’nin Basra Körfezi’ne Yönelik Güvenlik Politikaları”, **İLEM Yıllık**, Yıl 3, Sayı 3, 2008, s. 133–151.

Akademik Bildiriler:

M. H. Mercan, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Orta Doğu Politikası: Paradigmatik Bir Dönüşüm ya da Pragmatik Bir Manevra?”, **IV. Genç Akademisyenler Buluşması**, 18–20 Haziran 2010, Yalova.